

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

VIEŠOSIOS POLITIKOS ANALIZĖS MAGISTRO PROGRAMA

DEIVIDAS ŠLIOKAITIS

II kurso studentas

**Pajamų nelygybės skirtumai Vidurio ir Rytų Europos valstybėse: veiksniai ir
priežastiniai mechanizmai**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: Dr. M. Kalanta

Vilnius, 2026

Magistro darbo vadovo/ės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė: Komisijos
nariai:

Turinys

Įvadas.....	5
Literatūros apžvalga	8
Teorinis pagrindas.....	11
Pajamų nelygybės aiškinimo logika VRE regione	11
Kapitalo koncentracijos teorija.	13
Perskirstymas	16
Papildomi kontroliniai veiksniai	19
Metodologija	22
Kiekybinė analizė	22
Regresijos modelis	27
Pasirinktų atvejų studijos	30
Empirinė analizė	33
Kiekybinė analizė	33
Pagrindinis regresijos modelis	37
Socialinės politikos efektai.....	38
Struktūriniai ir ekonominiai veiksniai.....	40
Laiko tendencijos	41
Diagnostiniai testai.....	43
Atvejų pasirinkimas	45
Atvejo studija.....	47
Teoriniai lūkesčiai	50
Mokesčių–išmokų sistema	51
Išankstinis paskirstymas.....	53
Sąveika	55
Rezultatų aptarimas ir praktinės implikacijos.....	57
Išvados	60
Literatūros sąrašas	65
Priedai.....	73

BIBLIOGRAFINIS APRAŠAS

Šliokaitis D. Pajamų nelygybės skirtumai Vidurio ir Rytų Europos valstybėse: veiksniai ir priešastiniai mechanizmai: Viešosios politikos analizės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas M. Kalanta., 2026.

Reikšminiai žodžiai: pajamų nelygybė, perskirstymas, socialinė apsauga, socialinės investicijos, kapitalo koncentracija, gerovės valstybė; darbo rinkos institucijos.

Šiame darbe analizuojami pajamų nelygybės skirtumus Vidurio ir Rytų Europos valstybėse lemiantys veiksniai. Remiantis kapitalo koncentracijos ir perskirstymo teorijomis, taikomas fiksuotųjų efektų regresijos modelis, apimantis vienuolika VRE valstybių 2015–2021 m. laikotarpiu. Rezultatai rodo, kad socialinės apsaugos išlaidos statistiškai reikšmingai siejamos su mažesne pajamų nelygybe, o kapitalo koncentracijos poveikis nėra reikšmingas. Slovėnijos atvejo analizė parodo, kad žemą nelygybę padeda paaiškinti ne tik perskirstymas, bet ir darbo rinkos institucijų bei socialinės apsaugos sistemos sąveika. Darbe daroma išvada, kad VRE pajamų nelygybės skirtumus geriausiai paaiškina perskirstymo pajėgumo, išankstinio paskirstymo ir institucinės koordinacijos derinys.

Key Words: income inequality, redistribution; social protection; social investment, capital concentration, welfare state, labour market institutions.

This thesis analysis the factors explaining the differences in income inequality in Central and Eastern European countries. Using the theories of capital concentration and redistribution and applying a fixed-effects regression model covering eleven CEE countries from 2015 to 2021. The results show that social protection expenditure is significantly associated with lower income inequality, while capital concentration has no statistically significant effect. The case study of Slovenia shows that low inequality is explained not only by redistribution, but also by the interaction between labour market institutions and the social protection system. The thesis concludes that income inequality differences in CEE are best explained by the combined role of redistributive capacity, pre-distribution, and institutional coordination.

Ivadas

Literatūroje galima sutikti bent keletą skirtingų požiūrių į pajamų nelygybę bei pajamų nelygybės aiškinimą. Vis dėlto, pirmiausia reikėtų išsiaiškinti, kas apskritai yra pajamų nelygybė. Ekonomikos teorijoje dažniausiai sutinkamas pajamų apibrėžimas yra „pinigų kiekis tam tikru laiko momentu, kurį individualus asmuo gali išleisti vartojimui nepakeisdamas savo turto vertės“¹. Tai reiškia, jog pajamų nelygybę galime suvokti, kaip reiškinių, kuris parodo koku mastu pajamos visuomenėje yra pasiskirsčiusios netolygiai. Šis netolygus pasiskirstymas leidžia pamatyti skirtumus pajamose, kurias gauna visuomenėje veikiantys individai, namų ūkiai ar kiti subjektai.

Vienas pagrindinių pajamų nelygybę diferencijuojančių požymių yra tai, ar pajamų nelygybė suvokiama, kaip socialinė problema. Klasikinis liberalus požiūris šiame kontekste suprantamas kaip politinės ir ekonominės minties kryptis, pabrėžianti individualią laisvę, privačią nuosavybę, ribotą valstybės kišimąsi į ekonomiką ir rinkos konkurencijos svarbą². Šioje tradicijoje pajamų skirtumai savaime nelaikomi neteisingais, jeigu jie susiformuoja sąžiningos konkurencijos sąlygomis ir nėra nulemti formalių privilegijų ar diskriminacijos. Todėl klasikinis liberalus požiūris yra linkęs toleruoti pajamų nelygybę visuomenėje su sąlyga, jog egzistuoja sąžininga konkurencija ir veikia meritokratijos principai. Tai reiškia, kad žmogaus gaunamos pajamos bent iš dalies gali būti suprantamos kaip jo gebėjimų, pastangų ar indėlio į rinką rezultatas. Dėl šios priežasties liberalus požiūris daugiau dėmesio skiria ne jau egzistuojančios pajamų nelygybės mažinimui, bet galimybių nelygybės problemai. Taip pat, šiame požiūryje pajamų nelygybė gali būti suvokiama kaip tam tikra paskata, skatinanti individus siekti geresnės ekonominės padėties.

Kiek kitaip pajamų nelygybę suvokia socialdemokratinis požiūris. Priešingai nei klasikinis liberalizmas, socialdemokratinė tradicija pajamų nelygybę dažniau traktuoja kaip socialinę problemą, nes dideli pajamų skirtumai gali riboti realias gyvenimo galimybes, mažinti socialinį mobilumą ir silpninti socialinę sanglaudą. Ši pozicija siejasi su socialdemokratinio gerovės valstybės modelio logika, kurioje didesnis vaidmuo tenka universalioms socialinėms teisėms, dekomodifikacijai ir valstybės gebėjimui sumažinti rinkos sukurtus pajamų skirtumus³. Todėl socialdemokratiniam požiūriui būdinga pajamų nelygybės mažinimo politika remiasi perskirstymo priemonėmis: progresyvesne mokesčių sistema, visiems prieinamomis viešosiomis paslaugomis, socialinės apsaugos sistema.

¹ Čiegis, R., Dilius, A., & Štreimikienė, D. (2020). Pajamų nelygybės poveikio ekonomikos augimui ir darniam vystymuisi vertinimas Europos Sąjungos šalyse. Psl. 36-37

² Gaus, G., & Courtland, S. D. (2013). Liberalism. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2013 ed.). Stanford University.

³ Esping-Andersen, G. (1990). The three worlds of welfare capitalism. *Polity*. Psl. 28

Šiame tyrime pajamų nelygybė nėra vertinama kaip problema vien dėl to, kad visuomenėje egzistuoja pajamų skirtumai. Tam tikras pajamų skirtumų lygis gali būti siejamas su skirtingais gebėjimais, pasirinkimais, darbo rinkos pozicijomis ar ekonominėmis paskatomis. Vis dėlto pajamų nelygybė tampa socialine ir politine problema tada, kai ji yra aukšta, ilgalaikė ir sunkiai koreguojama viešosios politikos priemonėmis. Tokiu atveju pajamų skirtumai gali ne tik atspindėti individualių pastangų ar gebėjimų skirtumus, bet ir įtvirtinti nevienodas gyvenimo galimybes, riboti socialinį mobilumą bei silpninti visuomenės sanglaudą. Dėl šios priežasties šiame darbe pajamų nelygybė analizuojama kaip reiškinys, kurio reikšmė priklauso ne tik nuo pačių pajamų skirtumų dydžio, bet ir nuo to, ar valstybės institucijos geba šiuos skirtumus sušvelninti.

Vidurio ir Rytų Europos (VRE) regionas šiam tyrimui svarbus, nes jame egzistuoja gana reikšmingai skirtingi pajamų nelygybės lygiai. Svarbiausia tai, kad šie skirtumai, matomi tarp valstybių, kurios iš pirmo žvilgsnio turi nemažai bendrų bruožų: pokomunistinės transformacijos patirtį, perėjimą prie rinkos ekonomikos, narystę Europos Sąjungoje ir panašius ekonominės modernizacijos procesus. Tokiu atveju pajamų nelygybės skirtumai tampa analitiškai reikšmingi, nes jie leidžia kelti klausimą, kodėl panašias istorines ir institucines pradines sąlygas turinčios valstybės pasiekia skirtingus pajamų pasiskirstymo rezultatus. Kitaip tariant, VRE regionas leidžia tirti ne tai, ar pajamų nelygybė apskritai egzistuoja, bet kodėl jos lygis skiriasi. Atsižvelgiant į tai, Vidurio ir Rytų Europos valstybės leidžia pamatyti, kad pajamų nelygybės lygis negali būti paaiškinamas vien ekonominio augimo ar bendros pokomunistinės patirties veiksniais.

Šią problemą gerai iliustruoja Lietuvos ir Estijos palyginimas. Abi šalys pasižymi panašia pokomunistinės transformacijos patirtimi ir gana artimomis ekonominio augimo trajektorijomis, tačiau jų pajamų nelygybės dinamika išsiskyrė. Remiantis Pasaulio Banko GINI indekso duomenimis, 2013 m. Lietuvoje ir Estijoje pajamų nelygybės lygis buvo beveik identiškas: Estijoje GINI indeksas siekė 35,1, o Lietuvoje – 35,3. Vis dėlto iki 2020 m. šių šalių trajektorijos išsiskyrė: Lietuvoje GINI indeksas padidėjo iki 36, o Estijoje sumažėjo iki 30,7. Dar ryškesnis kontrastas matomas lyginant Slovėniją ir Bulgariją. Remiantis tais pačiais Pasaulio Banko duomenimis, 2020 m. pajamų nelygybės skirtumas tarp šių valstybių siekė beveik 15 GINI indekso punktų: Slovėnijoje GINI indeksas buvo 24,3, o Bulgarijoje – 39. Tai rodo, kad VRE regione egzistuoja ne tik nedideli pajamų pasiskirstymo svyravimai, bet ir struktūriškai reikšmingi skirtumai tarp valstybių.

Šie skirtumai kelia klausimų dėl ekonominio augimo kaip pakankamo pajamų nelygybės paaiškinimo. Remiantis S. Kuznetso teorija, ekonominio vystymosi pradžioje pajamų nelygybė yra

linkusi didėti, tačiau pereinant į brandesnę ekonominės raidos stadiją ji turėtų mažėti⁴. Tai yra apibūdinama kaip Kuznetso kreivė, pagal kurią ekonominio išsivystymo ir pajamų nelygybės santykis įgauna apverstos U formą. Lietuvos ir Estijos atvejai šią prielaidą komplikuoja: nors abi valstybės perėjo į aukštų pajamų šalių grupę ir jų BVP vienam gyventojui augimo trajektorijos buvo gana panašios, pajamų nelygybės rezultatai išsiskyrė. Panaši problema matoma ir lyginant kitas VRE valstybes. Pavyzdžiui, Lenkijos BVP augimas nuo 2004 m. daugeliu metų buvo spartesnis nei Slovėnijos, tačiau pajamų nelygybė mažesnė išliko Slovėnijoje. Tai leidžia daryti prielaidą, kad pajamų nelygybės skirtumus VRE regione lemia ne tik ekonominis augimas, bet ir kiti veiksniai, tokie kaip valstybės persikirstymo pajėgumas, socialinės politikos struktūra ir darbo rinkos institucijos.

Šio tyrimo problema sietina su klausimu – kodėl pajamų nelygybė VRE valstybėse taip reikšmingai skiriasi. Didžioji dalis jau egzistuojančių tyrimų yra nukreipti į pajamų nelygybės situacija VRE šalyse laikotarpyje po nepriklausomybės atgavimo (Baltijos valstybių atveju) arba 2008 m. finansinės krizės. Vis dėlto matome, jog laikotarpyje nuo 2013m. VRE regione matomos gana skirtingos tendencijos žvelgiant iš GINI indekso perspektyvos. Būtent nuo 2013-14 m. pajamų nelygybė dalyje regiono valstybių (Lietuvoje, Bulgarijoje, Latvijoje) pradėjo tendencingai augti, kai tuo tarpu kitose VRE valstybėse (Estijoje, Lenkijoje ar Kroatijoje) pajamų nelygybės lygis tendencingai mažėjo. Nors iš pažiūros gali atrodyti, jog valstybėse turėjo panašias sąlygas – valstybės ES narės, pokomunistinės valstybės – tačiau GINI indekso įverčiai demonstruoja gana ryškius skirtumus valstybėse. Esminis tyrimo klausimas - kokie veiksniai lėmė reikšmingus pajamų nelygybės skirtumus VRE valstybėse.

Šio tyrimo tikslas – identifikuoti veiksnius, kurie lemia skirtingą pajamų nelygybės lygį Vidurio ir Rytų Europos regione, bei atskleisti priežastinius mechanizmus, per kuriuos šie veiksniai daro įtaką galutiniam pajamų nelygybės lygiui. Galimiems veiksniams identifikuoti ir potencialioms hipotezėms formuluoti tyrime remiamasi kapitalo koncentracijos bei persikirstymo teorijų prieigomis.

Siekiant įgyvendinti šį tikslą, keliame penki tyrimo uždaviniai. Pirma, aptarti pagrindines teorines pajamų nelygybės aiškinimo kryptis ir išskirti veiksnius, kurie gali lemti pajamų nelygybės skirtumus Vidurio ir Rytų Europos valstybėse. Antra, remiantis kapitalo koncentracijos ir persikirstymo teorijomis, suformuluoti empiriškai tikrinamas hipotezes. Trečia, sudaryti palyginamą Vidurio ir Rytų Europos valstybių duomenų rinkinį ir kiekybiškai įvertinti šių veiksnių ryšį su pajamų nelygybe taikant fiksuotų efektų panelinės regresijos modelį. Ketvirta, remiantis regresijos rezultatais, atrinkti kokybinei analizei tinkamą atvejį ir proceso sekimo metodu iširti priežastinius mechanizmus, kurie gali lemti pajamų nelygybės rezultatus. Penkta, remiantis kiekybinės ir kokybinės analizės rezultatais,

⁴ Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality. The American Economic Review, 45(1), 1–28

įvertinti tyrimo išvadų reikšmę platesnei Vidurio ir Rytų Europos nelygybės analizės diskusijai bei aptarti galimas praktines implikacijas Lietuvos atvejui.

Šis darbas aktualus, nes pajamų nelygybė išlieka viena svarbiausių socialinės ir ekonominės politikos problemų Europos Sąjungoje. Vidurio ir Rytų Europos regione ši problema ypač reikšminga, nes panašią pokomunistinės transformacijos patirtį turinčios valstybės pasiekė labai skirtingus pajamų pasiskirstymo rezultatus. Tai kelia klausimą, kodėl vienose valstybėse ekonominis augimas ir integracija į Europos Sąjungą buvo suderinami su mažesne pajamų nelygybe, o kitose nelygybė išliko aukšta arba net didėjo. Lietuvos atveju ši tema yra ypač aktuali, nes šalis ilgą laiką pasižymi aukštesniu pajamų nelygybės ir skurdo rizikos lygiu nei Europos Sąjungos vidurkis. Tad, pajamų nelygybės veiksnių analizė yra svarbi ne tik akademiniu, bet ir praktinės viešosios politikos požiūriu.

Darbo naujumas siejamas su tuo, jog tyrime pajamų nelygybės skirtumai Vidurio ir Rytų Europoje analizuojami jungiant kiekybinę ir kokybinę prieigas. Kiekybinė analizė leidžia įvertinti, kurie veiksniai statistiškai susiję su pajamų nelygybe regiono valstybėse, o kokybinė atvejo analizė leidžia paaiškinti, kaip šie ryšiai veikia konkrečiame instituciniame kontekste. Tokiu būdu tyrimas neapsiriboja vien koreliacijų nustatymu, bet siekia atskleisti priežastinius mechanizmus, kurie formuoja galutinius pajamų nelygybės rezultatus.

Literatūros apžvalga

Vienas iš pajamų nelygybės aiškinimų Vidurio ir Rytų Europos šalyse yra susijęs su pokomunistinės transformacijos pobūdžiu ir perėjimu prie rinkos ekonomikos. Pavyzdžiui, Baltijos valstybės pasirinko vadinamąją šoko terapijos strategiją, kuriai buvo būdinga sparti privatizacija ir perėjimas prie laisvos rinkos⁵. Tuo tarpu kai kurios kitos regiono valstybės, pavyzdžiui, Kroatija ar Slovėnija, rinkos ekonomikos link judėjo laipsniškiau: privatizavimą vykdė inkrementiškai ir išlaikė santykinai didesnį viešąjį sektorių. Tokia transformacijos trajektorija sudarė palankesnes sąlygas išlikti ar susiformuoti institucijoms, kurios galėjo riboti pajamų nelygybės augimą⁶. Baltijos šalyse, priešingai, greitesnė ekonomikos liberalizacija buvo susijusi su didesniu darbo jėgos perėjimu iš viešojo į privatų sektorių, reikšmingais tiesioginių užsienio investicijų srautais ir sparčiais instituciniais pokyčiais, kurie turėjo poveikį socialinei gerovei ir pajamų nelygybei⁷. Vis dėlto, toks aiškinimas labiau tinka pirmiesiems pokomunistinės transformacijos dešimtmečiams paaiškinti. Šalims vis labiau įsitvirtinus

⁵ Titma, M., & Murakas, R. (2004). Income inequalities in the Baltic states. *International Journal of Sociology*, 34(2), 39-71.

⁶ Novokmet, F. (2017). Between communism and capitalism: Essays on the evolution of income and heritage inequalities in Eastern Europe 1890-2015 (Czech Republic, Poland, Bulgaria, Croatia, Slovenia, Russia).

⁷ Paas, T., Masso, J., Rõm-Hinnosaar, M., & Schumann, C. (2004). Income Inequality, Poverty and Unemployment as Main Social Consequences of Transitions Processes in the Baltic States. *Strategy of EU Enlargement. Background, Optimal Choices, Consequences*. Warsaw, 163-190.

rinkos ekonomikos modelyje, šoko terapijos poveikis tampa mažiau tiesioginis, todėl naujesnių pajamų nelygybės skirtumų paaiškinimui reikia įtraukti ir kitus veiksnius.

Pajamų nelygybę taip pat galima aiškinti remiantis ekonominių ciklų poveikiu. Ekonominio nuosmukio ir augimo laikotarpiais pajamų pasiskirstymas gali keistis, nes skirtingos gyventojų grupės nevienodai patiria ekonomikos pokyčius. Recesijos metu dažniausiai padidėja nedarbo, pajamų netekimo ir skurdo rizika, ypač žemesnes pajamas gaunančioms grupėms⁸. Vis dėlto recesijos poveikis pajamų nelygybei nėra vienakryptis. Kai kuriais atvejais bendra pajamų nelygybė gali net sumažėti, jeigu aukštesnes pajamas gaunančių asmenų pajamos, kapitalo grąža ar verslo pajamos sumažėja labiau nei mažesnes pajamas gaunančių gyventojų pajamos. Ši interpretacija dera su tyrimais, rodančiais, kad recesijos ne visada automatiškai didina nelygybę, o jų poveikis priklauso nuo pajamų pasiskirstymo struktūros ir ilgalaikių nelygybės tendencijų⁹. Be to, valstybės taikomos mokesčių ir pervedimų sistemos gali sušvelninti pajamų praradimus ekonominių nuosmukių metu, todėl galutinis disponuojamųjų pajamų nelygybės pokytis priklauso ir nuo socialinės apsaugos bei kitų kompensacinių priemonių stiprumo¹⁰. Dėl šios priežasties ekonominiai ciklai pirmiausia padeda paaiškinti ciklinę pajamų nelygybę, t. y. tokius pajamų pasiskirstymo svyravimus, kurie susiję su ekonomikos pakilimo ir nuosmukio laikotarpiais.

Vis dėlto pajamų nelygybė nėra vien ciklinis reiškinys. Greta trumpalaikių ekonomikos svyravimų egzistuoja ir struktūrinė nelygybė, kuri yra susijusi su ilgalaikiais instituciniais, ekonomikos struktūros, darbo rinkos ar gerovės valstybės veiksniais. OECD analizė rodo, kad pajamų nelygybė daugelyje šalių didėjo net ekonominio augimo laikotarpiais, o jos didėjimą lėmė ne tik verslo ciklai, bet ir darbo rinkos pokyčiai, technologinė kaita bei persikirstymo poveikio silpnėjimas¹¹. Tai reiškia, jog aukšta pajamų nelygybė gali išlikti ir ekonominio augimo laikotarpiu, jeigu augimo nauda pasiskirsto netolygiai, darbo užmokesčio dalis nacionalinėse pajamose mažėja, o valstybės persikirstymo sistema nėra pakankamai stipri šiems skirtumams sušvelninti¹². Šiame kontekste svarbus Danielio Shaviro argumentas, kad itin didelė pajamų ir turto koncentracija visuomenės viršuje kelia ne tik pajamų skirtumų, bet ir platesnių socialinių bei politinių padarinių klausimą,

⁸ Lemieux, T. (2008). The changing nature of wage inequality. *Journal of population Economics*, 21(1), 21-48.

⁹ Barlevy, G., & Tsiddon, D. (2006). Earnings inequality and the business cycle. *European Economic Review*, 50(1), 55-89.

¹⁰ Busch, C., Domeij, D., Guvenen, F., & Madera, R. (2022). Skewed idiosyncratic income risk over the business cycle: Sources and insurance. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 14(2), 207-242.

¹¹ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2011). *Divided we stand: Why inequality keeps rising*. OECD Publishing.

¹² Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2015). *In it together: Why less inequality benefits all*. OECD Publishing

susijusį su statuso konkurencija, politinės galios koncentracija ir socialinės sanglaudos silpnėjimu¹³. Tai gali būti siejama ir su valstybės vykdoma ekonomine politika, palankia kapitalo kaupimui ar aukštų pajamų grupėms. Pavyzdžiui, mokesčių mažinimas verslui ar didelės pajamas gaunantiems asmenims gali turėti nelygybę didinantį poveikį tiek trumpuoju, tiek vidutiniu laikotarpiu¹⁴.

Ekonomikos augimo ir pajamų nelygybės ryšys pastebimas ir kai kuriose pokomunistinėse šalyse – Lenkijoje, Čekijoje ir Bulgarijoje¹⁵. J. Navickės ir R. Lazutkos tyrimas apie Baltijos šalis taip pat rodo, kad ekonomikos augimo nauda ne visada pasiskirsto tolygiai¹⁶. Ekonomikos prieaugis vienam gyventojui nebūtinai reiškia, kad visų socialinių grupių gyvenimo lygis gerėja vienodai: dalies gyventojų pajamos gali augti sparčiau, o kitų grupių gyvenimo standartai keistis mažiau arba net suprastėti. Taip pat, Baltijos šalyse pastebimas darbo užmokesčio dalies mažėjimas nacionalinėse pajamose, kurio nepaaiškina vien technologinė pažanga ar kiti įprasti ekonominiai veiksniai¹⁷. Tai rodo, kad nelygybės augimas gali būti susijęs ne tik su laikiniais ekonomikos ciklais, bet ir su gilesniais struktūriniais pokyčiais darbo bei kapitalo rinkose.

Šią interpretaciją papildė ir J. Navickės tyrimas, kuriame analizuojama trijų kintamųjų – politikos įgyvendinimo, pajamų ir demografijos – įtaka pajamų nelygybei Baltijos šalyse. Tyrimas apima laikotarpį po valstybių įstojimo į Europos Sąjungą ir situaciją po 2008 m. finansinės krizės. Jo rezultatai rodo, kad reikšmingiausią poveikį pajamų nelygybei Baltijos šalyse turi pirminių pajamų pokyčiai¹⁸. Lietuvos atveju mokestinės ir socialinių išmokų sistemos pokyčiai pokriziniu laikotarpiu padėjo išvengti didesnio pajamų nelygybės augimo, tačiau vėlesniais metais to neužteko dėl didėjančios grąžos darbo ir kapitalo rinkose, kuri padidino nelygybę disponuojamosiose pajamose¹⁹. Todėl VRE ir Baltijos šalių pajamų nelygybę reikia aiškinti ne tik ekonominių ciklų poveikiu, bet ir struktūriniais veiksniais – pirminių pajamų pasiskirstymu, darbo rinkos pokyčiais, kapitalo grąža ir valstybės perskirstymo pajėgumu.

Kitą požiūrio kampą pateikia ekonomistas Thomas Piketty, kuris teigia, jog pajamų nelygybę sukelia didelė kapitalo koncentracija. Kapitalo valdytojams užtenka investuoti vos penktadalį savo kapitalo

¹³ Shaviro, D. (2016). The mapmaker's dilemma in evaluating high-end inequality. *University of Miami Law Review*, 71(1), 83–176.

¹⁴ Hope, D., & Limberg, J. (2022). The economic consequences of major tax cuts for the rich. *Socio-Economic Review*, 20(2), 539–559.

¹⁵ F. Novokomet, 2017

¹⁶ Navickė, J., & Lazutka, R. (2018). Distributional implications of the economic development in the Baltics: Reconciling micro and macro perspectives. *Social Indicators Research*, 138(1), 187–206.

¹⁷ Razgūnė, A., & Lazutka, R. (2017). Labor share in national income: implications in the Baltic countries. *Review of economic perspectives*, 17(2), 121–139.

¹⁸ Navicke, J. (2017). Factors of the income inequality in the Baltics: Income, policy, demography (No. EM11/17). *EUROMOD Working Paper*.

¹⁹ Černiauskas, N., Sologon, D. M., O'Donoghue, C., & Tarasonis, L. (2022). Income inequality and redistribution in Lithuania: The role of policy, labor market, income, and demographics. *Review of Income and Wealth*, 68, S131–S166.

pajamų, jog pasiektų turto augimą lygų nacionalinių pajamų augimui²⁰. Tai lemia ir darbo užmokesčio dalies mažėjimą santykyje su kapitalo pajamomis, kadangi kapitalas dažniausiai yra daug labiau nelygiai pasiskirstęs nei darbo užmokestis²¹. Siekiant kovoti su aukšta pajamų nelygybe, anot T. Piketty, labai svarbi yra valstybės intervencija. Valstybė turi prisiimti tam tikrą Robino Hudo vaidmenį (atimti iš turtingųjų ir atiduoti vargšams) per šalyje vykdomą perskirstymo politiką. Perskirstymas gali vykti per turto mokestį, socialines išmokas ir kt. Būtent Baltijos šalyse pajamų nelygybę daugiausiai lemia nedidelis biudžeto perskirstymas bei mokestinės ir išmokų sistemos skirtumai valstybėse. Pasaulio Banko 2009 m. tyrime Baltijos šalių santykinai didesnė pajamų nelygybė lyginant su kitomis ES šalimis yra aiškinama mažu valstybių pajamų perskirstymu²². Tyrime pažymima, kad analizuotose šalyse (Lietuva, Estija, Slovakija), turinčiose vienodo tarifo mokesčių sistemą, mokestinė šalies sistema turi didesnę įtaką mažinant pajamų nelygybę nei šalies socialinių išmokų sistema.

Teorinis pagrindas

Šis tyrimas bus grindžiamas kapitalo koncentracijos teorija ir perskirstymo teorija.

Pajamų nelygybės aiškinimo logika VRE regione

Šio tyrimo teorinis pagrindas remiasi prielaida, kad pajamų nelygybė formuojasi dviem pagrindiniais etapais. Pirma, pajamų skirtumai susiformuoja rinkoje – per darbo užmokestį, kapitalo pajamas, turto nuosavybę, verslo pajamas ir skirtingas gyventojų pozicijas ekonominėje struktūroje. Antra, šiuos skirtumus gali koreguoti valstybė per mokesčius, socialines išmokas, socialinę apsaugą, viešąsias paslaugas ir socialines investicijas. Todėl pajamų nelygybės skirtumus tarp VRE valstybių galima aiškinti klausiant ne tik, kokią nelygybę sukuria rinka, bet ir to, kiek valstybė geba šią nelygybę sumažinti.

Būtent dėl šios priežasties darbe pasirenkamos dvi pagrindinės teorinės kryptys: kapitalo koncentracijos ir perskirstymo teorijos. Kapitalo koncentracija šiame tyrime suprantama kaip nevienodas kapitalo ir turto pasiskirstymas visuomenėje, kai reikšminga kapitalo dalis yra sutelkta mažos gyventojų grupės rankose. T. Piketty kapitalo koncentracijos teorija leidžia analizuoti, ar pajamų nelygybės skirtumus lemia nevienodas kapitalo, turto ir iš jų gaunamų pajamų susitelkimas

²⁰ Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*. Harvard University Press.

²¹ Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (2018). Distributional national accounts: methods and estimates for the United States. *The Quarterly Journal of Economics*, 133(2), 553-609.

²² Zaidi, S. (2009). Main drivers of income inequality in central European and Baltic countries-some insights from recent household survey data. *World Bank Policy Research Working Paper*, (4815).

visuomenės viršuje. Ši kryptis siejasi su Piketty argumentu, kad kapitalo grąžai augant greičiau nei ekonomikai, kapitalo savininkų pajamos gali didėti sparčiau nei likusios visuomenės pajamos. VRE regione šis aiškinimas yra aktualus ne todėl, kad regionas visiškai atitinka ilgalaikės Vakarų kapitalizmo raidos modelį, bet todėl, kad pokomunistinė transformacija iš esmės pakeitė nuosavybės ir kapitalo pasiskirstymo struktūrą²³. Privatizacija, rinkos institucijų kūrimasis ir naujų ekonominių elitų formavimasis sudarė sąlygas kapitalo kaupimui ir nevienodam turto pasiskirstymui. Dėl to kapitalo koncentracija gali būti svarbus rinkoje susiformuojančios nelygybės šaltinis net ir trumpesnę kapitalizmo istoriją turinčiose VRE valstybėse. Vis dėlto VRE atveju ši teorija turi būti taikoma atsargiai, nes regiono kapitalo struktūra susiformavo ne per ilgalaikę Vakarų kapitalizmo raidą, o per pokomunistinę privatizaciją, rinkos institucijų kūrimąsi ir nevienodą turto akumuliaciją. Todėl kapitalo koncentracijos teorija šiame darbe nėra laikoma savaime pakankamu VRE pajamų nelygybės paaiškinimu. Ji veikia kaip empiriškai tikrintinas struktūrinis paaiškinimas: jeigu kapitalo koncentracija iš tiesų yra svarbus veiksnys, ji turėtų padėti paaiškinti, kodėl vienos VRE valstybės pajamų nelygybė yra didesnė nei kitose.

Perskirstymo teorija leidžia analizuoti kitą pajamų nelygybės formavimosi pusę – valstybės gebėjimą koreguoti rinkoje susiformavusius pajamų skirtumus. Kadangi šiame tyrime pajamų nelygybė matuojama disponuojamųjų pajamų GINI koeficientu, valstybės mokesčių–išmokų sistemos vaidmuo tampa ypač svarbus. Gerovės valstybės literatūroje pabrėžiama, kad socialinės apsaugos sistemos, mokesčiai ir išmokos gali reikšmingai sumažinti rinkoje susiformavusią nelygybę, tačiau jų poveikis priklauso nuo išmokų adekvatumo, aprėpties, finansavimo ir institucinės struktūros. VRE regione ši problema ypač aktuali, nes valstybės skiriasi ne tik socialinių išlaidų lygiu, bet ir tuo, kaip šios išlaidos yra paskirstomos tarp socialinio protekcionizmo ir socialinių investicijų.

Taigi šiame darbe kapitalo koncentracija ir perskirstymas nėra suprantami kaip atsitiktinai pasirinktos teorijos. Jos atitinka du pagrindinius pajamų nelygybės analizės lygmenis: rinkos sukuriama nelygybė ir valstybės gebėjimą ją sumažinti. Būtent dėl to VRE regionas šiame darbe nėra tik geografinė tyrimo erdvė. Tai teoriniu požiūriu svarbus atvejis, leidžiantis patikrinti, kurie pajamų nelygybės aiškinimai veikia pokomunistinių rinkos ekonomikų sąlygomis. Viena vertus, kapitalo koncentracijos teorija leidžia klausti, ar nelygybės skirtumus lemia nevienodas kapitalo ir turto susitelkimas. Kita vertus, perskirstymo teorija leidžia klausti, ar nelygybės skirtumus lemia skirtingas valstybių gebėjimas koreguoti rinkos sukurtus pajamų skirtumus per perskirstymo mechanizmus.

²³ Honkkila, J. (1997). Privatization, asset distribution and equity in transitional economies.

Kapitalo koncentracijos teorija.

Kapitalo koncentracijos teorija darbe naudojama kaip rinkoje susiformuojančios pajamų nelygybės aiškinimo kryptis. Jos esmė - pajamų nelygybė kyla ne tik iš darbo užmokesčio skirtumų, bet ir iš nevienodo kapitalo, turto bei iš jų gaunamų pajamų pasiskirstymo. Šis aiškinimas svarbus, nes kapitalo pajamos paprastai nėra pasiskirsčiusios taip pat kaip darbo pajamos: darbo pajamas gauna didžioji visuomenės dalis, o reikšminga kapitalo dalis dažniausiai priklauso mažesnei gyventojų grupei. Dėl to kapitalo koncentracija gali didinti bendrą pajamų nelygybę net ir tais atvejais, kai darbo užmokesčio skirtumai nėra itin dideli.

Pajamų nelygybė susideda iš dviejų pagrindinių komponentų – pajamų iš darbo ir pajamų iš kapitalo pasiskirstymo. Ši skirtis svarbi, nes kapitalo nuosavybė ir iš jos gaunamos pajamos paprastai yra labiau koncentruotos nei darbo pajamos²⁴. Taip pat, šie pajamų šaltiniai remiasi skirtinga logika. Darbo pajamos priklauso nuo užimtumo, darbo užmokesčio, kvalifikacijos, produktyvumo ir darbo rinkos institucijų. Kapitalo pajamos kyla iš turto, investicijų, akcijų, nekilnojamojo turto, verslo nuosavybės ar kitų kapitalo formų. Todėl net jei darbo rinka sukuria tam tikrą pajamų diferenciaciją, papildoma nelygybė gali atsirasti tada, kai kapitalas yra sutelktas nedidelės visuomenės dalies rankose.

Šioje vietoje svarbus Thomaso Piketty indėlis. Piketty kapitalą supranta labai plačiai. Jo vartojama kapitalo sąvoka nėra apribota vien gamybinėmis priemonėmis siaurąja prasme. Priešingai, jis kapitalą iš esmės tapatina su turtu, kurį galima turėti nuosavybės teise ir kuris gali būti parduodamas rinkoje. Į šią sąvoką įeina nekilnojamasis turtas, įskaitant gyvenamąjį būstą, finansinis turtas, įmonių kapitalas, infrastruktūra, patentai ir kitos nuosavybės formos²⁵. Žmogiškojo kapitalo – žmogaus darbo jėgos, įgūdžių ar išsilavinimo – Piketty į šią kapitalo sąvoką neįtraukia, nes šie dalykai negali būti nuolat perkami ir parduodami kaip nuosavybės objektai. Erik Olin Wright taip pat pažymi, kad Piketty kapitalą ir turtą vartoja beveik sinonimiškai, o kapitalą apibrėžia kaip visų nežmogiškų, rinkoje mainomų aktyvų visumą²⁶.

Kapitalą T. Piketty suvokia kaip visas nekilnojamojo, finansinio ir profesinio kapitalo formas, kurias gali turėti privatūs asmenys, įmonės ar valstybė. Ši plati sąvoka yra svarbi, nes leidžia kapitalo koncentraciją suprasti ne vien kaip gamybinių įmonių ar pramoninio kapitalo koncentraciją. VRE regione tai ypač aktualu, nes po pokomunistinės transformacijos nuosavybės struktūra keitėsi ne tik per įmonių privatizavimą, bet ir per būsto nuosavybę, žemės grąžinimą, finansinio turto formavimąsi,

²⁴ Piketty, 2014, Psl. 244

²⁵ Ibid, Psl. 46

²⁶ Wright, E. O. (2015). Class and inequality in Piketty. *Contexts*, 14(1), 58-61.

verslo nuosavybę ir naujų ekonominių elitų atsiradimą. Tai reiškia, kad kapitalo koncentracija gali veikti ne vien per siaurą gamybos kapitalo kanalą, bet ir per platesnį turto kaupimo bei nuosavybės pasiskirstymo mechanizmą.

Piketty teorijos centrinė ašis yra santykis tarp kapitalo grąžos ir ekonomikos augimo. Piketty argumentuoja, kad ilguoju laikotarpiu, kai kapitalo grąža yra didesnė nei ekonomikos augimo tempas, kapitalo savininkų pajamos gali augti greičiau nei likusios visuomenės pajamos. Tai dažnai apibendrinama formule $r > g$, kur r reiškia kapitalo grąžą, o g – ekonomikos augimą. Jeigu kapitalo grąža ilgą laiką viršija ekonomikos augimą, praeityje sukauptas turtas tampa vis svarbesnis, o tie, kurie jau turi kapitalo, gali jį didinti greičiau nei tie, kurie daugiausia gyvena iš darbo pajamų. Ši logika leidžia paaiškinti, kodėl kapitalo koncentracija gali būti susijusi su pajamų nelygybe. Jeigu kapitalas yra pasiskirstęs labai netolygiai, o kapitalo grąža auga sparčiau nei vidutinės darbo pajamos, didesnė nacionalinių pajamų dalis gali atitekti kapitalo savininkams. Tokiu atveju pajamų nelygybė didėja ne vien todėl, kad vieni darbuotojai uždirba daugiau nei kiti, bet ir todėl, kad dalis visuomenės gauna papildomas pajamas iš nuosavybės, investicijų ar verslo. Kitaip tariant, kapitalo koncentracija gali didinti pajamų nelygybę dviem būdais: pirma, per nevienodą turto nuosavybės pasiskirstymą; antra, per iš šio turto gaunamas pajamas.

Empirinėje literatūroje šis argumentas turi tam tikrą pagrindą. Saez ir Zucman, analizuodami JAV turto nelygybę nuo 1913 m., rodo, kad turto koncentracija JAV po 1978 m. vėl pradėjo augti, o didžiausias pokytis buvo susijęs su pačios turtingiausios visuomenės dalies turto didėjimu²⁷. Jų skaičiavimuose aukščiausio 0,1% turto dalis padidėjo nuo 7% 1978 m. iki 22% 2012 m. Panaši logika matoma ir Piketty, Yang ir Zucman tyrime apie Kiniją: autoriai nurodo, kad Kinijos nacionalinio turto ir pajamų santykis nuo 1978 iki 2015 m. padidėjo nuo 350% iki 700%, viešosios nuosavybės dalis nacionaliniame turte sumažėjo²⁸. Taip pat, buvo pastebėta, jog tuo pačiu laikotarpiu, 10% turtingiausiųjų pajamų dalis padidėjo nuo 27% iki 41% nacionalinių pajamų, o 50% visuomenės dalies - sumažėjo nuo 27% iki 15%²⁹. Šie tyrimai nėra tiesiogiai apie VRE regioną, tačiau jie parodo bendrą mechanizmą: kai nuosavybės struktūra keičiasi kapitalo savininkų naudai, pajamų nelygybė gali didėti.

VRE regiono atveju kapitalo koncentracijos teorija turi būti taikoma atsargiai, bet jos atsisakyti nebūtų pagrįsta. Šio regiono valstybės neturi tokios ilgos kapitalistinės turto kaupimo istorijos kaip

²⁷ Saez, E., & Zucman, G. (2016). Wealth inequality in the United States since 1913: Evidence from capitalized income tax data. *The Quarterly Journal of Economics*, 131(2), 519–578.

²⁸ Piketty, T., Yang, L., & Zucman, G. (2019). Capital accumulation, private property, and rising inequality in China, 1978–2015. *American Economic Review*, 109(7),

²⁹ Ibid, Psl. 27

Vakarų Europos šalys ar JAV, tačiau būtent pokomunistinė transformacija sukūrė sąlygas naujam kapitalo ir nuosavybės pasiskirstymui. Perėjimas nuo socialistinės ekonomikos prie rinkos ekonomikos reiškė privatizaciją, valstybės turto perdavimą privatiems savininkams, naujų verslo grupių formavimąsi ir rinkos pajamų struktūros pasikeitimą. Milanovic, analizuodamas nelygybės augimą pereinamosiose ekonomikose, parodo, kad nelygybė didėjo visose transformacijos ekonomikose, o prie to prisidėjo didėjanti darbo užmokesčio nelygybė, perėjimas iš valstybės sektoriaus į privatų sektorių ir nevienodai pasiskirsčiusios privačios bei nuosavybės pajamos³⁰. VRE regionas kapitalo koncentracijos teorijos atžvilgiu yra įdomus ne todėl, kad jis visiškai atitinka Piketty aprašytą ilgalaikės Vakarų kapitalizmo raidos modelį. Jis įdomus todėl, kad leidžia patikrinti, ar kapitalo koncentracijos logika veikia ir pokomunistinėse ekonomikose, kuriose kapitalizmas susiformavo greičiau, per privatizaciją ir institucinę transformaciją. Kitaip tariant, VRE atveju kapitalo koncentracija turi būti suprantama ne kaip šimtmečius trunkančios kapitalo akumuliacijos rezultatas, bet kaip pokomunistinės nuosavybės transformacijos ir naujų rinkos institucijų susiformavimo padarinys. Tai leidžia šią teoriją įtraukti į tyrimą ne kaip savaime teisingą paaiškinimą, bet kaip empiriškai tikrintiną hipotezę.

Taip pat, būtina pripažinti, kad kapitalo koncentracijos teorija turi ribotumą. Pirma, kapitalo koncentracija tiesiogiai paaiškina turto nelygybę, tačiau ryšys su disponuojamųjų pajamų nelygybe ne visada yra automatinis. Turto savininkai gali gauti pajamas iš kapitalo, bet disponuojamųjų pajamų nelygybė priklauso ir nuo mokesčių, socialinių pervedimų, pensijų, darbo pajamų bei kitų veiksnių. Antra, kapitalo koncentracijos poveikis gali būti ilgojo laikotarpio procesas, todėl trumpesniame 2015–2021 m. laikotarpyje jo poveikį gali būti sunkiau užfiksuoti. Trečia, kaip rodo Góes tyrimas, empiriniai Piketty teorijos testai nėra vienareikšmiai: naudojant 19 išsivysčiusių ekonomikų daugiau nei 30 metų duomenis, autorius neranda tvirtų įrodymų, kad nelygybė ir kapitalo dalis nacionalinėse pajamose juda taip, kaip numatytų Piketty teorija³¹. Taip pat, 82 valstybių statistinė analizė rodo, jog santykis tarp r ir g didina pajamų nelygybę tik trumpuoju laikotarpiu bei nėra reikšmingas valstybėse, kuriose jau egzistuoja didelė pajamų nelygybė³².

Šiam tyrimui tai turi svarbią metodologinę pasekmę. Kapitalo koncentracija neturėtų būti laikoma vieninteliu ar savaime pakankamu pajamų nelygybės paaiškinimu VRE regione. Ji labiau veikia kaip struktūrinis rinkos nelygybės paaiškinimas, kurį reikia tikrinti kartu su valstybės perskirstymo

³⁰ Milanovic, B. (1999). Explaining the increase in inequality during transition. *Economics of transition*, 7(2), 299-341.

³¹ Góes, C. (2016). Testing Piketty's hypothesis on the drivers of income inequality: evidence from panel VARs with heterogeneous dynamics. *International Monetary Fund*.

³² Sarkhosh-Sara, A., Nasrollahi, K., Azarbayjani, K., & Bakhshi Dastjerdi, R. (2020). Comparative analysis of the effects of institutional factors and Piketty's Hypothesis on inequality: evidence from a panel of countries. *Journal of Economic Structures*, 9(1), 44.

pajėgumu. Jeigu kapitalo koncentracijos teorija pasitvirtintų, bŭtų galima teigti, kad pajamų nelygybės skirtumus VRE valstybėse reikšmingai lemia nevienodas kapitalo susitelkimas. Tačiau jei šis ryšys nėra statistiškai reikšmingas, tai reikštų, kad trumpuoju laikotarpiu ar disponuojamųjų pajamų lygmeniu svarbesni gali bŭti kiti veiksniai.

Todėl iš kapitalo koncentracijos teorijos šiame darbe formuluojama pirmoji hipotezė:

H1 – Pajamų nelygybę šalyse lemia skirtingas kapitalo koncentracijos lygis.

Šios hipotezės logika - kuo didesnė kapitalo koncentracija šalyje, tuo didesnė turėtų bŭti pajamų nelygybė, nes didesnė pajamų dalis tenka kapitalo savininkams, o kapitalo pajamos paprastai yra labiau koncentruotos nei darbo pajamos. Vis dėlto VRE kontekste ši hipotezė yra ne tik teorinis lŭkestis, bet ir teorijos pritaikomumo testas. Ji leidžia patikrinti, ar Piketty kapitalo koncentracijos argumentas gali paaiškinti pajamų nelygybės skirtumus regione, kuriame kapitalizmo raida yra trumpesnė, o kapitalo ir nuosavybės struktūra susiformavo per pokomunistinę transformaciją.

Perskirstymas

Kapitalo koncentracijos teorija paaiškina, kaip pajamų nelygybė gali susiformuoti rinkoje, tačiau disponuojamųjų pajamų nelygybė priklauso ne tik nuo rinkos sukurtų skirtumų. Ji taip pat priklauso nuo valstybės gebėjimo šiuos skirtumus koreguoti. Todėl antra šio tyrimo teorinė kryptis yra perskirstymas. OECD analizė aiškiai atskiria rinkos pajamas nuo disponuojamųjų pajamų ir pabrėžia, kad mokesčiai bei pervedimai sumažina disponuojamųjų pajamų nelygybę, palyginti su rinkos pajamų nelygybe³³.

Valstybėje egzistuojantis perskirstymo lygis yra svarbus veiksnys siekiant paaiškinti pajamų nelygybės skirtumus tarp šalių. Perskirstymo esmė - valstybė per mokesčių ir socialinių išmokų sistemą pakeičia rinkoje susiformavusią pajamų pasiskirstymą. Perskirstymas gali perkelti dalį pajamų ar išteklų iš pasiturinčiųjų mažiau pasiturintiems, taip mažindamas galutinius pajamų skirtumus ir gerindamas žemesnes pajamas gaunančių grupių padėtį. Toks požiŭris taip pat siejasi su Esping-Andersen gerovės valstybės samprata, kurioje socialinės teisės ir socialinės apsaugos institucijos mažina individų priklausomybę nuo rinkos pajamų, t. y. didina dekomodifikacijos lygį³⁴. Šiame darbe toks mechanizmas pirmiausia siejamas su socialiniu protekcionizmu – socialinės apsaugos priemonėmis, kurios kompensuoja pajamų netekimą arba palaiko pajamas socialinės rizikos atvejais.

³³ Joumard, I., M. Pisu and D. Bloch (2012), “Less Income Inequality and More Growth – Are They Compatible? Part 3. Income Redistribution via Taxes and Transfers Across OECD Countries”, *OECD Economics Department Working Papers*, No. 926, OECD Publishing, Paris,

³⁴ Esping-Andersen, 1999. Psl. 21–23

Socialinis protekcionizmas apima tokias priemones kaip pensijos, nedarbo išmokos, ligos išmokos, socialinė parama, šeimos išmokos, būsto parama ir kitos pajamų palaikymo formos. Jų poveikis pajamų nelygybei yra palyginti tiesioginis: jos padidina mažesnes pajamas gaunančių, darbo netekusių, vyresnio amžiaus ar kitų socialinės rizikos grupių disponuojamąsias pajamas. Todėl tokios priemonės gali mažinti pajamų nelygybę ne abstrakčiai, o labai konkrečiu būdu – jos keičia galutinį namų ūkių pajamų pasiskirstymą po rinkos pajamų susiformavimo.

Valstybė atlieka svarbų vaidmenį įgyvendindama perskirstymo politiką per mokesčius, socialinės gerovės programas ir viešąsias paslaugas. Tačiau vien išmokų egzistavimas dar nereiškia, kad perskirstymas bus efektyvus. Korpi ir Palme argumentas čia ypač svarbus, nes jis parodo, kad gerovės valstybės institucijų dizainas lemia skirtingus perskirstymo rezultatus³⁵. Vadinamasis „perskirstymo paradoksas“ rodo, kad siaurai tik į skurdžiausius nukreiptos išmokos nebūtinai labiausiai sumažina skurdą ir nelygybę. Priešingai, platesnės aprėpties socialinės apsaugos sistemos gali sukurti didesnę politinę paramą, didesnius perskirstymo biudžetus ir stipresnį galutinį poveikį nelygybei.

Vidurio ir Rytų Europos kontekste ši logika yra ypač aktuali. Šio regiono valstybės po pokomunistinės transformacijos susidūrė su rinkos pajamų diferenciacija, darbo rinkos pertvarkymu ir skirtingu gerovės valstybės pajėgumu. Zaidi Centrinės Europos ir Baltijos šalių analizė rodo, kad tiesioginiai mokesčiai ir viešieji pervedimai turėjo svarbų redistribucinį vaidmenį šiose šalyse, nors pajamų nelygybės lygiai išliko aukštesni nei prieš transformaciją³⁶. Navickės Baltijos šalių tyrimas taip pat rodo, kad pajamų ir politikos veiksniai buvo dominuojantys aiškinant nelygybės pokyčius, o politikos poveikis po įstojimo į ES veikė nelygybę mažinančia kryptimi³⁷.

Šiame tyrime socialinis protekcionizmas suprantamas kaip valstybės socialinės apsaugos išlaidų lygis, atspindintis perskirstymo politikos mastą. Kadangi socialinės apsaugos išlaidos apima įvairias pajamų palaikymo ir socialinės rizikos kompensavimo priemones, teoriškai tikėtina, kad didesnis socialinio protekcionizmo lygis turėtų būti susijęs su mažesne pajamų nelygybe. Kitaip tariant, kuo daugiau valstybė skiria socialinei apsaugai, tuo labiau ji turėtų sumažinti rinkoje susiformavusius pajamų skirtumus ir galutinę disponuojamųjų pajamų nelygybę.

Todėl šiame darbe formuluojama antroji hipotezė:

H2 – Kuo didesnis socialinio protekcionizmo lygis, tuo mažesnė pajamų nelygybė šalyje.

³⁵ Korpi, W., & Palme, J. (1998). The paradox of redistribution and strategies of equality: Welfare state institutions, inequality, and poverty in the Western countries. *American sociological review*, 661-687.

³⁶ Zaidi, S. (2009). Main drivers of income inequality in Central European and Baltic countries. *World Bank*.

³⁷ Navickė, 2018

Šios hipotezės logika yra tiesioginė: socialinis protekcionizmas turėtų mažinti pajamų nelygybę, nes jis veikia per mokesčių–išmokų sistemą ir padidina žemesnes pajamas gaunančių arba pajamų netekusių gyventojų disponuojamasias pajamas. Kitaip nei kapitalo koncentracijos atveju, čia kalbama ne apie nelygybės susiformavimą rinkoje, bet apie valstybės gebėjimą šią nelygybę sumažinti po rinkos pajamų susiformavimo.

Vis dėlto valstybės vaidmuo mažinant pajamų nelygybę neapsiriboja vien kompensavimu. Gerovės valstybė gali ne tik perskirstyti jau susiformavusias pajamas, bet ir siekti sumažinti riziką, kad nelygybė susiformuos ateityje. Šią logiką atspindi socialinių investicijų požiūris. Jei socialinis protekcionizmas labiau orientuotas į pajamų palaikymą ir apsaugą nuo socialinių rizikų, tai socialinės investicijos yra labiau orientuotos į žmonių gebėjimų, įgūdžių ir darbo rinkos galimybių stiprinimą. Perskirstymo politika gali būti nukreipta į žmogiškąjį kapitalą – išsilavinimą, sveikatą, įgūdžius ir gebėjimus. Žmogiškasis kapitalas gali būti suprantamas kaip asmens turimi ir įgyti gebėjimai, kurie didina jo produktyvumą ir galimybes gauti pajamas darbo rinkoje. Tai leidžia socialines investicijas atskirti nuo tradicinio socialinio protekcionizmo. Socialinės investicijos neveikia taip pat, kaip pensijos ar nedarbo išmokos. Jos ne visada iš karto padidina disponuojamasias pajamas, tačiau gali ilgai sumažinti pajamų nelygybę per geresnį išsilavinimą, didesnę užimtumą, aktyvias darbo rinkos politikos priemones ir mažesnę socialinę atskirtį.

Socialinių investicijų literatūroje pabrėžiama, kad šiuolaikinė gerovės valstybė turi ne tik kompensuoti socialines rizikas, bet ir parengti individus dalyvauti darbo rinkoje bei prisitaikyti prie žinių ekonomikos, nestabilumų karjere ar naujai atsirandančių socialinių rizikų. Morel, Palier ir Palme socialinių investicijų požiūrį sieja su gerovės valstybės prisitaikymu prie postindustrinių visuomenių iššūkių, tokių kaip nestabilus užimtumas, nauji šeimos modeliai ir įgūdžių svarbos didėjimas³⁸. Hemerijck taip pat apibūdina socialines investicijas kaip atskirą gerovės valstybės politikos paradigmą, orientuotą į žmogaus galimybių stiprinimą per gyvenimo ciklą³⁹.

Teoriškai socialinės investicijos gali mažinti pajamų nelygybę keliais būdais. Pirma, švietimas ir įgūdžių stiprinimas gali mažinti darbo užmokesčio skirtumus, nes didesnė visuomenės dalis įgyja geresnę kvalifikaciją ir taip gerina savo galimybes darbo rinkoje. Antra, aktyvios darbo rinkos politikos priemonės gali padėti bedarbiams ar mažiau kvalifikuotiems darbuotojams grįžti į darbo rinką. Trečia, investicijos į šeimos politiką ar sveikatą gali padidinti galimybes dalyvauti darbo rinkoje ir taip sumažinti ilgalaikės socialinės atskirties riziką. Todėl socialinės investicijos veikia ne

³⁸ Morel, N., Palier, B., & Palme, J. (Eds.). (2012). Towards a social investment welfare state?: ideas, policies and challenges. *Policy Press*.

³⁹ Hemerijck, A. (2020). Social investment as a policy paradigm, *Journal of European Public Policy*, 25:6, 810-827. Psl. 811

tik kaip socialinės politikos priemonė, bet ir kaip ilgalaikis pajėgumų kūrimo mechanizmas. Vis dėlto socialinių investicijų poveikis pajamų nelygybei yra mažiau tiesioginis nei socialinio protekcionizmo poveikis. Socialinė išmoka gali iš karto padidinti namų ūkio disponuojamąsias pajamas, o švietimo ar aktyvios darbo rinkos politikos poveikis dažniausiai pasireiškia tik per ilgesnį laiką. Dėl to empirinėje analizėje socialinių investicijų efektas gali būti silpnesnis, vėluojantis arba sunkiau identifikuojamas.

VRE regione socialinės investicijos yra aktualios dėl kelių priežasčių. Po pokomunistinės transformacijos šio regiono darbo rinkos pasikeitė iš esmės: dalis gyventojų turėjo prisitaikyti prie naujų kvalifikacijos reikalavimų, privataus sektoriaus plėtros, technologinių pokyčių ir didesnės konkurencijos⁴⁰. Tokiose sąlygose socialinės investicijos gali būti svarbios ne tik socialinei apsaugai, bet ir ilgalaikiam nelygybės mažinimui. Jos gali padėti sumažinti skirtumus tarp tų, kurie sėkmingai prisitaiko prie naujų darbo rinkos sąlygų, ir tų, kurie lieka mažiau stabiliose ar prasčiau apmokamose pozicijose.

Remiantis šia logika formuluojama trečioji hipotezė:

H3 – Kuo didesnis socialinių investicijų lygis, tuo mažesnė pajamų nelygybė šalyje.

Ši hipotezė skiriasi nuo H2 tuo, kad numato ne tiesioginį kompensacinį, o ilgalaikį ir netiesioginį poveikį. Socialinės investicijos turėtų mažinti pajamų nelygybę tada, kai jos pagerina žmonių galimybes dalyvauti darbo rinkoje, didina žmogiškąjį kapitalą ir mažina ilgalaikės socialinės atskirties riziką.

Apibendrinant, socialinis protekcionizmas ir socialinės investicijos šiame darbe suprantamos kaip dvi skirtingos, bet tarpusavyje susijusios valstybės intervencijos formos. Socialinis protekcionizmas mažina pajamų nelygybę tiesiogiai, nes koreguoja jau susiformavusius pajamų skirtumus per išmokas ir socialinę apsaugą. Socialinės investicijos veikia netiesiogiai, nes siekia sumažinti nelygybės susiformavimo riziką ateityje, stiprindamos žmogiškąjį kapitalą ir darbo rinkos galimybes.

Papildomi kontroliniai veiksniai

Nors pagrindinis šio tyrimo teorinis dėmesys skiriamas kapitalo koncentracijai, socialiniam protekcionizmui ir socialinėms investicijoms, pajamų nelygybės skirtumai tarp valstybių gali būti veikiami ir platesnių makroekonominių bei fiskalinių veiksnių. Dėl šios priežasties regresinėje

⁴⁰ Rutkowski, J. J. (2006). Labor market developments during economic transition (Vol. 3894). *World Bank Publications*.

analizėje papildomai kontroliuojami trys kintamieji: ekonominio išsivystymo lygis, nedarbo lygis ir valdžios sektoriaus dydis. Šie veiksniai nėra pagrindinės tyrimo hipotezės, tačiau jų įtraukimas leidžia tiksliau įvertinti, ar pagrindiniai aiškinamieji kintamieji išlieka svarbūs net atsižvelgus į bendrą ekonominį kontekstą, darbo rinkos padėtį ir valstybės fiskalinį aktyvumą.

Pirmasis kontrolinis veiksnys yra ekonomikos išsivystymo lygis. Šis kintamasis įtraukiamas remiantis Kuznetso kreivės logika, pagal kurią pajamų nelygybės ir ekonominio vystymosi santykis gali kisti priklausomai nuo šalies modernizacijos stadijos. Kuznetsas teigė, kad ankstyvuose ekonominio vystymosi etapuose pajamų nelygybė gali didėti, tačiau vėlesnėse ekonominės raidos stadijose, ji turėtų mažėti. Ši teorija šiame tyrime nėra laikoma pakankamu VRE pajamų nelygybės skirtumų paaiškinimu, tačiau ekonominio išsivystymo lygį būtina kontroliuoti, nes pajamų pasiskirstymas gali būti susijęs su šalies produktyvumu, pajamų lygiu, ekonomikos struktūra ir modernizacijos trajektorija. Todėl BVP vienam gyventojui įtraukimas leidžia sumažinti riziką, kad socialinio protekcionizmo, socialinių investicijų ar kapitalo koncentracijos poveikis bus painiojamas su bendru ekonominio išsivystymo poveikiu.

Antrasis kontrolinis veiksnys yra nedarbo lygis. Nedarbas gali daryti tiesioginį poveikį pajamų nelygybei, nes darbo netekimas sumažina namų ūkių pajamas ir didina skirtumą tarp dirbančiųjų bei darbo rinkoje nedalyvaujančių gyventojų. Didėjantis nedarbas taip pat gali silpninti darbuotojų derybinę galią, daryti spaudimą darbo užmokesčiui ir didinti socialinių išmokų poreikį. Hacibedel, Mandon, Muthoora ir Pouokam analizė rodo, kad makroekonominės sąlygos yra svarbios pajamų nelygybės dinamikai, o nedarbo pokyčiai yra vienas iš kanalų, per kuriuos ekonominiai nuosmukiai ar augimo sulėtėjimai gali paveikti pajamų pasiskirstymą⁴¹. Vis dėlto šis ryšys nėra visiškai automatinis, nes galutinis poveikis priklauso ir nuo socialinės apsaugos sistemos gebėjimo kompensuoti pajamų netekimą. Dėl to nedarbo lygis šiame tyrime įtraukiamas kaip darbo rinkos sąlygų kontrolinis kintamasis.

Trečiasis kontrolinis veiksnys yra valdžios sektoriaus dydis. Šis kintamasis svarbus dėl dviejų priežasčių. Bendras valdžios sektoriaus dydis gali būti susijęs su pajamų nelygybe, nes didesnis valstybės fiskalinis aktyvumas dažnai reiškia platesnį viešųjų paslaugų, socialinių išlaidų ar kitų valstybės intervencijos priemonių mastą. Guzi ir Kahanec tyrimas rodo, kad valdžios sektoriaus dydis gali būti reikšmingai susijęs su pajamų nelygybe, o posovietinių valstybių kontekste viešųjų išlaidų augimas buvo siejamas su reikšmingu nelygybės mažėjimu⁴². Todėl valdžios sektoriaus dydis yra

⁴¹ Hacibedel, M. B., Mandon, P., Muthoora, M. P. S., & Pouokam, N. (2019). Inequality in good and bad times: A cross-country approach. *International Monetary Fund*.

⁴² Guzi, M., & Kahanec, M. (2018). Income inequality and the size of government: A causal analysis (No. 2018-02). *MUNI ECON Working Paper*.

svarbus fiskalinis veiksnys, kurio neįtraukus modelis galėtų pervertinti konkrečių socialinių išlaidų kategorijų poveikį. Svarbu pabrėžti, kad valdžios sektoriaus dydis nėra tapatus perskirstymui siaurąja prasme. Bendrosios valdžios išlaidos gali būti nukreiptos į labai skirtingas sritis – infrastruktūrą, gynybą, administravimą, ekonomikos skatinimą, švietimą, sveikatą ar socialinę apsaugą. Todėl jų poveikis pajamų nelygybei priklauso nuo išlaidų sudėties. Dėl šios priežasties šiame tyrime bendros valdžios sektoriaus išlaidos suprantamos kaip bendro fiskalinio aktyvumo kontrolė, o socialinis protekcionizmas ir socialinės investicijos – kaip konkretesni socialinės politikos mechanizmai, kurių poveikis pajamų nelygybei tikrinamas atskirai.

Taigi šie kontroliniai kintamieji leidžia sustiprinti empirinės analizės tikslumą. Ekonominio išsivystymo lygis padeda kontroliuoti bendrą šalies raidos stadiją, nedarbo lygis – darbo rinkos padėtį, o valdžios sektoriaus dydis – bendrą fiskalinio aktyvumo mastą. Įtraukus šiuos veiksnius, galima tiksliau vertinti, ar kapitalo koncentracija, socialinis protekcionizmas ir socialinės investicijos turi savarankišką ryšį su pajamų nelygybe VRE valstybėse

Metodologija

Tyrime atliekamoje analizėje bus naudojamas mišrus tyrimo metodas, jungiantis kokybinę ir kiekybinę tyrimo prieigą. Šis metodas leis ne tik patikrinti statistinius ryšius tarp kintamųjų, bet ir atskleisti egzistuojančius priežastinius mechanizmus, paaiškinančius, kodėl šie ryšiai egzistuoja ar skiriasi Vidurio Rytų Europos šalyse. Tyrimas remsis įdėtosios analizės (ang. *nested analysis*) metodologine prieiga pagal E. S. Lieberman. Ši prieiga leidžia sujungti kiekybinės analizės duomenis ir gilesnę konkrečių atvejų analizę, siekiant ne tik nustatyti ar egzistuoja statistinis ryšys tarp kintamųjų, tačiau ir paaiškinti kaip ir kodėl šie ryšiai atsiranda skirtinguose socialiniuose ar instituciniuose kontekstuose⁴³. Tyrimas bus vykdomas dviem etapais: 1) Kiekybinė analizė – identifikuoti statistinius ryšius tarp kintamųjų ir 2) Atvejo studija – remiantis kiekybinės analizės rezultatais, gilinantis į konkrečius atvejus, identifikuoti mechanizmus, kurie gali paaiškinti nustatytus ryšius arba tokių ryšių nebuvimą.

Kiekybinė analizė

Pirmiausia, tyrime bus taikoma regresinė analizė, siekiant nustatyti ar identifikuoti veiksniai (nepriklausomi kintamieji) koreliuoja su pajamų nelygybės lygiu, ar tarp šių kintamųjų egzistuoja priežastinis ryšys bei ar ryšys yra statistiškai reikšmingas. Ši analizė leis empiriškai patikrinti tyrimo hipotezes (H1 – H3), paremtas kapitalo koncentracijos ir perskirstymo teorijomis

Tyrime bus analizuojamos VRE šalys: Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija, Čekija, Vengrija, Slovakija, Kroatija, Slovėnija, Rumunija, Bulgarija. Analizės tiriamasis laikotarpis - 2015 – 2021 m., kadangi didžioji dalis egzistuojančių tyrimu apie pajamų nelygybę šiame regione fokusavosi į laikotarpį iki 2014 m. Taip siekiama išanalizuoti naujausius pajamų nelygybės pokyčius po 2014 m.

Taip pat, analizė apima 2015–2021 m. laikotarpį, nes šiam periodui prieinamas nuoseklus ir palyginamas duomenų rinkinys visoms vienuolikai VRE valstybių ir visiems modelyje naudojamiems kintamiesiems. Kadangi nepriklausomi kintamieji į modelį įtraukiami su vienerių metų vėlavimu ($t-1$), 2015 m. stebėjimai nepatenka į regresiją dėl 2014 m. duomenų trūkumo, o 2022 m. neįtraukiami dėl neišsamių pagrindinių rodiklių reikšmių. Tokia duomenų aprėptis leidžia išlaikyti subalansuotą panelinių duomenų struktūrą.

Modelyje nepriklausomi kintamieji naudojami su vienerių metų vėlavimu, siekiant aiškiau atskirti laiko seką tarp galimų priežasčių ir pajamų nelygybės rezultato. Standartinės paklaidos

⁴³ Lieberman, E. S. Nested analysis as a mixed-method strategy for comparative research. *American Political Science Review*, 2005 Psl. 435-436

klasterizuojamos šalies lygmeniu, kad būtų atsižvelgta į galimą heteroskedastiškumą ir stebėjimų priklausomumą šalies viduje. Be pagrindinių aiškinamųjų kintamųjų, į modelį įtraukiami kontroliniai kintamieji: logaritmuotas BVP vienam gyventojui (PPP), nedarbo lygis ir valdžios sektoriaus išlaidų dalis BVP. Kaip aptarta teorinėje dalyje, šie veiksniai leidžia kontroliuoti platesnes ekonomines, darbo rinkos ir fiskalines sąlygas, galinčias veikti pajamų nelygybę.

Regresinei analizei atlikti bus naudojamas, panelinės regresijos modelis, kadangi tyrime bus nagrinėjami kelių šalių duomenys bėgant laikui. Toks modelis leis patikrinti ne tik tarpvalstybinius skirtumus, tačiau ir skirtumus atsirandančius laike.

Nepriklausomi kintamieji:

- 1) **Kapitalo koncentracijos lygis.** Kapitalo koncentracijos kintamasis bus matuojamas pagal turto dalį šalyje atitenkančią 1% tos šalies turtingiausių žmonių. Kapitalas tyrime yra apibrėžiamas plačiai - kaip bendra namų ūkių turimo nefinansinio ir finansinio turto (būsto, žemės, indėlių, obligacijų, akcijų ir kt.) vertė, atėmus turimas skolas. Toks apibrėžimas atitinka T. Piketty naudojamą kapitalo sampratą –visų ne žmogiškųjų išteklių, kuriuos galima valdyti, prekiauti ir keisti rinkoje, rinkinys. Šio kintamojo matavimo vienetas yra išreikštas procentine išraiška, t. y. koks procentas šalies turto atitenka 1% turtingiausių šalies gyventojų. Galimos kintamojo reikšmės yra nuo 0 iki 100%, kai 0% reiškia, kad valstybės 1% turtingiausiųjų neatitenka visiškai jokia turto dalis, o 100% reiškia, kad 1% šalies turtingiausiųjų atitenka visas galimas turtas. Tai reiškia, kad kuo didesnę reikšmę kintamasis įgauna, tuo didesnė turto dalis toje šalyje atitenka 1% turtingiausiųjų, kas atspindi ir kapitalo koncentracijos lygį šalyje.

Analizei atlikti bus naudojami *World Inequality Database* (wid.world) duomenys, naudojami *Our World In Data* (ourworldindata.org) sudarytame „*Wealth share of the richest 1%*“ grafike. Turtas čia suvokiamas, kaip bendra namų ūkių turimo nefinansinio ir finansinio turto (būsto, žemės, indėlių, obligacijų, akcijų ir kt.) vertė, atėmus jų skolas. Duomenys apima 2014-2022 m. laikotarpį visoms analizuojamoms šalims.

Siekiant užtikrinti teisingą priežastinės sekos interpretaciją, kapitalo koncentracijos kintamasis į modelį įtraukiamas su vienerių metų vėlavimu ($t-1$). Toks sprendimas grindžiamas prielaida, kad struktūriniai turto pasiskirstymo pokyčiai pajamų nelygybei daro įtaką ne iš karto, o su tam tikru laiko tarpu bei leidžia išvengti priežasties ir pasekmės ryšio iškreipimo.

- 2) **Socialinės investicijos.**

Socialinių investicijų kintamasis šiame tyrime matuojamas pagal valstybės išlaidas, kurios yra skirtos žmogiškojo kapitalo formavimui ir gerinimui t. y. švietimo ir aktyvios darbo rinkos politikos priemonės. Socialinės investicijos tyrimo kontekste yra suvokiamos kaip viešosios išlaidos, kurios didina gyventojų galimybes sėkmingai dalyvauti darbo rinkoje ar prisitaikyti prie įvairių ekonominių pokyčių. Ši samprata remiasi logika, jog esminis socialinės politikos tikslas turėtų būti ne tik perskirstyti pajamas, tačiau stiprinti žmonių gebėjimus.

Šiam kintamajam išmatuoti bus naudojami du skirtingi duomenų šaltiniai:

- Eurostat COFOG (angl. *Classification of the Functions of Government*) duomenys – švietimo išlaidos, kurios apima formalųjį švietimą, aukštąjį mokslą, profesinį mokymą ir kt.
- OECD SOCX (Social Expenditure Database) duomenys – išlaidos aktyviai darbo rinkos politikai, kurią sudaro įvairūs mokymai, perkvalifikavimo programos, įdarbinimo subsidijos ir kitos priemonės skirtos nedarbo prevencijai bei darbo rinkos integracijos gerinimui

Socialinių investicijų (SI) kintamajam reikšmės bus priskiriamos pagal formulę:

$$SI = ADRP + \text{Švietimas}$$

- ADRP – išlaidos aktyviai darbo rinkos politikai (% BVP), pagal OECD SOCX
- Švietimas – švietimo išlaidos (% BVP), pagal Eurostat COFOG

Toks duomenų integracijos modelis pasirinktas norint į analizę įtraukti esmines socialinių investicijų sritis, t. y. švietimą ir mokymus, kurie gali pasireikšti per aktyvią darbo rinkos politiką⁴⁴. Eurostat pateikiamuose valstybių viešųjų išlaidų duomenyse aktyvios darbo rinkos politikos priemonės nėra išskiriamos, o pateikiamos kartu su socialinio protekcionizmo (pvz. nedarbo išmokomis) priemonėmis bendroje „Socialinės apsaugos“ kategorijoje. Tuo tarpu EBPO duomenų bazėje nėra atskirai išskiriamų valstybės išlaidų, kurios būtų skiriamos būtent švietimo sričiai. Taip pat, abu rodikliai yra pateikiami pagal tą pačią matavimo skalę - % nuo valstybės BVP. Dėl šių priežasčių pasirinkta būtent duomenų integracijos strategija.

⁴⁴ Morel, N., Palier, B., & Palme, J, 2013.

Siekiant sumažinti galimo atvirkštinio priežastingumo efektą bei siekiant atspindėti socialinių investicijų poveikį, kuris gali pasireikšti su tam tikru vėlavimu, regresinėje analizėje šis kintamasis bus naudojamas su vienerių metų vėlavimo efektu (t-1).

Socialinių investicijų kintamajam bus priskiriamos reikšmės nuo 0% iki 100%, kai 0 reiškia jog valstybės neskiria jokios dalies BVP socialinėms investicijoms, o 100% reiškia, kad visas valstybės BVP yra skiriamas socialinėms investicijoms. Tai reiškia, kad kuo didesnis socialinių investicijų rodiklis, tuo daugiau valstybės išteklių yra skiriama žmogiškojo kapitalo gerinimui ir integracijai į darbo rinką, o tai turėtų lemti mažesnę GINI indekso reikšmę.

- 3) **Socialinis protekcionizmas.** Socialinio protekcionizmo kintamasis šiame tyrime yra suvokiamas, kaip valstybės taikomos priemonės, kurių tikslas yra užtikrinti tam tikrą žmonių pajamų stabilumą bei apsaugoti juos nuo įvairių socialinių iššūkių. Priešingai nei socialinių investicijų atveju, socialinis protekcionizmas yra nukreiptas ne į žmogiškojo kapitalo ar gebėjimų stiprinimą, tačiau kompensuoti pajamų netekimą ar tam tikrus pajamų skirtumus, atsiradusius dėl įvairių priežasčių, tokių, kaip darbo netekimas, liga ir kt. Kitaip tariant, socialinis protekcionizmas yra valstybės suteikiamas socialinis draudimas, kurio tikslas yra apsaugoti gyventojus nuo visiškos laisvos rinkos priklausomybės užtikrinant tam tikrą pragyvenimo lygį nepaisant ekonominio ar socialinio statuso⁴⁵.

Šiam kintamajam išmatuoti taip pat bus naudojami 2 skirtingi duomenų šaltiniai, kaip ir socialinių investicijų atveju:

- Eurostat COFOG (angl. *Classification of the Functions of Government*) duomenys – socialinės apsaugos sritims, kurios apima senatvės pensijas, neįgalumo, ligos, nedarbo, būsto, socialinės atskirties mažinimo išmokas, išmokas nukreiptas šeimoms. Šis rodiklis apima visą valstybės kompensacinį aparatą ir įtraukia tiek universalias, tiek ir tikslines socialinio protekcionizmo programas.
- OECD SOCX (Social Expenditure Database) duomenys – išlaidos aktyviai darbo rinkos politikai, kurią sudaro įvairūs mokymai, perkvalifikavimo programos, įdarbinimo subsidijos ir kitos priemonės skirtos nedarbo prevencijai bei darbo rinkos integracijos gerinimui.

Socialinio protekcionizmo (SP) kintamajam reikšmės bus priskiriamos pagal formulę:

SP = Socialinė Apsauga - ADRP

⁴⁵ Esping-Andersen, 1999 Psl. 22

- ADRP – išlaidos aktyviai darbo rinkos politikai (% BVP), pagal OECD SOCX
- Socialinė apsauga – socialinės apsaugos išlaidos (% BVP), pagal Eurostat COFOG

Kadangi Socialinės apsaugos kintamojo duomenys Eurostat duomenų bazėje yra pateikiami kartu su išlaidomis aktyviai darbo rinkai, nuspręsta jau prieš tai naudotą rodiklį atimti iš visų socialinės apsaugos išlaidų, taip paliekant tik išlaidas, kurias galima priskirti prie socialinio protekcionizmo politikos. Taip pat, abu rodikliai yra pateikiami pagal tą pačią matavimo skalę - % nuo valstybės BVP. Dėl šių priežasčių pasirinkta būtent duomenų integracijos strategija. Siekiant atspindėti socialinio protekcionizmo poveikį, kuris gali pasireikšti su tam tikru vėlavimu, regresinėje analizėje šis kintamasis bus naudojamas su vienerių metų vėlavimo efektu (t-1). Toks sprendimas leidžia aiškiau atskirti priežastinę seką: pirmiausia fiksuojamas socialinės apsaugos išlaidų lygis, o vėliau vertinamas jo ryšys su pajamų nelygybės rezultatu.

Socialinių protekcionizmo kintamajam bus priskiriamos reikšmės nuo 0% iki 100%, kai 0 reiškia, jog valstybės neskiria jokios dalies BVP socialinėms investicijoms, o 100% reiškia, kad visas valstybės BVP yra skiriamas socialiniam protekcionizmui. Tai reiškia, kad kuo didesnis socialinių investicijų rodiklis, tuo daugiau valstybės išteklių yra socialinių rizikų amortizavimui bei pajamų palaikymui ir būtent tai turėtų lemti mažesnį GINI indekso koeficientą.

Priklausomas kintamasis:

- 1) **Pajamų nelygybės lygis.** Pajamų nelygybės lygis šiame tyrime matuojamas pagal GINI indeksą, kuris vertina gyventojų pajamų pasiskirstymo netolygumą šalyje. GINI indeksas gali svyruoti nuo 0 iki 100, kai 0 reiškia visišką lygybę (visi gyventojai gauna lygias pajamas), o 100 – tobulą nelygybę (t. y. – vienas gyventojas gauna visas pajamas). Tai reiškia, jog kuo didesnis GINI indeksas tuo šalyje didesnė pajamų nelygybė.

Tyrime kaip priklausomas kintamasis bus naudojamas GINI indeksas, apskaičiuotas pagal ekvivalizuotas disponuojamas pajamas taikant standartizuotą EU-SILC metodologiją. Šis rodiklis atspindi galutinį pajamų pasiskirstymą po valstybės intervencijos, todėl leidžia įvertinti intervencijos poveikį, t. y., kaip ekonominiai (kapitalo pasiskirstymas) ir instituciniai (socialinės politikos) veiksniai lemia galutinę pajamų nelygybės struktūrą valstybėje. Dėl šios

priežasties disponuojamųjų pajamų GINI indeksas leidžia įvertinti tiek kapitalo koncentracijos poveikį nelygybei, tiek valstybės gebėjimą šį poveikį sušvelninti per perskirstymo ir socialinių investicijų mechanizmus.

Pasirinktam GINI indeksui matuoti bus naudojami Eurostat (rodiklis ilc_di12) duomenų bazėje prieinami duomenys, taip užtikrinant rezultatų palyginamumą tarp analizuojamų šalių. Duomenys apima laikotarpį nuo 2015 m. iki 2021 m. Šiam kintamajam bus priskiriamos GINI koeficiento reikšmės. Šis koeficientas bus naudojamas regresinėje analizėje, kaip pagrindinis priklausomas kintamasis, atspindintis pajamų nelygybės lygį valstybėje.

GINI koeficiento rodiklis leis patikrinti iškeltas hipotezes, kad didesnė kapitalo koncentracija lemia didesnę pajamų nelygybę, o didesnės socialinės apsaugos ar socialinių investicijų išlaidos turėtų lemti mažesnę pajamų nelygybę.

Kontroliuojami kintamieji

Be pagrindinių aiškinamųjų kintamųjų, į modelį įtraukiami ir trys kontroliniai kintamieji: ekonominio išsivystymo lygis, nedarbo lygis ir valdžios sektoriaus dydis. Jų įtraukimas grindžiamas teorinėje dalyje aptartu argumentu, kad pajamų nelygybės lygį gali veikti ne tik kapitalo koncentracija ar socialinės politikos priemonės, bet ir platesnės makroekonominės bei fiskalinės sąlygos. Ekonomikos išsivystymo lygis matuojamas BVP vienam gyventojui logaritmine reikšme, nedarbo lygis – nedarbo procentu nuo darbo jėgos, o valdžios sektoriaus dydis – bendromis valdžios sektoriaus išlaidomis nuo šalies BVP. Šių kontrolinių kintamųjų įtraukimas leidžia tiksliau įvertinti pagrindinių tyrimo kintamųjų poveikį pajamų nelygybei, sumažinant riziką, kad rezultatai atspindės bendrą ekonominės raidos, darbo rinkos situacijos ar fiskalinio aktyvumo poveikį.

Regresijos modelis

Emprinei duomenų analizei atlikti bus taikomas fiksuotų efektų (angl. *fixed effects*) panelinis regresijos modelis su klasterizuotomis paklaidomis šalies lygiu. Panelinė regresija pasirinkta atsižvelgiant į tyrime naudojamų kintamųjų duomenų pobūdį, kurie apima dvi dimensijas – skerspjūvio (t. y. informacija apie stebėjimo vienetų būklę konkrečiu laiko momentu⁴⁶) ir pokyčių

⁴⁶ Karpuškienė, V., Davidovič, A., Davidovič, O., Majejskaja, K., Mečkovski, J., Meškelytė, S., Mociūnaitė, L., Rupeika, G., Šikšniūtė, N. (2017). Ekonometrijos virtuvė (versija 1.0): *Ekonometrijos mokomoji medžiaga studentams* – studentams. Vilnius: Vilniaus universitetas., Psl. 7

laiką (informacija apie stebėjimo vienetą būklės kitimą laike⁴⁷). Pagrindinis regresijos modelis sudarytas taip:

$$\text{GINI}_{it} = \alpha + \beta_1 \text{Kapitalas}_{i,t-1} + \beta_2 \text{SI}_{i,t-1} + \beta_3 \text{SP}_{i,t-1} + \gamma' X_{i,t-1} + \mu_i + \lambda_t + \varepsilon_{it}$$

- GINI_{it} – GINI koeficientas šalyje i laiko momentu t
- $\text{Kapitalas}_{i,t-1}$ – kapitalo koncentracijos lygis
- $\text{SI}_{i,t-1}$ – socialinių investicijų išlaidos
- $\text{SP}_{i,t-1}$ – socialinio protekcionizmo išlaidos
- $X_{i,t-1}$ – kontrolinių kintamųjų vektorius
- μ_i – šalies fiksuotieji efektai kontroliuojanties laiko nekintančią šalies specifiką
- λ_t – metų fiksuotieji efektai, valdantys bendrus išorinius šokus
- ε_{it} – laike kintanti idiosinkratinė paklaida

Fiksuotų efektų regresijos modelis dažniausiai yra naudojamas būtent su paneliniais duomenimis⁴⁸. Tačiau egzistuoja ir keletas kitų priežasčių, kurios lėmė fiksuotų efektų pasirinkimą. Pirma, analizuojami atvejai pasižymi tam tikromis, laike arba nekintančiomis arba labai lėtai kintančiomis savybėmis, tokiomis, kaip gerovės režimai, švietimo sistemos struktūra, darbo rinkos reguliavimas ar mokesstinė sistema. Šios savybės yra sietinos ir gali daryti įtaką tiek pajamų nelygybei, tiek kapitalo pasiskirstymui, tiek ir socialinės politikos formavimui, todėl, siekiant eliminuoti šių savybių galimas koreliacijas su tyrimo kintamaisiais taip „užteršiant“ duomenis. Antra, remiantis Hausmano specifikacijos testu, atsitiktinių efektų modelis, priešingai nei fiksuotų, remiasi prielaida, kad koreliacijos tarp paaiškinamųjų kintamųjų ir šalies specifinių savybių nėra. Šiuo atveju, fiksuotų efektų modelis yra patikimesnis, kadangi šalių specifinės savybės dažniausiai koreliuoja su tyrime naudojamais paaiškinamaisiais kintamaisiais. Fiksuoti metų efektai į analizę yra įtraukti siekiant kontroliuoti įvairių galimų išorinių šokų, tarkime Covid-19 krizė, kitos tarptautinės krizės ar energijos kainų šuoliai, įtaką VRE šalims. Šių efektų kontroliavimas užtikrina, kad apskaičiuoti koeficientai atspindėtų pajamų nelygybės pokyčius šalyje be išorės veiksnių poveikio.

Tyrime paaiškinamieji kintamieji yra naudojami su vienerių metų vėlavimu, taip užtikrinant, kad priežastis būtų prieš pasėkmę laiko atžvilgiu. Toks matavimas leidžia išvengti galimo atvirkštinio priežastingumo. Pavyzdžiui, aukštas pajamų nelygybės lygis šalyje gali daryti įtaką valstybės politikos priemonių apimčiai – tarkime skatinti didinti socialinės apsaugos išlaidas. Taip pat,

⁴⁷ Ibid, psl. 7

⁴⁸ Brüderl, J., & Ludwig, V. (2015). Fixed-effects panel regression. *The Sage handbook of regression analysis and causal inference*, Psl. 327

socialinių išmokų, aktyvios darbo rinkos politikos ar švietimo išlaidų poveikis ir efektas dažniausiai atsiranda po tam tikro laiko tarpo ir nepasimato iš karto.

Standartinės paklaidos tyrime klasterizuojamos šalies lygmeniu tam, kad būtų išvengta galimo heteroskedastiškumo ir autokoreliacijos. Paneliniuose duomenyse, kurie turi pakankamai neilgą laiko dimensiją, tačiau daug skerspjūvių, paklaidos dažniausiai nėra visiškai nepriklausomos ir vienodai pasiskirstę. Tarkime dėl kintamojo inertiškumo šalies pajamų nelygybės lygis vienais metais gali reikšmingai koreliuoti su nelygybės lygiu kitais metais. Dėl šios priežasties gali atsirasti autokoreliacija – laiko eilės koreliacija su jos praeities vertėmis, o tai indikuoja apie ryšį tarp to pačio kintamojo reikšmių, o ne tarp skirtingų kintamųjų. Paneliniam duomenų rinkiniui netaikomos klasterizuotos standartinės paklaidos, t. y. remiamasi prielaida, kad neegzistuoja autokoreliacija, gali lemti klaidingai didelius statistinio reikšmingumo rodiklius⁴⁹. Taip pat, klasterizavimas šalies lygmeniu leidžia koreguoti heteroskedastiškumą tarp šalių, kas reiškia, kad prognozuojamo kintamojo standartiniai nuokrypiai laikui bėgant kinta. Kadangi analizuojamos šalys skiriasi savo institucinėmis sistemomis, demografinėmis struktūromis ar ekonominėmis transformacijomis, paklaidų dispersija tarp jų nėra vienoda. Klasterizuotos paklaidos leidžia kiekvienai šaliai turėti savo individualią paklaidų struktūrą. Pajamų nelygybė, valstybės gerovės išlaidos, nedarbas ar kapitalo koncentracija skiriasi viena nuo kitos lyginant VRE šalis. Nekoreguojant heteroskedastiškumo, taikomas regresijos modelis galėtų priskirti šį kintamumą socialinių investicijų arba socialinio protekcionizmo kintamajam, nors tai reikštų tik valstybių lygmens dispersijos skirtumus.

Siekiant įvertinti empirinių rezultatų stabilumą, tyrime atliekami keli patikimumo patikrinimai. Pirma, naudojamas atsitiktinių efektų modelis ir palyginamas su fiksuotų efektų, siekiant pamatyti ar fiksuotų efektų modelis yra tinkamas statistiniam įvertinimui. Antra, įvertinami sutelktos MKM regresijos (*angl. pooled OLS regression*) rezultatai su klasterinėmis standartinėmis paklaidomis siekiant nustatyti ar regresijos rezultatai priklauso tik nuo fiksuotų efektų modelio, ar išlieka nuoseklūs esant alternatyvioms prielaidoms apie nestebimą heterogeniškumą. Trečia, regresijos modelis dar kartą įvertinamas be fiksuotų metų efektų, siekiant patikrinti ar rezultatus lemia šalims bendri ir tam tikram laikotarpiui būdingi šokai, patiriami visose tiriamose šalyse. Ketvirta, naudojami alternatyvūs socialinio protekcionizmo ir socialinių investicijų kintamųjų operacionalizavimo būdai, papildomai matuojant kintamuosius kaip bendrų valdžios sektoriaus išlaidų dalį, o ne kaip procentą nuo šalies BVP. Tokiu būdu galima patikrinti, ar esminės išvados yra patikimos keičiant fiskalinių pastangų matavimą į politikos prioritetų matavimą. Penkta, į tyrimą yra įtraukiamas socialinių

⁴⁹ Bertrand, M., Duflo, E., & Mullainathan, S. (2004). How much should we trust differences-in-differences estimates?. *The Quarterly journal of economics*, 119(1), 249-275.

investicijų ir socialinio protekcionizmo sąveikos terminas, siekiant nustatyti, ar šie kintamieji veikia kaip vienas kitą papildantys, ar pakeičiantys mechanizmai formuojant pajamų nelygybės lygį šalyje.

Pasirinktų atvejų studijos

Tyrime naudojamas įdėtosios analizės metodas leidžia sujungti plačią, daug atvejų turinčią ir tam tikrus apibendrinimus leidžiančią daryti kiekybinę analizę su labiau detalizuotomis ir išsamesnėmis mažai atvejų turinčiomis atvejų studijų įžvalgomis. Statistinės analizės rezultatai gali padėti atsirinkti atvejus ar atrasti statistinius ryšius, o kokybinė analizė gali įvertinti tų statistinių ryšių patikimumą ir išanalizuoti išsiskiriančius atvejus. Tokia strategija leidžia sujungti abiejų metodų privalumus bei suteikia galimybę formuluoti geriau pagrįstas priežastines išvadas. Tai reiškia, jog kiekybiniame tyrimo etape pirmiausia yra nustatomi reikšmingi ryšiai tarp kapitalo koncentracijos, socialinių investicijų, socialinės apsaugos ir nelygybės. Tuomet, kokybinis tyrimo etapas siekia atrasti priežastinius mechanizmus, slypinčius už nustatytų ryšių konkrečiuose atvejuose.

Siekiant atrasti priežastinius mechanizmus, šiame tyrime naudojamas proceso atsekimo metodas kuris leidžia aiškiai sekti konkrečių arba tarpinių įvykių seką taip susiejant teorinę priežastį su rezultatu konkrečiame atvejuje. Proceso atsekimas gali būti suvokiamas, kaip įrodymų apie procesus, sekas ir įvykių konjunktūras konkrečiame atvejuje analizė, siekiant sukurti arba patikrinti hipotezes apie priežastinius mechanizmus, kurie galėtų priežastiniu būdu paaiškinti nagrinėjamą atvejį⁵⁰. Stebint politikos, institucijų ar veikėjų sprendimų raidą ir tam tikrus pokyčius laike, proceso atsekimas gali padėti nustatyti, ar hipotezė apie priežastinį ryšį iš tikrųjų veikė. Dėl šios priežasties šis metodas atitinka tyrimo tikslą - paaiškinti, kaip kapitalo koncentracija ar socialinė politika lėmė pajamų nelygybės skirtumus, tokiu būdu išplečiant regresijoje atrastas koreliacijas.

Kokybinis tyrimo etapas bus grindžiamas fiksuotų efektų regresijos empiriniais rezultatais. Remiantis įdėtosios analizės sistema, atvejai bus atrenkami pagal jų padėtį tyrimo modelio numatytų rezultatų atžvilgiu. Svarstomos dvi atrankos strategijos:

- Tipiniai atvejai: šalys, kurių stebimos nelygybės tendencijos glaudžiai atitinka modelio prognozes – naudojami siekiant patikrinti, ar spėjami mechanizmai yra stebimi praktikoje. Regresinės analizės rezultatuose tokie atvejai yra identifikuojami pagal mažiausius absoliučios regresijos liekanos koeficientus⁵¹, kas reiškia, jog atvejai mažiausiai nukrypo nuo modelio prognozės.

⁵⁰ Bennett, A., & Checkel, J. T. (Eds.). (2015). *Process tracing*. Cambridge University Press. Psl. 7

⁵¹ Beach, Derek & Pedersen, Rasmus. (2013). *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*. Psl. 146

- Nukrypstantys atvejai: šalys, kurios nukrypsta nuo prognozuotų rezultatų – naudojami norint ištirti praleistus kintamuosius arba alternatyvius priežastinius paaiškinimus. Norint rasti tokius paaiškinimus, nukrypstančių atvejų proceso atsekimas turėtų būti papildytas nukrypstančių atvejų lyginamąja analize su tipiniais atvejais⁵². Priešingai nei tipinių atvejų atrankoje, nukrypstantys atvejai identifikuojami pagal didžiausias absoliučias regresijos liekanas, kas reiškia, kad atvejai labiausiai nukrypo nuo modelio prognozės

Galutinis pasirinkimas bus atliktas peržiūrėjus regresijos liekanas ir prognozuojamas kiekvienos šalies vertes. Nuo atvejų pasirinkimo priklausys ir tyrime naudojamas proceso sekimo metodas, todėl bus renkama si taikyti arba teorijos tikrinimo (angl. *theory-testing*), arba teorijos kūrimo (angl. *theory-building*) metodą. Teorijos tikrinimo procesų sekimas remiasi iš literatūros išvedama teorija ir tikrina, ar įrodymai parodo, jog kiekviena numanomo priežastinio mechanizmo dalis yra konkrečiame atvejuje, taip leidžiant daryti išvadas to atvejo viduje apie tai, ar mechanizmas veikė taip, kaip tikėtasi, ir ar mechanizmas iš tiesų egzistuoja⁵³. Teoriją kuriantis procesų sekimas siekia sukurti bendrinamą teorinį paaiškinimą remiantis empiriniais įrodymais, darant prielaidą, kad iš konkretaus atvejo faktų galima nustatyti platesnio priežastinio mechanizmo egzistavimą⁵⁴.

Kiekvienu pasirinktu atveju duomenys bus atrenkami iš keleto skirtingų šaltinių, siekiant atkurti priežastinę seką. T. y. valstybės vykdomos politikos dokumentai (pvz., mokestiniai ar socialinės gerovės įstatymai), oficialios ministerijų ir statistikos agentūrų ataskaitos, tarptautiniais vertinimais (Pasaulio Banko pateikiamos ataskaitos ar EBPO rodikliai.) ir atitinkamą antrinę literatūrą (straipsnius, atvejų studijas, ekspertų pateikiamas analizes).

Sujungtas įdėtosios analizės dizainas ir procesų sekimo metodas sustiprina vidinį validumą: atvejų atrankos susiejimas su kiekybiniu modeliu ir bandymas pateikti priežastinius pasakojimus užtikrina, kad priežastiniai teiginiai bus paremti stebimais įrodymais. Kaip pastebi Liebermanas, didelės ir mažos imties metodų derinimas leidžia išnaudoti jų sinerginę vertę tam tikroms išvadoms daryti. Kiekviename atvejuje kruopšti chronologijų rekonstrukcija ir taikomi aiškūs testai didina patikimumą. Vis dėlto šis metodologinis požiūris turi tam tikrų ribotumų. Išorinis pagrįstumas (apibendrinamumas) gali būti ribotas dėl mažo atvejų skaičiaus, todėl išvados vertinamos kaip iliustraciniai mechanizmai, o ne universalūs dėsniai. Siekiant to išvengti, pasirenkami arba tipiški arba prieštaraujantys atvejai, o tai leidžia nustatyti, kiek plačiai mechanizmai gali veikti. Kitas su šiuo metodologiniu požiūriu sietinas ribotumas yra įrodymų prieinamumas. Pavyzdžiui, dokumentuose ar

⁵² Ibid, Psl 156

⁵³ Ibid, Psl. 3

⁵⁴ Ibid, Psl 3.

ataskaitose gali nebūti neformalių veiksmų, tam tikrų politinių niuansų, ar tarpinių žingsnių, kurie gali veikti kaip kontrafaktai.

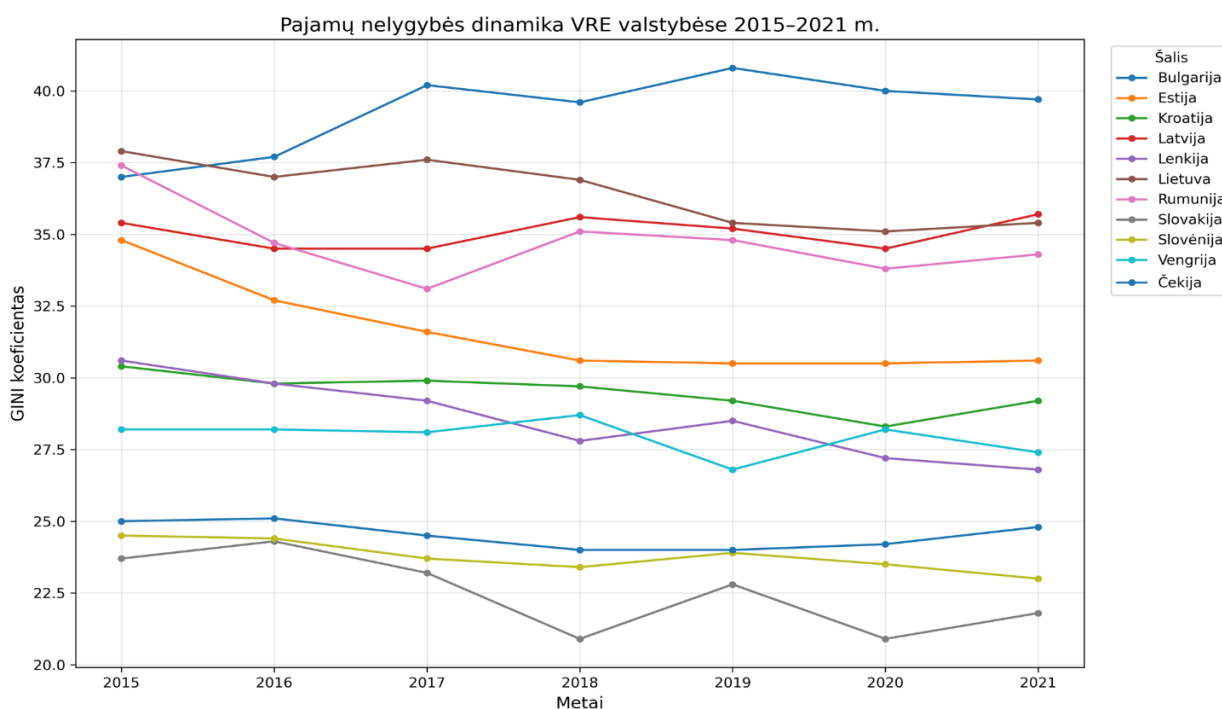
Empirinė analizė

Kiekybinė analizė

Šiame skyriuje pristatomi fiksuotų efektų regresijos modelio rezultatai ir vertinama, kaip jie atitinka teorinėje dalyje suformuluotas hipotezes. Pagrindinis dėmesys skiriamas kapitalo koncentracijos, socialinio protekcionizmo ir socialinių investicijų ryšiui su pajamų nelygybe VRE valstybėse. Gauti rezultatai vėliau naudojami atvejo atrankai ir kokybinei priežastinių mechanizmų analizei.

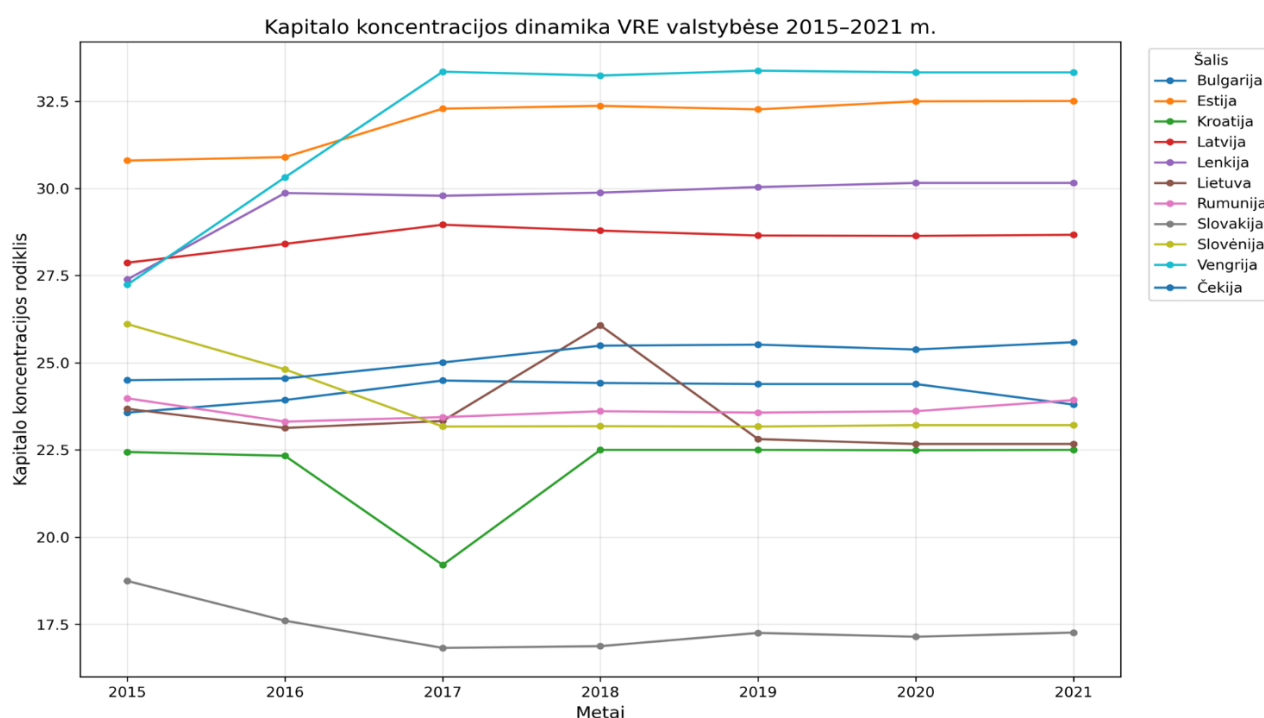
Pajamų nelygybės reikšmės duomenų rinkinyje kinta nuo 20,9 iki 40,8, o vidutinė reikšmė siekia 30,36. Tai rodo, kad VRE šalys pasižymi gana dideliu pajamų nelygybės lygiu pasiskirstymu – tiek pagal santykinę, tiek ir absoliučią reikšmę. Nors kai kurios šalys, tarkime Slovakija ar Slovėnija išlaiko santykinai žemą nelygybės lygį (žemiau 25), kitų šalių, tarkime Bulgarijos ir Lietuvos GINI koeficientas yra nuolatos aukštas (virš 35), kas atitinka ir esamų tyrimų rezultatus apie nelygybės tvarumą šiame regione. Šio kintamojo standartinis nuokrypis (5,43) rodo, kad tarp šalių skirtumai yra pakankamai ryškūs, tačiau nėra drastiški. Vertinant GINI koeficientą laike, jis kinta gana nežymiai: kai kuriose šalyse 1-2 punktų svyravimai tarp 2015 m. ir 2021 m. Tai leidžia daryti prielaidą, kad GINI rodiklis yra gana inertiškas. Taip pat, kai kuriose valstybėse pastebimas nedidelis mažėjimas (pvz. Latvijoje ar Estijoje) po 2018 m., o tai gali būti siejama tiek su tam tikrais politikos pokyčiais, tiek ir su išorinėmis aplinkybėmis, tokiomis kaip COVID-19 pandemija.

Lentelė Nr. 1

Kapitalo koncentracijos rodiklis, nusakantis 1% turtingiausiųjų turto dalį, turi platesnį reikšmių pasiskirstymą – nuo 16,8% iki 33,4%, o vidurkis siekia 25,6%. Toks didelis skirtumas tarp mažiausios ir didžiausios kapitalo koncentracijos reikšmių rodo, kad VRE regione egzistuoja ilgalaikiai ir gilūs skirtumai turtinėje nelygybėje. Tai atspindi ne tik skirtingas ekonomines struktūras, bet ir nevienodus valstybės gebėjimus reguliuoti turto pasiskirstymą. Pavyzdžiui, Estijoje ir Vengrijoje kapitalo koncentracija peržengia 30% ribą, o tai reiškia, kad beveik trečdalis viso turto priklauso 1% gyventojų. Tuo tarpu Slovakijoje, kur 1% turtingiausiųjų valdo mažiau nei penktadalį viso turto, matomas santykinai tolygesnis turto paskirstymas. Standartinis nuokrypis (4,41) šiuo atveju rodo vidutinį, bet reikšmingą dispersijos lygį. Koreliacija su GINI ($r \approx 0,18$) nėra stipri, tačiau rodo kryptingą santykį.

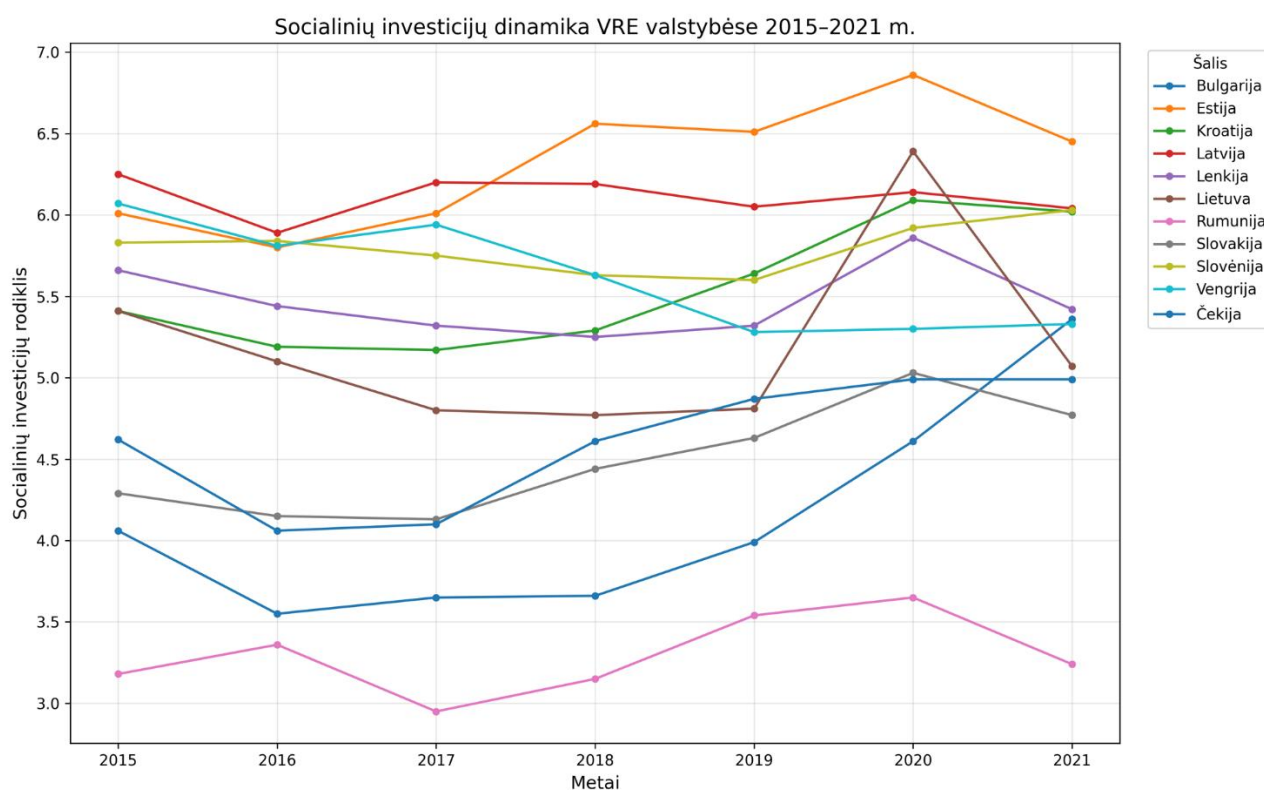
Lentelė Nr. 2

Socialinių investicijų reikšmės svyruoja nuo 2,95% iki 6,86% valstybės BVP, o vidurkis sudaro 5,14%. Skirtumas tarp mažiausios ir didžiausios reikšmės siekia beveik 4 procentinius punktus, o tai yra gana reikšmingas skirtumas įvertinant, kad investicijos į žmogiškąjį kapitalą yra ilgalaikio poveikio priemonės. Pavyzdžiui, aukštesnės socialinių investicijų reikšmės Estijoje, Latvijoje ir Slovėnijoje rodo didesnę šių valstybių įsipareigojimą investuoti į ilgalaikes priemones, kurios stiprina žmogiškąjį kapitalą bei skatina platesnę socialinę ir ekonominę įtrauktį. Estijos rodiklis (6,86%) išsiskiria ne tik aukščiausia investicijų verte, bet ir aiškiu atotrūkiu nuo regiono vidurkio. Tuo tarpu Rumunija (2,95%) pagal šį rodiklį yra žemiau bet kurios kitos šalies, o tai gali atspindėti tiek politinių prioritetų trūkumą, tiek biudžetinių galimybių ribotumą. Nors standartinis nuokrypis (0,95) rodo

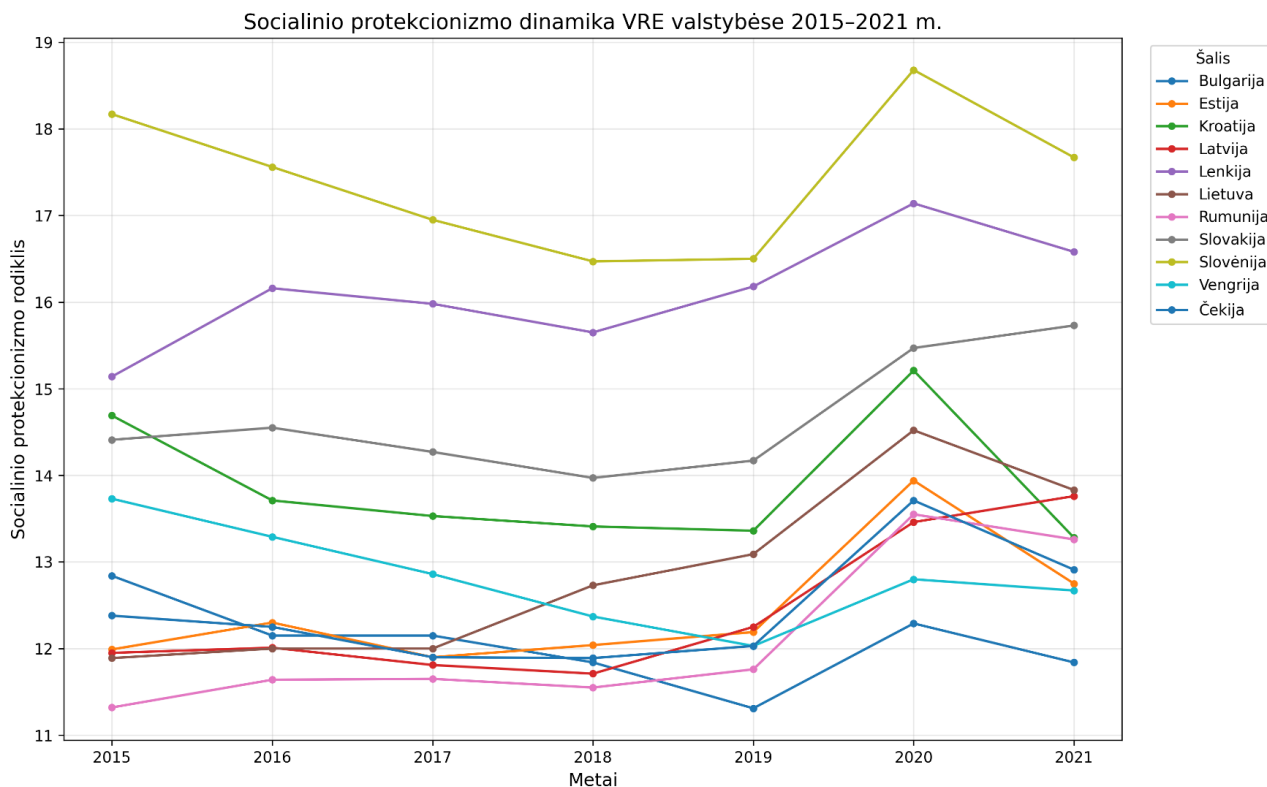
santykinai nedidelę kiekybinę sklaidą, tačiau toks skirtumas gali atspindėti reikšmingus politinius skirtumus, susijusius su socialinių investicijų prioretizavimu skirtingose šalyse. Koreliacija tarp socialinių investicijų ir Gini ($r = -0,18$) rodo silpną, bet neatsitiktinį ryšį.

Lentelė Nr. 3

Socialinės apsaugos išlaidos svyruoja tarp 11,31% ir 18,68% BVP, o vidutinė reikšmė sudaro 13,57%. Skirtumas tarp šalių viršija 7 procentinius punktus, kas yra labai reikšminga atsižvelgiant į tai, kad yra vertinama dalis nuo valstybės BVP. Slovėnija ir Lenkija nuosekliai išlaiko aukščiausius socialinės apsaugos lygius, o tai gali būti susiję su jų gerovės režimų bruožais – pavyzdžiui stipria ir dosnia šeimos politika. Lietuva ir Rumunija vėlgi patenka į šalių, kurios skiria mažiausiai, grupę, kas patvirtina jų ganėtinai ribotą perskirstymo galią. Sklaida (1,85) nėra itin didelė, tačiau pakankama atskleisti sisteminius skirtumus. Pastebėta stipri neigiama koreliacija tarp šio rodiklio ir pajamų nelygybės ($r = -0,59$) leidžia daryti gana tvirtą prielaidą apie socialinės apsaugos efektyvumą mažinant rinkos sukurtą pajamų atotrūkį.

Lentelė Nr. 4

Kontroliniai kintamieji taip pat atskleidžia tam tikras regionines tendencijas. Logaritmuotas BVP vienam gyventojui svyruoja labai nedaug – nuo 9,52 iki 10,33, o tai rodo gana homogenišką ekonominę išsivystymą tarp analizuojamų šalių. Tačiau koreliacija su Gini ($r = -0,54$) yra stipri ir neigiama, o tai patvirtina, kad net ir esant santykinai nedideliam skirtumui tarp šalių, didesnio ekonominio pajėgumo valstybės labiau linkusios riboti nelygybę. Nedarbo lygis turi didesnę sklaidą – nuo 2% iki 16,2%, o vidurkis yra 6,45%. Tai gana platus intervalas, rodantis skirtingas darbo rinkos struktūras. Ryšys tarp nedarbo ir Gini yra teigiamas ($r \approx 0,27$), o tai atitinka teorinius lūkesčius – aukštesnis nedarbas padidina nelygybės riziką.

Apibendrinant, aprašomoji statistika atskleidžia gana aiškias regionines nelygybės trajektorijas bei politikos skirtumus tarp VRE šalių. Kapitalo koncentracija, socialinės apsaugos lygis ir investicijų intensyvumas rodo ne tik kiekybinius skirtumus, bet ir skirtingus institucinės galios bei politinių prioritetų modelius. Statistiniai ryšiai, nors ne visada stiprūs, iš esmės atitinka teorinius lūkesčius ir pagrindžia tolesnę regresinę analizę bei kokybinį mechanizmų tyrimą.

Lentelė Nr. 5

Pagrindinių Kintamųjų Aprašomoji Statistika (2015–2021)

Kintamasis	Vidurkis	Min.	Max.	Standartinis nuokrypis
Pajamų nelygybė	30.36	20.90	40.80	5.43
Kapitalo koncentracija	25.62	16.80	33.40	4.41
Socialinės investicijos	5.14	2.95	6.86	0.95
Socialinė apsauga	13.57	11.30	18.70	1.85
Log BVP	10.00	9.52	10.32	0.18
Nedarbas	6.45	2.00	16.20	2.49
Valstybės išlaidos	41.89	33.40	53.80	4.78

Pagrindinis regresijos modelis

Lentelė Nr. 6

Fiksuotųjų efektų regresijos rezultatai: GINI koeficiento prognozė (2016–2021)⁵⁵

Kintamasis	Koeficientas	Standartinė paklaida
Kapitalo koncentracija (t–1)	0.033	(0.149)
Socialinės investicijos (t–1)	-0.722 †	(0.391)
Socialinė apsauga (t–1)	-0.691*	(0.311)
Logaritmuotas BVP (t–1)	3.581	(4.349)
Nedarbo lygis (t–1)	0.036	(0.159)
Valžios sektoriaus dydis (t–1)	0.436**	(0.139)
Metai 2017	-0.288	(0.484)
Metai 2018	-1.013	(0.752)
Metai 2019	-1.212	(1.003)
Metai 2020	-3.009**	(1.047)
Metai 2021	-2.773*	(1.320)

Modelio charakteristikos:

- Stebėjimų skaičius: 66
- R^2 : 0.378
- Pakoreguotas R^2 : 0.081

*Standartinės paklaidos sugrupuotos šalies lygiu.

† $p < 0.10$, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Regresijos R^2 yra apie 0,378 (koreguotas R kvadratas $\sim 0,081$), tai rodo, kad analizuoti kintamieji paaiškina maždaug 38% nelygybės kitimo šalyse per analizuojamą laikotarpį. Nors tai rodo, kad modelio aiškinamoji galia yra tik vidutinė, tačiau gana žemas koreguotas R^2 indikuoja, kad nelygybę lemia daugybė veiksnių, kurie nebuvo įtraukti į modelį. F kriterijus yra statistiškai reikšmingas ($p \approx 0,018$), o tai reiškia, kad visi regresijos kintamieji kartu turi prognozuojamąją galią. Tokiam sudėtingam ir daugialypiam reiškiniui kaip pajamų nelygybė toks R^2 dydis nėra netikėtas, kadangi tam įtaką gali daryti ir kiti, į modelį neįtraukti, veiksniai, tarkime politinės institucijos ar demografiniai pokyčiai. Vis dėlto statistiškai reikšmingas F testas parodo, kad į modelį įtraukti veiksniai yra reikšmingi nelygybės pokyčių kontekste analizuojamuose atvejuose.

Socialinės politikos efektai

Socialinių investicijų kintamojo koeficientas $-0,722$ rodo neigiamą poveikį pajamų nelygybei. Tai reiškia, kad didesnės investicijos į žmogiškąjį kapitalą ir socialinių investicijų politiką yra linkusios mažinti Gini koeficientą kitais metais. Poveikis yra vidutiniškai didelis - šaliai padidinus savo išlaidas, skirtas socialinėms investicijoms, vienu procentiniu punktu BVP, tikėtina, kad GINI koeficientas sumažėtų maždaug 0,72 punkto, kitus veiksnius laikant pastoviais. Vis dėlto, socialinių investicijų kintamasis nėra reikšmingas pagal 95% pasikliautinį intervalą ($p \approx 0,07$), o tai reiškia, kad įrodymai yra labiau tikėtini nei visiškai įrodantys ryšį pagal įprastą 5% reikšmingumo lygį. Neigiama kryptis gerai atitinka teorinius lūkesčius, jog investavimas į žmonių gebėjimus ir galimybes turi nelygybę mažinantį poveikį. Ilguoju laikotarpiu socialinės investicijos gali suteikti mažesnes pajamas gaunančioms grupėms geresnį išsilavinimą ir įgūdžius, pagerinti jų įsidarbinimo galimybes ir padidinti uždarbio potencialą.

Statistiškai reikšmingą neigiamą poveikį pajamų nelygybei turi socialinio protekcionizmo kintamasis reikšmingą neigiamą poveikį nelygybei, ką rodo koeficientas $-0,691$ ($p \approx 0,032$). Šis kintamasis atspindi labiau tradicinės gerovės valstybės išlaidas socialiniams apsaugai ir socialinėms išmokoms. Neigiamas ženklas ir statistinis reikšmingumas patvirtina, kad socialinės apsaugos išlaidų didinimas yra susijęs su pajamų nelygybės mažėjimu vėlesniame laikotarpyje. Iš esmės, išlaidų, skirtų socialiniam protekcionizmui, padidėjimas vienu procentiniu punktu BVP, lemia maždaug 0,69 punkto GINI koeficiento sumažėjimą kitais metais. Šio poveikio dydis yra gana reikšmingas praktine prasme. Pavyzdžiui, jei šalis padidintų socialinės apsaugos išlaidas nuo, tarkime, 15% iki 16% BVP, būtų galima tikėtis, kad GINI koeficientas sumažėtų maždaug 0,7 punkto, kitoms sąlygoms išliekant toms pačioms. Šie rezultatai empiriškai patvirtina persikirstymo teoriją: valstybės pervedimai ir išmokos, nukreiptos į mažesnes pajamas gaunančius namų ūkius, padeda mažinti pajamų skirtumus.

Tai indikuoja, kad tvirti socialiniai saugumo tinklai yra veiksminga priemonė nelygybei mažinti VRE šalyse.

Vyriausybės išlaidos, priešingai nei socialinės investicijos ir socialinis protekcionizmas, pasižymi teigiamu ir statistiškai reikšmingu koeficientu ($+0,4367$, $p \approx 0,003$). Tai rodo, kad bendras didesnis vyriausybės išlaidų lygis (tikėtina, visos valdžios sektoriaus išlaidos kaip BVP dalis) yra susijęs su didesne pajamų nelygybe kitais metais, jau įvertinus anksčiau aptartas tikslingas socialines išlaidas. Iš pirmo žvilgsnio toks rezultatas atrodo gana paradoksalus – dažnai tikimasi, kad valstybės veikla mažins nelygybę, o ne ją didins. Vis dėlto regresijos rezultatai atskleidžia svarbią detalę - esminę reikšmę gali turėti vyriausybės išlaidų struktūra ir kokybė. Šioje regresijoje jau yra įtrauktos dvi pagrindinės nelygybę mažinančios išlaidų rūšys – socialinis protekcionizmas ir socialinės investicijos. Dėl šios priežasties teigiamas valstybės išlaidų koeficientas leidžia manyti, kad papildomos išlaidos, atėmus šias socialines kategorijas, gali būti nukreipiamos į sritis, kurios nepadedą mažesnes pajamas gaunančioms grupėms ir netgi gali būti palankesnės didesnes pajamas gaunantiems asmenims ar kapitalo savininkams, o tai didina pajamų nelygybę. Kitaip tariant, jei vyriausybė plečia savo biudžetą ne socialinių pervedimų ar žmogiškojo kapitalo srityse, pavyzdžiui, didina išlaidas gynybai, subsidijoms tam tikroms pramonės šakoms ar viešiesiems investiciniams projektams, tai nebūtinai turi perskirstomąjį poveikį ir gali būti susiję su didesne nelygybe. Viena iš galimų interpretacijų - kai kurios išlaidų formos neproporcingai naudingos geriau gyvenantiems ir didesnes pajamas turintiems gyventojams, o ne skurdžiausioms grupėms. Pavyzdžiui, plačiai taikomos energijos subsidijos ar mokesčių lengvatos, kurios yra finansuojamos iš valstybės biudžeto, dažnai labiau palankios vidurinei klasei ar turtingiesiems nei patiems vargingiausiems, o tai paradoksaliai gali didinti nelygybę. Taip pat, jei didesnės vyriausybės išlaidos finansuojamos regresyviais mokesčiais, tokiais kaip proporciniai pajamų mokesčiai ar didelis PVM vartojimui, bendras poveikis nelygybei gali būti neigiamas.

Taip pat, verta atkreipti dėmesį į vieną metodologinį aspektą: įtraukus į tą patį modelį tiek konkrečias socialinių išlaidų kategorijas, tiek bendras vyriausybės išlaidas, gali kilti daugikolinearumo problema. Socialinė apsauga ir socialinės investicijos yra bendrųjų vyriausybės išlaidų dalis, todėl, atskiriant jų poveikį, vyriausybės išlaidų koeficientas faktiškai atspindi likusios, nesocialinės viešųjų išlaidų dalies poveikį. Gautas rezultatas reiškia, kad būtent ši nesocialinė išlaidų dalis yra susijusi su didesne nelygybe. Tai atitinka teorines perspektyvas, pagal kurias ne visos valstybės išlaidos yra vienodos perskirtymo požiūriu, o lemiamą reikšmę turi tai, kam vyriausybės leidžia pinigus.\

Struktūriniai ir ekonominiai veiksniai

Pereinant prie labiau struktūrinių veiksnių, kapitalo koncentracijos kintamojo rezultatai rodo teigiamą koeficientą (+0,03398), kuris nėra statistiškai reikšmingas ($p \approx 0,82$). Nors teoriškai buvo tikimasi, kad didesnė kapitalo koncentracija lems ir didesnę nelygybę, kadangi kapitalo graža dažniausiai yra didesnė nei atlyginimų augimo tempas. Vis dėlto, regresijos rezultatai nerodo statistiškai reikšmingo ryšio 2015–2021 m. laikotarpiu, kai yra kontroliuojami šalių fiksuotieji efektai. Mažas koeficientas leidžia manyti, kad, kitoms sąlygoms esant vienodomis, metiniai kapitalo koncentracijos pokyčiai šioje imtyje nebuvo susiję su pastebimais GINI koeficiento pokyčiais.

Šį statistiškai nereikšmingą rezultatą galima interpretuoti keliais būdais. Pirma, gali būti, kad per trumpą 2015–2021 m. laikotarpį kapitalo nuosavybės pasiskirstymas kiekvienoje šalyje nepasikeitė pakankamai, kad turėtų išmatuojamą poveikį pajamų nelygybei. Kapitalo koncentracija yra gana lėtai kintantis veiksnys - kiekviena šalis gali turėti gana stabilų turto nelygybės ar kapitalo pajamų dalies lygį, kuris kasmet menkai svyruoja. Tokiu atveju, fiksuotų efektų metodas (kuris remiasi tik pokyčiais šalies viduje) gali nepastebėti poveikio, nes paprasčiausiai nėra pakankamai variacijos, kuria būtų galima remtis. Tuo tarpu skirtumai, egzistuojantys tarp šalių, galėtų būti susiję su aukštesniu nelygybės lygiu, tačiau modelyje juos „sugeria“ šalių fiksuotieji efektai. Tai reiškia, kad ryšys tarp šalių (kuris, kaip teigia teorija, turėtų būti teigiamas) čia nėra matomas, o šalies viduje vykstantys pokyčiai yra per maži, kad būtų reikšmingi.

Antra, kapitalo koncentracijos poveikis nelygybei yra gali būtų veikiamas šalies politikos. Šalys, kuriose auga kapitalo koncentracija, gali reaguoti stiprindamos persiskirstymą (pavyzdžiui, didindamos kapitalo pajamų apmokestinimą ar plėsdamos socialines programas, finansuojamas iš didesnių mokesčių turtingiesiems), taip kompensuodamos nelygybę, kuri kitu atveju didėtų. Jei tokios kompensuojančios politikos priemonės buvo taikomos, tiesioginis kapitalo koncentracijos poveikis GINI koeficientui galėtų būti susilpnintas arba neutralizuotas. Atsižvelgiant į kitų kintamųjų rezultatus, galima daryti prielaidą, kad šalis, patirianti augančią turto koncentraciją, tuo pat metu galbūt plečia ir socialinę apsaugą ir taip neutralizuoja pajamų nelygybės didėjimą. Tokiu atveju bendras poveikis GINI koeficientui galėtų būti artimas nuliui.

Taip pat, kapitalo koncentracijos kintamojo nereikšmingumas gali būti susijęs ir su VRE regiono turto struktūros specifika. Pokomunistinėse valstybėse kapitalo ir turto pasiskirstymas buvo stipriai paveiktas būsto privatizacijos, todėl daugelyje šio regiono šalių susiformavo labai aukštas būsto

nuosavybės lygis⁵⁶. Dėl šios priežasties kapitalo koncentracijos rodiklis VRE šalyse gali silpniau paaiškinti disponuojamųjų pajamų nelygybę: reikšmingą namų ūkių turto dalį sudaro nuosavas būstas, kurio nuosavybė yra gana plačiai paplitusi ir nebūtinai generuoja einamąsias pinigines pajamas. Kitaip tariant, aukštas būsto nuosavybės lygis gali mažinti bendrą matuojamą kapitalo koncentraciją arba susilpninti ryšį tarp kapitalo koncentracijos ir GINI koeficiento, nes ne visas turtas veikia kaip pajamų srautą kuriantis finansinis, verslo ar investicinis kapitalas. Šią interpretaciją sustiprina ir Eurostat duomenys, rodantys, kad daugelyje VRE valstybių savininkų gyvenamo būsto dalis yra viena aukščiausių Europos Sąjungoje, pavyzdžiui, Rumunijoje, Lietuvoje, Slovakijoje, Kroatijoje ir Vengrijoje⁵⁷.

Papildomas veiksnys - socialinės apsaugos kintamasis iš dalies persidengia su nedarbo poveikiu. Dosnios nedarbo išmokos, kurios yra socialinės apsaugos dalis, gali atsieti nedarbą nuo nelygybės: jei darbo netekę asmenys per valstybės paramą gauna pajamas, artimas vidutinėms, bendras nelygybės lygis gali reikšmingai nepadidėti net ir augant nedarbui. Iš esmės modelis rodo, kad esant tam tikram socialinės apsaugos lygiui, nedarbo pokyčiai patys savaime neturėjo savarankiško poveikio pajamų nelygybei. Tai galima interpretuoti kaip galimybę, kad socialiniai saugumo tinklai VRE šalyse (tiek, kiek jie egzistuoja) buvo pakankamai veiksmingi, kad nutrauktų tiesioginį ryšį tarp nedarbo ir nelygybės.

Laiko tendencijos

Metų fiksuotųjų efektų įtraukimas į modelį leidžia pamatyti regiono mastu vykstančius nelygybės pokyčius, kurių nepaaiškina aukščiau aptarti kintamieji. Metų fiktyviųjų kintamųjų⁵⁸ koeficientai (2016 m. laikant atskaitos metais) atskleidžia tam tikrą laiko dinamiką: 2017–2019 m. laikotarpiu buvo stebimi nedideli, tačiau statistiškai nereikšmingi nelygybės sumažėjimai, o 2020–2021 m. – gerokai didesni ir statistiškai reikšmingi GINI koeficiento kritimai, lyginant su 2016 m.. 2020 m. fiktyviojo kintamojo koeficientas yra $-3,009$ ($p \approx 0,006$), o 2021 m. $-2,774$ ($p \approx 0,042$). Abu kintamieji rodo reikšmingai mažesnę nelygybę tais metais, net ir kontroliuojant visus modelyje įtrauktus struktūrinius ir politikos veiksnus. Tai leidžia manyti, kad 2020 ir 2021 m. veikė papildomi, į modelį neįtraukti veiksniai, kurie prisidėjo prie pajamų nelygybės mažėjimo VRE šalyse.

⁵⁶ Stephens, M., Lux, M., & Sunega, P. (2015). Post-socialist housing systems in Europe: Housing welfare regimes by default? *Housing Studies*, 30(8), 1210–1234.

⁵⁷ Eurostat. (2026, February 5). 68% of people living in EU households own their home European Commission. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20260205-1>

⁵⁸ Metų fiktyvieji kintamieji leidžia regresijos modelyje įvertinti bendrus konkrečių metų skirtumus, kurie nėra tiesiogiai paaiškinami kitais modelyje esančiais kintamaisiais. Kitaip tariant, jie parodo, ar tam tikrais metais GINI koeficientas buvo sistemingai didesnis arba mažesnis nei pasirinktais atskaitos metais. Šiame modelyje 2016 m. laikomi atskaitos metais, todėl metų fiktyviųjų kintamųjų koeficientai rodo, kaip 2017–2021 m. pajamų nelygybės lygis skyrėsi nuo 2016 m., kontroliuojant kitus veiksnus.

Akivaizdžiausias galimas paaiškinimas tam yra COVID-19 pandemija ir precedento neturinčios politikos priemonės, kurias ji paskatino. Pandemijos pradžia 2020 m. buvo didžiulis socialinis ir ekonominis šokas. Būtų galima tikėtis, kad pradžioje toks šokas padidins nelygybę kadangi mažesnes pajamas gaunantys darbuotojai dažniau neteko darbo ar darbo valandų, tuo tarpu didesnes pajamas gaunantys specialistai galėjo tęsti darbą nuotoliniu būdu. Vis dėlto, reikšmingi neigiami metų efektai rodo rezultatą po mokesčių, pervedimų ir kitų korekcijų. 2020 m. Europos vyriausybės įgyvendino beprecedentes paramos priemonės: skubius piniginius pervedimus, išplėstas nedarbo išmokas, darbo vietų išsaugojimo schemas. Šios priemonės iš esmės apsaugojo žemesnių ir vidutinių pajamų gyventojų pajamas nuo reikšmingo pajamų praradimo. Tuo pat metu kai kurie aukštesnių pajamų šaltiniai, pavyzdžiui pelnas turizmo sektoriuose, arba kapitalo pajamos iš laikinai uždarytų verslų, nebegeneravo iki pandeminės grąžos. Gauti rezultatai rodo, kad net atsižvelgus į įprastus nelygybės veiksnius, 2020 m. išsiskiria nepaaiškinamu nelygybės kritimu, kas leidžia daryti prielaidą, kad į modelį neįtrauktas veiksniai pandemijos šokas ir atsakas į jį padarė pajamų pasiskirstymą lygesnį nei būtų galima tikėtis. Pirmaisiais atsigavimo metais daugelis šių sąlygų išliko - fiskalinė parama daugelyje šalių vis dar galiojo tam tikrą laiką, o valstybių ekonomikos dar nebuvo visiškai atsistatčiusios. Dėl šios priežasties ir 2021 m. matomas reikšmingai mažesnis GINI koeficientas lyginant su iki pandeminiu laikotarpiu.

Taip pat svarbu, kad metų fiktyvieji kintamieji taip pat įtraukia ir visus kitus konkrečioms metams būdingus veiksnius, tokius kaip ES masto politikos pokyčiai, pasaulinės rinkų sąlygos ir kt. Pavyzdžiui, jei šiuo laikotarpiu būtų buvę kokių nors ES politikos pasikeitimų, kurie galėjo netiesiogiai paveikti pajamų nelygybę, jie būtų užfiksuoti metų efektuose. Tai, kad 2017–2019 m. efektai nėra statistiškai reikšmingi, leidžia manyti, jog tais metais nebuvo jokių didelių bendrų politikos šokų. Dėl šios priežasties 2020–2021 m. reikšmingumas beveik neabejotinai sietinas su pandemijos poveikiu.

Diagnosticiniai testai

Siekiant įvertinti taikyto regresijos modelio patikimumą ir atitikimą pagrindinėms klasikinės regresijos prielaidoms, buvo atlikta keletas diagnostinių testų. Šie testai padeda ne tik identifikuoti galimas modelio specifikacijos klaidas, bet ir leidžia pagrįsti pasirinktus analitinius sprendimus, susijusius su modelio formuluote ir standartinių paklaidų apskaičiavimu:

Pirmasis galimas iššūkis yra susijęs su nepriklausomų kintamųjų daugiakolinearumu, kadangi skirtingos socialinių išlaidų kategorijos gali būti susijusios bendrame valstybės biudžete. Didelis daugiakolinearumas didina įvertintų koeficientų dispersiją, todėl jie tampa nestabilūs ir sunkiai interpretuojami⁵⁹. VIF (*Variance inflation factor*) analizės rezultatai rodo, kad visos reikšmės išlieka žemiau įprastai taikomų ribų –visų nepriklausomų kintamųjų VIF rodiklio reikšmės nesiekia 5, o pakoreguoto VIF - 2. Tai reiškia, kad daugiakolinearumo problemos šiame modelyje nėra. Šis rezultatas yra svarbus ir turinio prasme, nes rodo, kad socialinės investicijos ir socialinė apsauga atspindi skirtingas politikos dimensijas, o ne persidengiančius fiskalinius efektus, todėl jų nepriklausomas poveikis nelygybės mažinimui gali būti prasmingai interpretuojamas.

Antra galima problema - serijinės koreliacijos egzistavimas. Serijinė koreliacija (autokoreliacija) atsiranda tada, kai modelio paklaidos yra susijusios tarpusavyje per laiką — paklaida vienu laikotarpiu priklauso nuo paklaidos ankstesniu laikotarpiu. Paneliniuose duomenyse tai reiškia, kad, pavyzdžiui, tam tikri nepaaiškinti veiksniai vienoje šalyje gali turėti poveikį ne tik dabartinei, bet ir ateities reikšmei. Dėl šios priežasties, egzistuojant serijinei koreliacijai standartinės paklaidos gali būti neteisingai įvertintos, todėl kintamieji gali atrodyti statistiškai reikšmingi, nors iš tikrųjų tokie nėra⁶⁰. Paneliniams duomenims pritaikyto Wooldridge testo autokoreliacijai rezultatai, neleidžia atmesti nulinės hipotezės, kad neegzistuoja pirmos eilės serijinė koreliacija ($p > 0.10$). Tai reiškia, kad, įvertinus į modelį įtrauktus kintamuosius ir fiksuotus efektus, modelis pakankamai gerai atspindi nelygybės kitimą laike.

Tuo tarpu diagnostinė analizė atskleidžia heteroskedastiškumo buvimą, ką patvirtina statistiškai reikšmingas Breusch–Pagan testas ($p = 0.008$). Heteroskedastiškumas atsiranda tada, kai modelio paklaidų sklaida nėra pastovi — kitaip tariant, kai vienoje stebėjimuose paklaidos yra mažos, o kituose gerokai didesnės. Tai reiškia, kad modelis kai kurias situacijas prognozuoja tiksliau nei kitas. Paneliniuose duomenyse tai dažna, nes skirtingos šalys gali skirtis savo dydžiu, ekonomikos

⁵⁹ Fox, J., & Monette, G. (1992). Generalized collinearity diagnostics. *Journal of the American Statistical Association*, 87(417), Psl. 178

⁶⁰ Drukker, D. M. (2003). Testing for serial correlation in linear panel-data models. *The stata journal*, 3(2), Psl. 168

stabilumu ar institucine aplinka. Pavyzdžiui, mažesnės ar mažiau stabilios ekonomikos gali turėti didesnius nelygybės svyravimus, todėl jų paklaidos bus didesnės. Heteroskedastiškumas neiškraipo pačių koeficientų, bet iškraipo jų standartines paklaidas, o dėl to gali būti neteisingai įvertinamas statistinis reikšmingumas⁶¹. Heteroskedastiškumo egzistavimas sustiprina panelinės regresijos modelyje taikytą paklaidų klasterizavimą šalies lygiu vietoje standartinių paklaidų.

Taip pat, panelinių duomenų metodo taikymo būtinybę pagrindžia *Lagrange Multiple (Breusch–Pagan)* testas paneliniams efektams įvertinti. Testas atmeta nulinę hipotezę ($p < 0.001$), kad pakaktų sutelktos MKM regresijos (*pooled OLS regression*), ir rodo, kad egzistuoja nepastebėtas, šalims būdingas heterogeniškumas. Šis rezultatas yra svarbus interpretuojant gautus įverčius, kadangi panelinių duomenų metodas leidžia šį heterogeniškumą kontroliuoti⁶². Skirtingos šalys pasižymi struktūriniais skirtumais, pavyzdžiui istorinėmis nelygybės raidos trajektorijomis ar ekonomine struktūra, kuriuos sunku tiesiogiai išmatuoti, tačiau laikui bėgant jie išlieka gana stabilūs. Taikant fiksuotų efektų modelį, šie nepastebimi veiksniai yra kontroliuojami, todėl analizė gali sutelkti dėmesį į pokyčius šalies viduje.

Galiausiai, kryžminė priklausomybė buvo įvertinta naudojant *Pesaran CD* testą, kuris tikrina, ar paklaidos koreliuoja tarp šalių. Ši problema ypač aktuali Europos kontekste, kur ekonomikos yra tarpusavyje susijusios per prekybą, finansinę integraciją ir bendras politikos sistemas. Testo rezultatai pateikia tik silpnus kryžminės priklausomybės įrodymus ($p = 0.07$), o tai rodo, kad nors tam tikras tarpusavio priklausomumas gali egzistuoti, jis nėra pakankamai stiprus, kad paneigtų modelio prielaidas. Tai reiškia, kad nelygybės dinamika pirmiausia yra lemiamą vaidmenį atliekanti politikos sprendimų ir institucinių veiksmų, o ne visiškai sinchronizuotų išorinių šokų. Vis dėlto ribinis testo reikšmingumas leidžia manyti, kad tam tikri bendri regioniniai veiksniai gali egzistuoti.

Apibendrinant, diagnostiniai testai pateikia patikimą modelio tinkamumo vaizdą. Multikolinearumo ir serijinės koreliacijos nebuvimas rodo, kad įvertinti ryšiai yra stabilūs. Nors heteroskedastiškumas egzistuoja, jis tinkamai suvaldomas taikant klasterizuotus paklaidas, užtikrinančias patikimus rezultatus. Egzistuojantys panelinių efektų įrodymai patvirtina fiksuotų efektų metodo tinkamumą, o riboti kryžminės priklausomybės įrodymai rodo, kad rezultatai nėra reikšmingai iškraipyti nematomų bendrų šokų. Šie rezultatai sustiprina empirinės analizės patikimumą, kad socialinė apsauga daro statistiškai reikšmingą poveikį pajamų nelygybei.

⁶¹ Astivia, O. L. O., & Zumbo, B. D. (2019). Heteroskedasticity in Multiple Regression Analysis: What it is, How to Detect it and How to Solve it with Applications in R and SPSS. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 24(1), n Psl. 1

⁶² Baltagi, B. H. (2021). Econometric analysis of panel data (6th ed.). *Springer*. Psl. 6

Atvejų pasirinkimas

Atvejų atranka kokybinei analizei naudojasi fiksuotų efektų regresijos modelio rezultatais. Vadovaujantis anksčiau aptartu metodologiniu pagrindu, šalys pasirenkamos pagal tai, kiek stebima nelygybė atitinka modelio prognozes, kurias atspindi vidutinės absoliučios liekanos. Tai leidžia matyti nuokrypį tarp stebėtų ir prognozuotų reikšmių dydžių. Remiantis šiuo kriterijumi, išskiriami du atvejų tipai. Tipiniai atvejai yra tie, kurių vidutinės absoliučios liekanos yra mažiausios, o tai rodo, kad modelis palyginti gerai paaiškina stebimą pajamų nelygybę. Nukrypstantys atvejai, priešingai, pasižymi didesnėmis liekanomis, kas leidžia daryti išvadą, jog modelis neviseškai paaiškina stebimus rezultatus. Abiejų tipų atvejų įtraukimas leidžia įvertinti, ar regresijos modelio numanomi mechanizmai veikia praktikoje, taip pat identifikuoti papildomus veiksnius tais atvejais, kai modelio aiškinamoji galia yra ribota.

Nors tokia atrankos logika leidžia išskirti tiek tipinius, tiek nukrypstančius atvejus, šiame tyrime kokybinei analizei pasirenkamas tipinis atvejis. Toks sprendimas grindžiamas tyrimo tikslu: kokybinė analizė šiuo atveju nėra skirta ieškoti modelio anomalijų ar papildomų, regresijos nepaaiškintų veiksnių. Jos pagrindinis tikslas yra patikrinti, ar kiekybinėje analizėje nustatytas ryšys tarp socialinės apsaugos ir mažesnės pajamų nelygybės turi empiriškai stebimą priežastinį mechanizmą. Dėl šios priežasties tipinis atvejis yra tinkamesnis nei nukrypstantis, nes jis leidžia analizuoti situaciją, kurioje stebimi rezultatai labiausiai atitinka modelio prognozes.

Tyrimas apsiriboja vienu kokybiniu atveju dėl pasirinktos proceso sekimo logikos. Procesų sekimas reikalauja išsamios institucinių sąlygų, politikos priemonių ir galimų priežastinių grandžių analizės, todėl vieno atvejo gili analizė šiame darbe laikoma tinkamesne nei kelių atvejų paviršutiniškas palyginimas. Nukrypstantys atvejai, kuriuose modelio aiškinamoji galia yra silpnesnė, galėtų būti vertingi siekiant identifikuoti papildomus ar alternatyvius veiksnius, tačiau jų analizė viršytų šio darbo apimtį. Todėl šiame tyrime jie laikomi galimos tolimesnės analizės kryptimi.

Slovėnija pasirinkta kaip tipinis atvejis, nes tarp nagrinėjamų šalių pasižymi mažiausiomis vidutinėmis absoliučiomis liekanomis, o tai rodo, kad regresijos modelis palyginti gerai paaiškina jos nelygybės rezultatus. Šiuo atveju stebimi pajamų nelygybės lygiai glaudžiai atitinka modelio prognozes, leidžiant manyti, kad kiekybinėje analizėje nustatyti ryšiai atsispindi praktikoje. Dėl šios priežasties Slovėnija yra tinkamas atvejis nagrinėti, ar modelio numanomi priežastiniai mechanizmai, ypač ryšys tarp socialinės apsaugos ir mažos pajamų nelygybės, yra empiriškai stebimi. Analizuojant šį atvejį siekiama įvertinti, ar tikėtinas perdavimo mechanizmas nuo perskirstomųjų politikų prie nelygybės rezultatų veikia taip, kaip prognozuojama. Remiantis tipinio atvejo analizės logika,

Slovėnijos analizė leidžia patikrinti, ar regresijos modelio numanomi mechanizmai yra empiriškai stebimi konkrečiame instituciniame kontekste. Tai leidžia patikrinti, ar pagrindinės modelio prielaidos išlieka pagrįstos taip sustiprinant bendrą empirinių išvadų patikimumą.

Atvejo studija

Slovėnija pasirinkta kaip tipinis atvejis, nes šios šalies nelygybės lygį fiksuotų efektų regresijos modelis prognozavo geriausiai - Slovėnija pasižymi mažiausia vidutine absoliučia liekana, o tai rodo, kad stebima pajamų nelygybės dinamika glaudžiai atitinka modelio prognozes. Tai dera su platesniu empiriniu šios šalies profiliu. Duomenų rinkinyje, sudarytame regresinei analizei atlikti Slovėnija išsiskiria nuolat žemu ir stabiliu pajamų nelygybės lygiu. Duomenyse GINI koeficientas 2015–2021 m. laikotarpiu išlieka gana siaurame intervale – nuo 23,0 iki 24,5 (žr. *Lentelė Nr. 1*). Toks modelio atitikimas indikuoja, kad Slovėnija patvirtina teorinius lūkesčius, kylančius iš kiekybinės analizės. Regresijos rezultatai rodo, kad aukštesnis socialinės apsaugos lygis yra susijęs su mažesne pajamų nelygybe, o Slovėnija šį ryšį gana tiksliai atitinka. Vis dėlto, būtent šis akivaizdus atitikimas ir sukuria empirinę mįslę. Statistinis atitikimas pats savaime nepaaiškina priežastinių mechanizmų, lemiančių stebimą rezultatą. Tipiniai atvejai yra analitiškai vertingi ne todėl, kad nukrypsta nuo lūkesčių, bet todėl, kad leidžia tikrinti teoriją. Šiame kontekste Slovėnija iškelia esminį klausimą: kokiais mechanizmais socialinė apsauga virsta nuosekliai žemu nelygybės lygiu?

Pirmoji galimo paaiškinimo dimensija yra susijusi su viešųjų išlaidų vaidmeniu. Slovėnija derina žemą nelygybę su palyginti aukštu valstybės išlaidų ir socialinės apsaugos lygiu. Socialinės išlaidos Slovėnijoje yra reikšmingos ir laikui bėgant išlieka stabilios, ypač lyginant su kitomis Vidurio ir Rytų Europos šalimis. Tuo pačiu metu šio regresijos rezultatai rodo, kad bendrosios valdžios išlaidos yra teigiamai susijusios su pajamų nelygybe. Slovėnijos atvejis leidžia daryti prielaidą, kad svarbesnė gali būti ne bendroji išlaidų apimtis, o jų sudėtis ir struktūra. Toks aiškinimas dera su gerovės valstybės literatūra, kuri pabrėžia, kad perskirstymo rezultatai priklauso ne tik nuo to, kiek valstybės išleidžia, bet ir nuo to, kaip ištekliai paskirstomi ar kokia yra gerovės valstybės institucinė sandara⁶³.

Antroji dimensija yra susijusi su skirtimi tarp perskirstymo ir išankstinio perskirstymo (angl. *pre-distribution*). Nors regresijos modelis fiksuoja ryšį tarp socialinio protekcionizmo ir nelygybės, jis negali atskirti, ar žemą nelygybę lemia perskirstymo politika, ar nelygybės prevencijos per darbo rinkos institucijas, ar abiejų sąveika. Tai leistų manyti, kad aukštą pajamų nelygybės atsiradimą gali riboti kolektyvinės derybos, minimalus darbo užmokestis ar darbo rinkos struktūra. Slovėnijos atveju esami tyrimai rodo, kad abu mechanizmai gali būti reikšmingi. EBPO ekonominės apžvalgos pabrėžia, kad Slovėnija derina santykinai suspaustą darbo užmoskesčio struktūrą su veiksmingais perskirstymo mechnizmais⁶⁴. Tai atitinka ir platesnius politinės ekonomijos argumentus, kurie

⁶³ Esping-Andersen, 1990

⁶⁴ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2020). *OECD economic surveys: Slovenia 2020*. OECD Publishing. Psl. 26

akcentuoja išankstinio paskirstymo, ypač per darbo užmokesčio nustatymo mechanizmus svarbą formuojant nelygybės rezultatus dar prieš pritaikant mokesčius ir išmokas⁶⁵. Todėl klausimas yra ne tik, kodėl Slovėnija pasižymi žema nelygybe, bet ir, ar žema nelygybė pirmiausia kyla iš perskirstymo, išankstinio paskirstymo, ar jų tarpusavio sąveikos.

Šis klausimas atrodo dar svarbensis, jei Slovėniją analizuojame lyginamosios politinės ekonomijos kontekste pokomunistinėje Europoje. Skirtingai nei daugelis Vidurio ir Rytų Europos šalių, pasirinkusių labiau liberalius ar į rinką orientuotus institucinius modelius, Slovėnija išvystė labiau koordinuotą kapitalizmo modelį. Slovėnija yra priskiriama neokorporatyvistiniam kapitalizmo tipui, kuriam būdinga stipresnis valstybės vaidmuo, institucionalizuotas socialinis dialogas ir didesnė darbuotojų interesų apsauga⁶⁶. Taip pat, svarbus vaidmuo tenka tokiems institutams, kaip koordinuoto darbo užmokesčio nustatymas, skatinant darbo užmokesčio kilimo kontroliavimą ir socialinę sanglaudą. Šį požiūrį sustiprina ir empiriniai duomenys – pavyzdžiui, remiantis EBPO duomenimis, kolektyvinių derybų aprėptis Slovėnijoje yra gana aukšta (60-70%) ir yra didžiausia tarp Vidurio ir Rytų Europos šalių⁶⁷. Tai reiškia, kad nemažo procento šalies darbuotojų darbo atlygis yra nustatmos profesinių sąjungų ir darbdavių derybomis. Būtent toks modelis gali prisidėti išlaikant siaurą atlyginimų skirtumų apimtį, taip mažinant rinkos generuojamą nelygybę. Žvelgiant iš šios perspektyvos, stiprus Slovėnijos modelio atitikimas gali slėpti sudėtingesnę priežastinę struktūrą. Regresija identifikuoja socialinę apsaugą kaip pagrindinį aiškinamąjį kintamąjį, tačiau praktikoje jos poveikis gali būti sąlygotas papildančių institucijų, tokių kaip koordinuotas darbo užmokesčio nustatymas ar įtraukios darbo rinkos.

Galiausiai, paskutinė galimo Slovėnijos aiškinimo dimensija yra susijusi su stabilumu, kuriuo pasižymi koordinuotos rinkos ekonomikos. Slovėnija išlaikė žemą pajamų nelygybės lygį ne tik įprastomis ekonominėmis sąlygomis, bet ir krizių laikotarpiais. COVID-19 pandemijos metu, kai valstybės išlaidos visoje Europoje reikšmingai išaugo, Slovėnijoje nelygybė patyrė tik gana nedidelius svyravimus. Ekonominės recesijos metu yra įprasta tikėtis išaugusio nedarbo, o kartu ir aukštesnio pajamų nelygybės lygio. Tai leidžia manyti, kad valstybės perskirstymo mechanizmai yra ne tik reaktyvūs, tačiau ir struktūriškai stabilūs – valstybės vaidmuo remiasi ne kiekvienos atskiros situacijos sprendimu, tačiau ilgalaikiu instituciniu tęstinumu ir tvirtais automatiniais stabilizatoriais.

⁶⁵ Schieder, A., Andor, L., Maltschnig, M., & Skrzypek, A. (Eds.). (2023). Crisis and Progressive Politics: How to Make Hard Choices and Succeed?. *Foundation for European Progressive Studies*. Psl. 41

⁶⁶ Norkus, Z. (2008). Kokia demokratija, koks kapitalizmas. Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu Psl. 34, 629

⁶⁷ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2019). Negotiating our way up: Collective bargaining in a changing world of work. *OECD Publishing*. Psl. 75

Kaip pabrėžiama gerovės valstybės atsparumo literatūroje, šalys, turinčios institucionalizuotas socialinės apsaugos ir koordinavimo sistemas, geriau sugeria ekonominius sukrėtimus⁶⁸.

⁶⁸ Hall, P. A., & Soskice, D. (2001). Varieties of capitalism. The institutional foundations of comparative advantage Oxford University Press. *Oxford Islamic banking and finance*, 329, 1996. Psl. 12

Teoriniai lūkesčiai

Šio skyriaus tikslas – suformuluoti teoriškai pagrįstus lūkesčius, kurie galėtų būti įvertinti taikant procesų sekimo metodą.

Pirmoji lūkesčių grupė susijusi su perskirstymo mechanizmu, veikiančiu per mokesčių–išmokų sistemą.. Jei toks mechanizmas yra pagrindinis žemos nelygybės Slovėnijoje veiksnys, tikėtina, kad socialinės apsaugos išlaidų pokyčiai atitiks stebimus nelygybės rezultatų pokyčius. Be to, duomenys turėtų rodyti, kad Slovėnijos mokesčių–išmokų sistema pasižymi plačia aprėptimi, santykinai didele pakeitimo norma ir efektyviu pervedimų nukreipimu. Tokiu atveju nelygybė būtų mažinama daugiausia po mokesčių ir pervedimų etapo, o tai reikštų, kad perskirstomoji politika formuoja galutinius pajamų rezultatus.

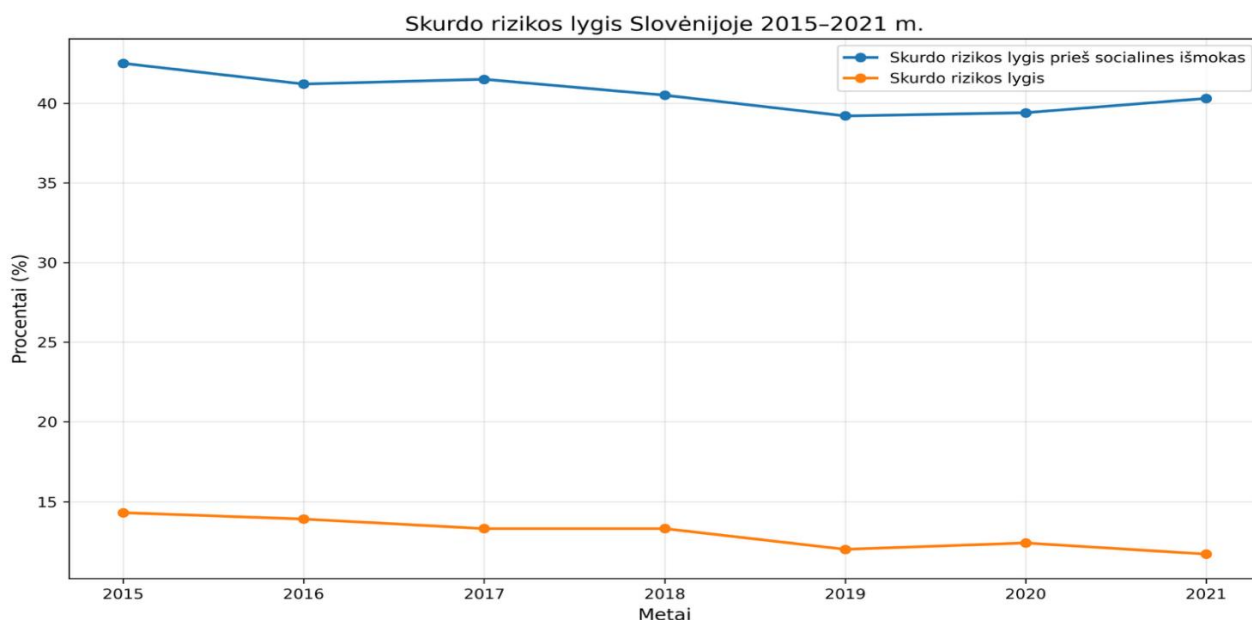
Antroji lūkesčių grupė yra susijusi su išankstinio paskirstymo mechanizmu, veikiančiu per darbo rinkos institucijas. Jei išankstinis paskirstymas Slovėnijoje atlieka pagrindinį vaidmenį, tikėtina, kad pajamų nelygybė išliks ganėtinai žema net ir be reikšmingų socialinės apsaugos pokyčių. Empiriškai tai reikštų santykinai žemą darbo užmokesčio diferenciaciją, aukštą kolektyvinių derybų aprėptį ir koordinuotą darbo užmokesčio nustatymą tarp sektorių. Duomenys turėtų rodyti tokių mechanizmų, kaip sektorinės derybos ar stiprus socialinis dialogas egzistavimą, kurie prisideda prie darbo užmokesčio skirtumų mažinimo. Esant šiam scenarijui, perskirstymas vis dar vyktų, tačiau jo vaidmuo būtų antrinis, palyginti su pradine pajamų struktūra.

Trečioji lūkesčių grupė susijusi su perskirstymo ir koordinuotų institucinių susitarimų sąveika. Užuoat veikę atskirai, perskirstymo ir išankstinio paskirstymo mechanizmai gali vienas kitą stiprinti. Koordinuotose ekonomikose darbo rinkos institucijos ir socialinės apsaugos sistemos dažnai yra tarpusavyje suderintos, taip sukurdamos lygesnius ir stabilesnius rezultatus laikui bėgant. Jei toks sąveikos mechanizmas yra esminis Slovėnijoje, tikėtina, kad tiek perskirstymo, tiek išankstinio paskirstymo mechanizmai veikia vienu metu. Empiriniai duomenys turėtų rodyti ne tik efektyvų perskirstymą ir koordinuotą darbo užmokesčio nustatymą, bet ir jų suderinamumą nuoseklioje institucinėje sistemoje. Viena pagrindinių šio mechanizmo empirinių implikacijų yra nelygybės rezultatų stabilumas laike: pajamų nelygybė turėtų išlikti nuolat žema ir mažai svyruoti, net ir reaguojant į ekonominius sukrėtimus, tokius kaip COVID-19 krizė.

Mokesčių–išmokų sistema

Per mokesčių–išmokų sistemą veikiantis perskirstymo mechanizmas, panašus, yra vienas pagrindinių veiksnių, lemiančių žemą nelygybę Slovėnijoje. Slovėnijos empiriniai duomenys iš esmės patvirtina šią interpretaciją, kadangi Slovėnija pasižymi dideliu ir nuosekliu skirtumu tarp skurdo rizikos prieš ir po socialinių išmokų. Skurdo rizikos lygio sumažėjimas gali prisidėti prie mažesnės pajamų nelygybės, nes jis atspindi pajamų augimą apatinėje pasiskirstymo dalyje. Tokiais atvejais perskirstymas padidina mažesnes pajamas gaunančių namų ūkių pajamas ir priartina jas prie medianos, taip suspausdamas pajamų pasiskirstymą. Slovėnijos statistikos tarnybos duomenimis, skurdo rizikos lygis prieš socialinius pervedimus, įskaitant pensijas, 2015 m. siekė 42,5%, o 2016 m. – 41,2%, tuo tarpu galutinis skurdo rizikos lygis po pervedimų buvo atitinkamai tik 14,3% ir 13,9%. Panašus santykis išliko ir vėliau: 2017–2018 m. rodiklis prieš pervedimus viršijo 40%, o galutinis siekė 13,3%; 2019 m. sumažėjo nuo 39,2% iki 12,0%; 2020–2021 m. išliko apie 39–40% prieš pervedimus, bet tik 12,4% ir 11,7% po jų. Šie skaičiai rodo, kad Slovėnijos mokesčių–išmokų sistema reikšmingai sumažina tiek šalies skurdo riziką, tiek ir galutinę disponuojamųjų pajamų nelygybę. Šią interpretaciją sustiprina ir disponuojamųjų pajamų nelygybės stabilumas. Tyrime naudojamame duomenų rinkinyje GINI koeficientas 2015–2021 m. laikotarpiu išlieka siaurame intervale – nuo 23,0 iki 24,5. Toks stabilumas yra reikšmingas - jei perskirstymas būtų silpnas, rinkos ir pajamų pokyčiai labiau atsispindėtų nelygybės svyravimuose. Vis dėlto, Slovėnija visą laikotarpį, įskaitant pandemiją, išlaiko vieną žemiausių GINI rodiklių ES. Tai leidžia daryti išvadą, kad perskirstymas yra ne tik egzistuojantis, bet ir pakankamai institucionalizuotas.

Lentelė Nr. 7 (Slovėnijos statistikos tarnybos duomenys)

EBPO ataskaitoje pažymima, kad viešosios išlaidos socialiniams pervedimams ir išmokoms Slovėnijoje siekia beveik 20 % BVP, viršydamos tiek EBPO vidurkį, tiek ir kitų VRE šalių lygį⁶⁹. Taip pat nurodoma, kad žema nelygybė Slovėnijoje iš dalies paaiškinama dosnėmis socialinėmis išmokomis. Tuo pačiu pažymima, kad išmokos nėra stipriai paremtos modeliu įvertinančių turtą ir pajamas (ang. *means-tested*). Tai reiškia, kad Slovėnijos perskirstymo sėkmė remiasi ne minimalistine, o platesnės aprėpties gerovės sistema. Nors toks modelis tarsi indikuotų, kad socialinių išmokų sistema nėra pakankamai efektyvi, nes nesiremia tikslinėmis priemonėmis nutaikytomis į mažiausias pajamas gaunančias žmonių grupes, tačiau tai priklauso nuo to, kaip žvelgsime į efektyvaus nutaikymo (ang. *effective targeting*) sampratą. Jei nutaikymas suprantamas siaurai kaip išmokų koncentravimas tik skurdžiausioms grupėms, EBPO duomenys pateiktų nevienareikšmį vaizdą. Vis dėlto, jei nutaikymas suprantamas plačiau – kaip gebėjimas nukreipti pakankamus išteklius į skurdo riziką patiriančius namų ūkius ir taip sumažinti galutinę nelygybę – Slovėnijos sistema veikia efektyviai. Empiriniai duomenys rodo, kad socialinių išmokų sistema transformuoja aukštą pradinę skurdo riziką į žemą galutinę nelygybę. Šiuo požiūriu Slovėnijos atvejis labiau atitinka institucionalistinį požiūrį į gerovės valstybę, kad universalios ir apimančios sistemos gali būti efektyvesnės nei siaurai tikslinės, nes jos įtraukia platesnes socialines grupes, o tai palaiko politinę paramą didesniems perskirstymo biudžetams ir lemia efektyvesnį perskirstymą⁷⁰.

Sistemos efektyvumą indikuoja ir Slovėnijos pensijų išmokos. EBPO duomenys rodo, kad pakeitimo normos šalyje nėra mažos. 2020 m. EBPO pažymi, kad pensijų pakeitimo normos Slovėnijoje yra artimos EBPO vidurkiui, o minimalios senatvės pensijos, kuri 2017 m. siekė keturis penktadalius minimalaus atlyginimo, įvedimas sustiprino perskirstymą⁷¹. Kiti EBPO vertinimai rodo, kad pensijų pakeitimo normos mažas pajamas gaunantiems asmenims siekia apie 95%, o vidutines pajamas gaunantiems – apie 63%⁷². Tai rodo, kad svarbi perskirstymo sistemos dalis yra ir senatvės pajamų apsauga, kuri turi didelį kompensacinį poveikį, ypač žemesnėms pajamų grupėms. Aukšta pensijų pakeitimo norma mažas pajamas gaunančių žmonių, leidžia stabiliaame lygyje palaikyti ir pajamų nelygybę, nes užkerta kelią staigiam vyresnio amžiaus žmonių skurdo augimui ir suspaudžia apatinę pajamų pasiskirstymo dalį.

Plačią institucinę mokesčių-išmokų struktūrą patvirtina EUROMOD analizė, kuri apibūdina Slovėnijos sistemą kaip daugiasluoksnę – apimančią pajamų mokesčius, socialinio draudimo įmokas,

⁶⁹ Kierzenkowski, R. (2013). Restructuring welfare spending in Slovenia (OECD Economics Department Working Papers No. 1061). *OECD Publishing*.

⁷⁰ Korpi, W., & Palme, J., 1998.

⁷¹ OECD (2020)

⁷² Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2022). OECD reviews of pension systems: Slovenia. *OECD Publishing*

pensijas, socialinę paramą, šeimos išmokas, būsto paramą ir kitas priemones⁷³. Tai rodo, kad nelygybės mažinimas vyksta per plačią post-rinkos institucijų sistemą, o ne per vieną izoliuotą instrumentą. Tuo pačiu Slovėnijos atvejis nepatvirtina pernelyg supaprastinto perskirstymo mechanizmo supratimo. Socialinės apsaugos išlaidų pokyčiai nesukelia didelių metinių GINI koeficiento svyravimų. Priešingai, nelygybė išlieka stabiliai žema, o socialinė apsauga – struktūriškai aukšta. Tai leidžia daryti išvadą, kad perskirstymas Slovėnijoje veikia ne kaip trumpalaikė priemonė, o kaip stabilus institucinis pagrindas. Kitaip tariant, svarbiausias įrodymas yra ne metinė išlaidų ir nelygybės sąsaja, o nuolatinis skirtumas tarp pajamų prieš mokesčius ir išmokas ir galutinių disponuojamųjų pajamų rezultatų. Tai ypač akivaizdu COVID-19 laikotarpiu, kai ekonominiai sukrėtimai nesukėlė didelių nelygybės pokyčių, kas atitinka automatiškai veikiančių stabilizatorių logiką.

Ši analizė rodo, kad žema pajamų nelygybė Slovėnijoje nėra atsitiktinis ar trumpalaikis reiškinys, o nuosekliai veikiančios mokesčių–išmokų sistemos rezultatas. Empiriniai duomenys patvirtina, kad nors pirminė skurdo rizika išlieka aukšta, ji reikšmingai sumažinama per perskirstymo mechanizmus, o tai atsispindi stabiliai žemuose disponuojamųjų pajamų nelygybės rodikliuose. Šį efektą palaiko ne tik santykinai dosnios socialinės išmokos, bet ir plati bei instituciškai išvystyta sistema, apimanti įvairius perskirstymo kanalus. Slovėnijos atvejis rodo, kad efektyvus perskirstymas nebūtinai remiasi siaurai tikslinėmis priemonėmis – priešingai, platesnės aprėpties sistema gali užtikrinti tiek politinį tvarumą, tiek didesnę poveikį galutiniams nelygybės rezultatams. Pensijų sistemos vaidmuo papildomai sustiprina šį efektą, ypač apsaugant žemesnes pajamas gaunančias grupes. Apibendrinant, Slovėnijos patirtis patvirtina institucionalistinę perspektyvą: ilgalaikis ir stabilus nelygybės mažinimas kyla ne iš pavienių politikos intervencijų, o iš nuosekliai veikiančios, plačios ir integruotos gerovės valstybės struktūros.

Išankstinis paskirstymas

Slovėnijos atveju šis mechanizmas ypač svarbus, nes šalis derina žemą ir stabilų nelygybės lygį su koordinuota darbo rinkos struktūra. Empiriniai duomenys iš esmės patvirtina šių mechanizmų buvimą Slovėnijoje, nors tai nereiškia, kad perskirstymas tampa nereikšmingas. Tai lemia keletas veiksnių.

Pirmasis veiksnys – kolektyvinių derybų struktūra. Eurofound Slovėnijos kolektyvines derybas apibūdina, kaip „labai struktūruotas“, kai privačiame sektoriuje jos vyksta tarp profesinių sąjungų ir darbdavių tiek pramonės sektoriaus, tiek ir įmonės lygmeniu, o viešajame sektoriuje organizuojamos

⁷³ Kump, N., & Kalar, B. (2024). EUROMOD country report: Slovenia (K. Grunberger, Ed.; JRC138002). *Publications Office of the European Union*

platesnių susitarimų pagrindu⁷⁴. Svarbu tai, kad sektoriniai susitarimai nustato minimalius standartus, o žemesnio lygmens susitarimai juos paprastai gali tik pagerinti, bet ne pabloginti. Tai yra reikšminga išankstiniam paskirstymui, nes tokie standartai riboja situacijas, kai darbo užmokestis nustatomas vien tik darbdavio derybinės galios pagrindu, ir apsaugo apatinę pajamų pasiskirstymo dalį nuo itin žemų atlyginimų. Aprėpties rodikliai šią interpretaciją sustiprina. EBPO-AIAS ICTWSS duomenimis, Slovėnijoje kolektyvinių derybų aprėptis 2016 m. siekė 83,1%, tuo tarpu profesinių sąjungų narystė 2016 m. buvo tik 21,8%⁷⁵. Šis skirtumas rodo, kad kolektyviniai susitarimai apima daug platesnę darbuotojų dalį nei vien profesinių sąjungų nariai. Tai yra esminė išankstinio paskirstymo savybė: darbo užmokesčio standartai taikomi ne tik organizuotiems darbuotojams, bet ir didžiajai daliai darbo rinkos. Tokia institucinė struktūra palaiko darbo užmokesčio suspaudimą, nes sektoriniai susitarimai nustato bendrus minimalius standartus visoms įmonėms toje pačioje ekonominėje šakoje. Skirtingai nei vien tik įmonės lygmens derybos, kurios gali atspindėti skirtingą įmonių galią, sektorinės derybos mažina darbo užmokesčio skirtumus.

Antras išankstinio paskirstymo veiksnys yra minimalaus darbo užmokesčio sistema. ETUI Slovėnijos kolektyvinių derybų ir minimalaus darbo užmokesčio sistemos apžvalgoje nurodoma, kad šalyje galioja universalus minimalaus darbo užmokesčio modelis: minimalus atlyginimas taikomas visiems visą darbo dieną dirbantiems darbuotojams, turintiems formalius darbo santykius, ne visą darbo laiką dirbantys gauna proporcingą dalį, o sumažintų tarifų ar išimčių nėra⁷⁶. Minimalus atlyginimas paprastai kasmet koreguojamas po konsultacijų su socialiniais partneriais. Tai svarbu, nes minimalus atlyginimas nustato apatinę pajamų ribą ir mažina skirtumus žemiausioje pajamų dalyje. Laikui bėgant minimalus atlyginimas tapo vis labiau apsaugantis. ETUI pažymi, kad svarbūs pokyčiai apėmė 23 % minimalaus darbo užmokesčio padidinimą 2010 m., papildomų išmokų už naktinį darbą, sekmadienio darbą ir darbą švenčių dienomis neįtraukimą į minimalų darbo užmokestį 2016 m., taip pat visų papildomų išmokų, priedų už darbo rezultatus ir įmonės veiklos rezultatų priedų pašalinimą iš minimalaus darbo užmokesčio skaičiavimo 2020 m. Šie pakeitimai reiškia, kad tokios išmokos dabar mokamos papildomai prie minimalaus darbo užmokesčio, o ne naudojamos jo ribai pasiekti. Tai sustiprina minimalaus darbo užmokesčio kaip atlyginimų grindų funkciją ir neleidžia

⁷⁴ European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound). (2024). Collective bargaining in Slovenia. <https://www.eurofound.europa.eu/en/countries/slovenia/collective-bargaining>

⁷⁵ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) & Amsterdam Institute for Advanced Labour Studies (AIAS). (2025). Institutional characteristics of trade unions, wage setting, state intervention and social pacts (ICTWSS), version 2.0 [Data set]. OECD. <https://www.oecd.org/en/data/datasets/oecdaias-ictwss-database.html>

⁷⁶ Poje Rožič, A. (2025). Collective bargaining and minimum wage regime in Slovenia. In T. Müller (Ed.), *Collective bargaining and minimum wage regimes in the European Union: The transposition of the EU directive on adequate minimum wages in the EU27*. European Trade Union Institute (ETUI). Psl. 108-112

darbdaviams formaliai atitikti minimalaus atlyginimo reikalavimo įtraukiant priedus, kurie turėtų kompensuoti papildomas ar mažiau palankias darbo sąlygas.

Dėl aptartų veiksnių galima pagrįstai manyti, kad išankstinis paskirstymas sumažina našą tenkančią perskirstymo mechanizmui, o ne jį pilnai pakeičia. Slovėnijos mokesčių–išmokų sistema reikšmingai mažina skurdą ir nelygybę po rinkos pajamų susiformavimo, tačiau darbo rinkos institucijos taip pat, panašu, riboja darbo užmokesčio diferenciaciją dar iki šio etapo. Didelė kolektyvinių derybų aprėptis, sektorinės derybos, susitarimų išplėtimo mechanizmai, universalus minimalus darbo užmokestis ir trišalis socialinis dialogas rodo, kad žema nelygybė Slovėnijoje iš dalies formuojama per darbo užmokesčio nustatymo institucijas. Šios institucijos suspaudžia pajamas, apsaugo apatinę pajamų pasiskirstymo dalį ir sumažina tikimybę, kad rinkos pajamos bus nelygios dar prieš intervenciją per perskirstymą. Todėl teisinga išvadą galima formuluoti, kaip tam tikrą balansą - žema nelygybė Slovėnijoje negali būti paaiškinta vien socialine apsauga, bet negali būti paaiškinta ir vien darbo rinkos institucijomis. Empiriniai duomenys labiau pagrindžia požiūrį, kad darbo rinkos institucijos sukuria santykinai suspaustą darbo užmokesčio struktūrą, o mokesčių–išmokų sistema dar labiau sumažina disponuojamųjų pajamų skirtumus. Šia prasme išankstinis paskirstymas veikia kaip papildantis mechanizmas, padedantis paaiškinti, kodėl Slovėnijos nelygybė išlieka žema ir stabili laikui bėgant.

Sąveika

Trečiasis mechanizmas akcentuoja perskirstymo ir koordinuotų institucinių susitarimų sąveiką. Užuot veikę atskirai, perskirstomosios politikos ir darbo rinkos institucijos gali viena kitą stiprinti, ilgainiui sukurdamos tiek žemą, tiek stabilų pajamų nelygybės lygį. Kaip parodyta ankstesniuose mechanizmuose, skurdo rizikos lygis po socialinių pervedimų smarkiai sumažėja, tuo pačiu metu darbo rinkos institucijoms ribojant rinkos pajamų diferenciaciją. Analitiškai svarbu tai, kad šie du mechanizmai neveikia izoliuotai: perskirstymas veikia darbo rinkoje, kuri jau yra gana lygi, todėl jis labiau sustiprina esamą lygybę, o ne kompensuoja netolygumus.

Mechanizmų sąveika atsiskleidžia institucionalizuotame socialiniame dialoge, kuris veikia per Slovėnijos Ekonominę ir socialinę tarybą. Ši taryba yra įvardijama kaip aukščiausio lygmens institucija, atstovaujanti socialiniams partneriams, ir kaip trišalė organizacija, veikianti pagal Tarptautinės darbo organizacijos modelį. Jos veiklos sritys apima socialinius susitarimus, darbo užmokesčio politiką, socialinę politiką, darbo santykius, užimtumą, pramoninius santykius, kolektyvines derybas, kainas, mokesčius ir platesnę ekonominę politiką. Tokia institucinė apimtis yra svarbi, nes darbo užmokesčio nustatymas nėra laikomas vien privačiu rinkos procesu. Priešingai -

darbo santykiai, darbo užmokesčio ir socialinė politika yra integruoti į trišalės koordinacijos sistemą. Taip pat, taryba yra svarbi išankstinio paskirstymo mechanizmui, nes sukuria tam tikrą forumą, kuriame darbo užmokesčio ir socialinės politikos klausimai derinami dar prieš galutiniams paskirstymo rezultatams susiformuojant. EESC (*Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas*) pažymi, kad taryba atliko svarbų vaidmenį derantis dėl socialinių susitarimų bei darbo užmokesčio politikos susitarimų: būtent Slovėnijos Ekonominės ir socialinės tarybos formate buvo priimti penki socialiniai susitarimai, naujausias – 2016 m. gruodį. Nors tai nereiškia, kad kiekvienas darbo užmokesčio rezultatas yra nustatomas centralizuotai, tačiau tai indikuoja, kad Slovėnijoje egzistuoja instituciniai formatai, per kuriuos darbuotojai, darbdaviai ir valstybė derasi dėl pagrindinių socioekonominių taisyklių. Šis institucinės sandaros aspektas yra esminis sąveikos mechanizmui. Tai reiškia, kad politikos priemonės, veikiančios rinkos pajamas (pvz., darbo užmokesčio nustatymas ar darbo rinkos reguliavimas), ir priemonės, veikiančios disponuojamąsias pajamas (pvz., socialinės išmokos), nėra kuriamos nepriklausomai viena nuo kitos, bet yra aptariamoms ir derinamos bendroje sistemoje. Dėl to politikos rezultatai labiau tikėtina bus nuoseklūs tarpusavyje ir vienas kitą stiprinantys.

Šių institucijų sąveika ypač išryškėja ekonominių sukrėtimų metu. COVID-19 krizės laikotarpiu daugelyje Europos šalių nelygybė didėjo dėl darbo rinkos sutrikimų. Tačiau Slovėnijoje nelygybė išliko ganėtinai. Toks rezultatas leidžia manyti, kad koordinuoto darbo užmokesčio nustatymo, užimtumo apsaugos priemonių ir išplėstų socialinių pervedimų derinys užkirto kelią didelių pajamų skirtumų atsiradimui. Svarbu pabrėžti, kad šio rezultato negalima priskirti vien perskirstymui. Nors fiskalinės priemonės atliko svarbų vaidmenį, jų efektyvumas priklausė nuo institucinės aplinkos, kurioje darbo rinkos nelygybė jau buvo santykinai ribota, o politikos atsakai buvo koordinuoti tarp skirtingų sričių.

Apibendrinant, Slovėnijos atvejis pateikia tvirtus įrodymus sąveikos mechanizmo naudai. Tiek perskirstymas, tiek išankstinis paskirstymas yra empiriškai reikšmingi, tačiau jų aiškinamoji galia atsiskleidžia būtent per jų derinį. Darbo rinkos institucijos sumažina pradinius pajamų skirtumus, o mokesčių–išmokų sistema dar labiau suspaudžia disponuojamąsias pajamas. Tuo pačiu institucionalizuota koordinacija - ypač per trišalį socialinį dialogą - užtikrina, kad šie mechanizmai būtų suderinti ir vienas kitą stiprintų. Dėl to pasiekiamas ne tik žemas nelygybės lygis, bet ir aukštas jo stabilumas laikui bėgant.

Rezultatų aptarimas ir praktinės implikacijos

Šio tyrimo rezultatai leidžia suformuluoti struktūriškai svarbią išvadą: pajamų nelygybė Vidurio ir Rytų Europoje pirmiausia priklauso ne nuo to, kiek valstybės išleidžia, bet nuo to, kokia yra jų institucinė sandara ir kaip tarpusavyje sąveikauja skirtingos politikos sritys. Regresijos rezultatai rodo, kad socialinės apsaugos išlaidos turi statistiškai reikšmingą nelygybę mažinantį poveikį, tuo tarpu bendros valdžios išlaidos—jas išskaidžius—gali net koreliuoti su didesne nelygybe. Tai iš karto perkelia analitinį dėmesį nuo bendro fiskalinio pajėgumo prie institucinės sandaros ir sistemos nuoseklumo. Pritaikius šią įžvalgą Lietuvos atvejui, tampa aišku, kad santykinai aukštos nelygybės išlikimas negali būti paaiškintas vien nepakankamomis išlaidomis, bet veikiau yra platesnės institucinės konfigūracijos rezultatas.

Empiriniai rodikliai tvirtai patvirtina šią interpretaciją. Lietuva išlieka tarp labiau nelygių Europos Sąjungos šalių: remiantis Eurostat duomenimis, skurdo rizikos lygis po socialinių išmokų nuosekliai siekia apie 25–26%, gerokai viršydamas ES vidurkį, kuris yra apie 21%. Tuo pat metu socialinės apsaugos išlaidos Lietuvoje yra žymiai mažesnės nei Europos vidurkis ir sudaro maždaug 16–17 % BVP, palyginti su beveik 27–28 % ES lygiu. Vis dėlto, šie rodikliai atspindi tik dalį problemos. Net ir egzistuojant tam tikro lygio persikirstymui, jo efektyvumą riboja žemas išmokų adekvatumas. Nacionaliniai duomenys rodo, kad minimalių pajamų schema Lietuvoje padengia tik ribotą būtinųjų poreikių dalį - tik apie 40 % minimalių vartojimo poreikių dydžio (MVPD). Tai reiškia, kad net maksimalias išmokas gaunantys asmenys išlieka arti skurdo ribos. Tai atskleidžia gilesnę struktūrinę problemą: persikirstymas egzistuoja, tačiau jis yra per silpnas - tiek masto, tiek ir dizaino požiūriu, kad sugebėtų reikšmingiau keisti pajamų nelygybės rezultatus.

Problema dar labiau paaštrina gerovės sistemoje įtvirtinta paskatų struktūra. EBPO duomenys rodo, kad Lietuvoje žemas pajamas gaunantiems asmenims pereinant į užimtumą taikomi aukšti efektyvūs ribiniai mokesčių tarifai. EBPO neaktyvumo ir nedarbo spąstų rodikliai rodo, kad tam tikriems namų ūkių tipams šie tarifai gali artėti prie 100%⁷⁷ ar net jį viršyti, o tai reiškia, kad darbo pajamų prieaugis iš esmės neutralizuoja išmokų netekimas⁷⁸. Tokia dinamika silpnina paskatas dirbti ir mažina bendrą persikirstymo efektyvumą. Dėl to, net jei socialinės išmokos trumpuoju laikotarpiu sumažina skurdą, jų ilgalaikis poveikis nelygybei išlieka ribotas.

⁷⁷ Marcinkevičius, L. (2026, February 12). Unemployment benefits rise, but Lithuania still leads the EU in unemployment traps. 4liberty.eu. <https://4liberty.eu/unemployment-benefits-rise-but-lithuania-still-leads-the-eu-in-unemployment-traps/>

⁷⁸ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2022). *OECD tax policy reviews: Lithuania 2022*. OECD Publishing. Psl. 153-154

Norint suprasti, kodėl šie modeliai taip ryškiai skiriasi nuo Slovėnijos atvejo, būtina peržengti atskirų politikos priemonių analizę ir pažvelgti į platesnes institucines trajektorijas. Zenonas Norkus šiuo požiūriu pateikia naudingą analitinį pagrindą. Savo lyginamojoje posovietinių transformacijų analizėje Norkus teigia, kad Vidurio ir Rytų Europos šalys pasirinko skirtingus institucinius vystymosi kelius, dėl kurių susiformavo skirtingos kapitalizmo formos. Slovėnija įvardijama kaip vienintelis aiškus koordinuotos rinkos ekonomikos (KRE) atvejis regione, pasižymintis laipsniškomis reformomis, stipria institucine koordinacija ir įtvirtintu socialiniu dialogu. Tuo tarpu Lietuva priskiriama labiau liberaliam arba neoliberaliam modeliui, panašiam į Estiją, kuriame dominuoja rinkos koordinacija, o kolektyvinės institucijos yra palyginti silpnesnės.

Ši skirtis turi tiesioginių pasekmių nelygybės rezultatams. Slovėnijoje darbo rinkos institucijos atlieka svarbų vaidmenį formuojant pajamų pasiskirstymą dar prieš perskirstymą. Didelė kolektyvinių derybų aprėptis, sektorinis darbo užmokesčio nustatymas ir koordinuoti instituciniai susitarimai riboja darbo užmokesčio diferenciaciją, užtikrindami, kad rinkos pajamos jau iš pradžių yra palyginti lygios. Perskirstymas tuomet veikia šioje suspaustoje struktūroje, labiau sustiprindamas esamą lygybę, o ne kompensuodamas nelygybę. Lietuvoje situacija iš esmės kitokia. Darbo rinkos institucijos yra silpnesnės ir mažiau reikšmingos, o kolektyvinių derybų aprėptis yra viena mažiausių ES. Remiantis EBPO duomenimis, kolektyvinių derybų aprėptis Lietuvoje nesiekia 30%. Taip pat, darbo užmokesčio nustatymas Lietuvoje yra labiau decentralizuotas, o jo nustatymas daugiausiai vyksta ne sektoriaus, o įmonių lygmeniu⁷⁹. Dėl to darbo rinka generuoja didesnę pradinę nelygybę, kurios perskirstymo sistema nepajėgia visiškai kompensuoti.

Svarbiausia įžvalga, kylanti iš šio palyginimo, yra institucijų sąveikos vaidmuo. Slovėnijoje perskirstymas ir išankstinis paskirstymas nėra atskiri mechanizmai, bet veikia koordinuotoje sistemoje, kurioje darbo užmokesčio nustatymas, darbo rinkos reguliavimas ir socialinė apsauga vienas kitą stiprina. Politikos priemonės, darančios įtaką pajamų formavimuisi ir jų perskirstymui, yra suderintos per institucionalizuotus koordinavimo mechanizmus, užtikrinančius, kad vienoje srityje pasiekti rezultatai nebūtų paneigti kitoje. Tuo metu Lietuvoje problema nėra vien atskirų politikos priemonių lygis, bet jų tarpusavio nesuderinamumas. Darbo rinkos institucijos leidžia susiformuoti santykinai didelei rinkos pajamų diferenciacijai, o mokesčių–išmokų sistema turi šiuos skirtumus koreguoti. Vis dėlto, socialinės politikos dizainas, ypač išmokų mažinimo struktūra, gali silpninti paskatas dirbti, todėl perskirstymas efektyviai nepapildo užimtumo rezultatų. Tuo pačiu fiskalinė politika sistemiškai neprioritetizuoja nelygybę mažinančių komponentų bendroje išlaidų

⁷⁹ European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound). (2024). *Collective bargaining in Lithuania*. <https://www.eurofound.europa.eu/en/countries/lithuania/collective-bargaining>

struktūroje. Dėl to skirtingų sričių politikos neveikia viena kitą papildydamos, o veikiau iš dalies viena kitą neutralizuoja. Tai rodo, kad nelygybė kyla ne tik dėl silpnesnių atskirų mechanizmų, bet ir dėl ribotos jų tarpusavio koordinacijos, patvirtinant interpretaciją, kad Lietuvos institucinės sritys veikia labiau fragmentuotai.

Ši analizė leidžia suformuluoti kelias svarbias praktines implikacijas. Pirma, pastangos mažinti nelygybę Lietuvoje neturėtų apsiriboti vien socialinės apsaugos išlaidų didinimu. Nors didesnės išlaidos greičiausiai yra būtinos, jų efektyvumas kritiškai priklauso nuo adekvatumo ir dizaino. Išmokos turi būti pakankamai didelės, kad realiai sumažintų skurdą – tai nuosekliai pabrėžiama Europos Komisijos minimalių pajamų sistemų analizėse. Antra, ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas išmokų mažinimo struktūrai. EBPO duomenys rodo, kad aukšti efektyvūs ribiniai mokesčių tarifai gali turėti priešingą nei tikėtasi poveikį, t. y. mažinti paskatas dirbti⁸⁰. Laipsniškas išmokų mažinimas, o ne staigus jų nutraukimas, galėtų padėti išlaikyti paskatas dirbti ir kartu išsaugoti perskirstymo efektą. Trečia, ir svarbiausia, šie rezultatai išryškina institucijų sąveikos reikšmę. Slovėnijos atvejis rodo, kad efektyvus nelygybės mažinimas pasiekiamas ne vien per perskirstymą, bet per darbo rinkos institucijų ir socialinės politikos suderinimą. Norkaus analizė leidžia daryti išvadą, kad labiau liberalus Lietuvos institucinės sandaros modelis riboja koordinaciją, nes darbo užmokesčio nustatymas yra decentralizuotas, o kolektyviniai veikėjai, tokie kaip profesinės sąjungos ir darbdavių organizacijos, yra silpnesni. Dėl to ekonominiai rezultatai daugiausia formuojami rinkos konkurencijos, o ne derybinių susitarimų pagrindu, mažinant galimybes suderinti darbo užmokestį, mokesčius ir socialinę politiką. Toks fragmentiškumas riboja perskirstymo efektyvumą, nes politikos priemonės veikia izoliuotai, o ne kaip koordinuotos institucinės sistemos dalis. Ketvirta, darbo rinkos institucijos yra kritiškai svarbi, tačiau politiškai sudėtinga ilgalaikių reformų sritis. Kolektyvinių derybų stiprinimas ir socialinio dialogo plėtra galėtų sumažinti prieš rinką susidarantią nelygybę ir taip sumažinti spaudimą perskirstymo sistemai. Vis dėlto tokios reformos reikalauja ilgalaikio institucinio vystymo ir negali būti įgyvendintos vien trumpalaikiais politikos sprendimais.

Vis dėlto, svarbu pripažinti tiesioginio politikos perkėlimo ribas. Slovėnijos koordinuotas institucinis modelis yra įsišaknijęs specifinėse istorinėse sąlygose, įskaitant Jugoslavijos savivaldos palikimą ir laipsniškų reformų strategijas. Kaip pabrėžia Norkus, posovietinės transformacijos trajektorijos yra formuojamos giliai įtvirtintų institucinių ir kultūrinių veiksnių, kurių negalima lengvai perkelti ar

⁸⁰ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2026). Taxing wages 2026: The progressivity of labour taxation in OECD countries. *OECD Publishing*.

atkartoti. Todėl Slovėnija neturėtų būti laikoma tiesioginiu modeliu, bet veikiau analitiniu atskaitos tašku, išryškinančiu alternatyvius institucinio vystymosi kelius.

Apibendrinant, šio tyrimo rezultatai, kartu su empiriniais duomenimis apie Lietuvą ir Norkaus pateiktu lyginamuoju analitiniu pagrindu, leidžia teigti, kad pajamų nelygybės mažinimas reikalauja daugiamatės prieigos. Perskirstymas yra svarbus, tačiau jo efektyvumas priklauso nuo sąveikos su darbo rinkos institucijomis ir platesne institucine koordinacija. Lietuvos kontekste nelygybės mažinimas tikėtina pareikalaus ne tik stiprinti socialinę apsaugą, bet ir gerinti jos adekvatumą, mažinti paskatų iškraipymus bei palaipsniui stiprinti institucinę sąveiką tarp skirtingų politikos sričių.

Išvados

Šiame darbe buvo siekiama paaiškinti, kodėl Vidurio ir Rytų Europos valstybės, nepaisant panašios pokomunistinės patirties, narystės Europos Sąjungoje ir iš dalies artimų ekonominio vystymosi trajektorijų, pasižymi tokiais skirtingais pajamų nelygybės lygiais. Tyrimo pradžioje buvo parodyta, kad vien ekonomikos augimas šių skirtumų nepaaiškina. Kai kuriose šalyse ekonominis vystymasis vyko gana sparčiai, tačiau pajamų nelygybė išliko aukšta arba net didėjo. Tuo tarpu kitos valstybės, ypač Slovėnija, sugebėjo išlaikyti žemą ir stabilų pajamų nelygybės lygį. Dėl to pagrindinis tyrimo dėmesys buvo nukreiptas ne tik į tai, kokie veiksniai statistiškai susiję su nelygybe, bet ir į tai, kokiais mechanizmais šie veiksniai veikia galutinį pajamų pasiskirstymą.

Tyrimas rėmėsi dviem pagrindinėmis teorinėmis kryptimis – kapitalo koncentracijos ir perskirstymo teorijomis. Kapitalo koncentracijos teorija leido kelti prielaidą, kad didesnė turto koncentracija turėtų didinti pajamų nelygybę, nes kapitalo pajamos paprastai pasiskirsto netolygiau nei darbo pajamos. Perskirstymo teorija, priešingai, leido tikėtis, kad valstybės socialinė politika gali mažinti galutinius pajamų skirtumus. Šiame darbe perskirstymas buvo išskaidytas į dvi kryptis: socialinį protekcionizmą, kuris veikia per tradicines pajamų palaikymo ir kompensavimo priemonės, ir socialines investicijas, kurios turėtų mažinti nelygybę ilgesniu laikotarpiu stiprindamos žmogiškąjį kapitalą.

Kiekybinės analizės rezultatai parodė, kad kapitalo koncentracijos hipotezė šiame tyrime nebuvo patvirtinta. Kapitalo koncentracijos koeficientas buvo teigiamas, todėl kryptis iš esmės atitiko teorinį lūkestį, tačiau ryšys nebuvo statistiškai reikšmingas. Šios išvados nereikėtų suprasti kaip įrodymo, kad kapitalo koncentracija apskritai nėra svarbi. Veikiau tai rodo, kad analizuotu 2015–2021 m.

laikotarpiu, taikant fiksuotų efektų panelinį modelį, šio veiksnio poveikis nebuvo pakankamai aiškiai užfiksuotas. Kapitalo koncentracija yra lėtai kintantis struktūrinis procesas, todėl trumpesniame laikotarpyje ir ypač analizuojant pokyčius šalies viduje jos poveikis gali būti sunkiai identifikuojamas. Aiškiausias ir empiriškai stipriausias rezultatas susijęs su socialiniu protekcionizmu. Socialinės apsaugos išlaidos turėjo statistiškai reikšmingą neigiamą poveikį pajamų nelygybei. Tai reiškia, kad didesnės socialinės apsaugos išlaidos buvo susijusios su mažesniu GINI koeficientu vėlesniu laikotarpiu. Šis rezultatas patvirtina pagrindinį perskirstymo teorijos argumentą: socialinės išmokos, pensijos, nedarbo, ligos, šeimos ir kitos pajamų palaikymo priemonės gali reikšmingai sumažinti disponuojamųjų pajamų skirtumus. Socialinių investicijų poveikis buvo silpnesnis, tačiau jo kryptis taip pat atitiko teorinius lūkesčius. Neigiamas koeficientas rodo, kad didesnės išlaidos švietimui ir aktyviai darbo rinkos politikai gali būti susijusios su mažesne pajamų nelygybe, tačiau šis ryšys nebuvo toks statistiškai tvirtas kaip socialinio protekcionizmo atveju. Tai galima paaiškinti pačiu socialinių investicijų pobūdžiu. Skirtingai nei išmokos ar pensijos, kurios tiesiogiai paveikia disponuojamąsias pajamas, socialinės investicijos dažniausiai veikia lėčiau. Jų poveikis pasireiškia per išsilavinimą, įgūdžius, įsidarbinimo galimybes ir darbo rinkos integraciją, todėl trumpas analizuojamas laikotarpis galėjo nevisiškai užfiksuoti jų reikšmę.

Kokybinė Slovėnijos atvejo analizė padėjo paaiškinti, kaip statistiškai identifiкуotas ryšys tarp socialinės apsaugos ir mažesnės nelygybės veikia konkrečiame instituciniame kontekste. Slovėnija buvo pasirinkta kaip tipinis atvejis, nes regresijos modelis jos pajamų nelygybės rezultatus prognozavo tiksliausiai. Tai reiškia, kad Slovėnijos analizės tikslas nebuvo reprezentuoti visą regioną. Ji buvo pasirinkta tam, kad būtų galima patikrinti, ar regresijos rezultatuose numanomi mechanizmai yra empiriškai stebimi praktikoje.

Pirmasis Slovėnijoje identifiкуotas mechanizmas yra perskirstymas per mokesčių–išmokų sistemą. Slovėnijos duomenys rodo didelį skirtumą tarp skurdo rizikos prieš ir po socialinių pervedimų, o tai leidžia teigti, kad šalies gerovės sistema reikšmingai sumažina galutinę pajamų nelygybę. Šis poveikis nėra tik trumpalaikis. Jį palaiko plati socialinės apsaugos struktūra, apimanti pensijas, socialinę paramą, šeimos išmokas, būsto paramą ir kitus pajamų palaikymo kanalus. Todėl Slovėnijoje perskirstymas veikia kaip stabilus institucinės sistemos elementas, o ne kaip atskira korekcinė priemonė. Tačiau Slovėnijos atvejis taip pat parodė, kad vien perskirstymo nepakanka visam žemos nelygybės paaiškinimui. Antrasis svarbus mechanizmas yra išankstinis paskirstymas, veikiantis per darbo rinkos institucijas. Aukšta kolektyvinių derybų aprėptis, sektoriai susitarimai, universalus minimalus darbo užmokestis ir socialinis dialogas riboja darbo užmokesčio diferenciaciją dar prieš valstybės mokesčių–išmokų sistemai pradedant koreguoti galutines pajamas. Tai reiškia,

kad Slovėnijoje nelygybė maŖinama ne tik po rinkos pajamų susiformavimo. Dalis jos yra ribojama pačiame pajamų formavimosi procese. Svarbiausia kokybinės analizės išvada yra ta, kad Slovėnijoje šie du mechanizmai neveikia atskirai. Perskirstymas ir išankstinis paskirstymas yra įtvirtinti platesnėje koordinuotoje institucinėje sistemoje, kurioje darbo užmokesčio politika, socialinė apsauga, kolektyvinės derybos ir socialinis dialogas vienas kitą papildo. Būtent ši sąveika leidžia paaiškinti ne tik žemą, bet ir stabilų pajamų nelygybės lygį. COVID-19 krizės laikotarpiu Slovėnijoje nebuvo didelio nelygybės šuolio, nors tokio rezultato būtų buvę galima tikėtis dėl ekonominio sukrėtimo. Tai rodo, kad žema nelygybė šalyje nėra vien laikino fiskalinio atsako rezultatas. Ji remiasi gilesne institucine struktūra, kuri padeda absorbuoti ekonominius sukrėtimus.

Pagrindinį tyrimo atsakymą galima formuluoti taip: pajamų nelygybės skirtumus VRE valstybėse geriausiai paaiškina ne vienas izoliuotas veiksnys, bet perskirstymo pajėgumo, darbo rinkos institucijų ir jų tarpusavio koordinacijos derinys. Socialinė apsauga yra statistiškai reikšmingas nelygybę maŖinantis veiksnys, tačiau jos poveikis priklauso nuo platesnio institucinio konteksto. Jei darbo rinka generuoja didelius pirminius pajamų skirtumus, o socialinės apsaugos sistema yra ribota arba prastai suderinta su užimtumo politika, perskirstymo poveikis lieka ribotas. Priešingai, kai darbo rinkos institucijos sumaŖina pirminę nelygybę, o mokesčių–išmokų sistema papildomai suspaudžia disponuojamąsias pajamas, nelygybė tampa ne tik mažesnė, bet ir stabilesnė.

Ši išvada leidžia aiškiau suprasti ir Lietuvos atvejį. Lyginant su Slovėnija, Lietuvoje darbo rinkos institucijos yra silpnesnės, kolektyvinių derybų aprėptis mažesnė, o darbo užmokesčio nustatymas labiau decentralizuotas. Dėl to darbo rinka sukuria didesnius pirminius pajamų skirtumus. Vėliau mokesčių–išmokų sistema bando šiuos skirtumus koreguoti, tačiau jos mastas, adekvatumas ir paskatų struktūra riboja galutinį poveikį. Lietuvos problema nėra vien tai, kad perskirstymo yra per mažai. Problema yra ir tai, kad socialinė politika, darbo rinkos institucijos ir fiskaliniai prioritetai nėra pakankamai suderinti į vieną nuoseklią nelygybės mažinimo sistemą. Ši interpretacija dera su Zenono Norkaus pateikiama Lietuvos ir Slovėnijos kapitalizmo tipų skirtimi. Slovėnija jo analizėje iškyla kaip koordinuotesnio, neokorporatyvistinio kapitalizmo atvejis, o Lietuva – kaip labiau liberalaus arba neoliberalaus kapitalizmo trajektorija. Šio tyrimo rezultatai leidžia parodyti, kad ši tipologinė skirtis turi aiškias paskirstomąsias pasekmes. Koordinuotos institucijos svarbios ne tik ekonominio valdymo poŖiūriu. Jos taip pat lemia, ar valstybė geba mažinti nelygybę keliais etapais: formuojant rinkos pajamas, perskirstant disponuojamąsias pajamas ir koordinuojant šių politikos sričių sąveiką.

Teoriniu poŖiūriu tyrimas papildo kelias literatūros kryptis. Jis patvirtina gerovės valstybės literatūros argumentą, kad svarbu ne tik valstybės išlaidų apimtis, bet ir jų struktūra. Jis taip pat sustiprina

išankstinio paskirstymo argumentą, nes parodo, kad darbo rinkos institucijos gali reikšmingai formuoti pirminį pajamų pasiskirstymą. Galiausiai, tyrimas prisideda prie kapitalizmo įvairovės literatūros, parodydamas, kad skirtingi pokomunistinio kapitalizmo modeliai turi ne tik ekonominio efektyvumo, bet ir pajamų paskirstymo pasekmes. Pagrindinis šio darbo indėlis yra mechanizmų sąveikos parodymas: socialinė apsauga svarbi, tačiau ji veikia stipriausiai tada, kai yra susieta su platesne institucine sistema.

Praktinės implikacijos pirmiausia susijusios su Lietuvos nelygybės mažinimu. Tyrimo rezultatai rodo, kad vien socialinės apsaugos išlaidų didinimas gali būti būtinas, bet nepakankamas. Jei išmokos išlieka neadekvačios, jų mažinimo struktūra silpnina paskatas dirbti, o darbo rinkos institucijos leidžia formuotis dideliems pirminiams pajamų skirtumams, perskirstymo poveikis bus ribotas. Todėl nelygybės mažinimas turėtų būti suprantamas kaip daugiamatis uždavinys: reikia ne tik stiprinti socialinę apsaugą, bet ir gerinti jos dizainą, stiprinti darbo rinkos institucijas bei didinti socialinės, fiskalinės ir užimtumo politikos suderinamumą.

Vis dėlto šis tyrimas turi ribotumą. Analizė apima gana trumpą 2015–2021 m. laikotarpį, todėl ilgalaikiai struktūriniai procesai, ypač kapitalo koncentracijos poveikis, galėjo būti užfiksuoti tik iš dalies. Tyrimas taip pat remiasi vienuolikos valstybių duomenimis, todėl statistinė galia išlieka ribota. Be to, kai kurie naudojami rodikliai gerai matuoja išlaidų mastą, tačiau ne visada leidžia įvertinti politikos kokybę, prieinamumą ar realų poveikį skirtingoms socialinėms grupėms. Slovėnijos atvejis leidžia giliai patikrinti mechanizmus tipiniame atvejuje, bet vienas atvejis negali paaiškinti visos regiono įvairovės. Ateities tyrimai galėtų šią analizę plėsti keliomis kryptimis. Pirmiausia, būtų naudinga įtraukti ilgesnį laikotarpį, kad būtų galima geriau įvertinti lėtai kintančių veiksnių, tokių kaip kapitalo koncentracija, poveikį. Taip pat būtų prasminga įtraukti daugiau kokybinių atvejų, ypač nukrypstančius atvejus, kuriuose regresijos modelis veikia silpniau. Galiausiai, ateities tyrimuose reikėtų naudoti detalesnius institucinius rodiklius: kolektyvinių derybų aprėptį, darbo užmokesčio koordinavimo lygį, mokesčių sistemos progresyvumą, išmokų adekvatumą ir socialinio dialogo stiprumą.

Apibendrinant, darbas parodė, kad pajamų nelygybės skirtumai VRE regione kyla ne vien iš ekonominio išsivystymo ar kapitalo koncentracijos skirtumų. Svarbiausias vaidmuo tenka socialinės apsaugos pajėgumui, darbo rinkos institucijoms ir jų tarpusavio sąveikai. Slovėnijos atvejis parodė, kad stabiliai žema nelygybė pasiekama tada, kai perskirstymas, išankstinis paskirstymas ir socialinis dialogas veikia ne atskirai, o kaip tarpusavyje suderintos sistemos dalys. Būtent ši institucinė sąveika

leidžia geriausiai paaiškinti, kodėl vienos VRE valstybės pajamų nelygybė išlieka žema, o kitose ji išlieka aukšta nepaisant ekonominio augimo ir formaliai egzistuojančių perskirstymo priemonių.

Literatūros sąrašas

1. Astivia, O. L. O., & Zumbo, B. D. (2019). Heteroskedasticity in Multiple Regression Analysis: What it is, How to Detect it and How to Solve it with Applications in R and SPSS. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 24(1),
2. Atkinson, A. B., Piketty, T., & Saez, E. (2011). Top incomes in the long run of history. *Journal of economic literature*, 49(1), 3-71.
3. Baltagi, B. H. (2021). *Econometric analysis of panel data* (6th ed.). Springer.
4. Barlevy, G., & Tsiddon, D. (2006). Earnings inequality and the business cycle. *European Economic Review*, 50(1), 55-89.
5. Bennett, A., & Checkel, J. T. (Eds.). (2015). *Process tracing*. Cambridge University Press.
6. Bertrand, M., Duflo, E., & Mullainathan, S. (2004). How much should we trust differences-in-differences estimates?. *The Quarterly journal of economics*, 119(1), 249-275.
7. Brüderl, J., & Ludwig, V. (2015). Fixed-effects panel regression. *The Sage handbook of regression analysis and causal inference*,
8. Busch, C., Domeij, D., Guvenen, F., & Madera, R. (2022). Skewed idiosyncratic income risk over the business cycle: Sources and insurance. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 14(2), 207-242.
9. Chlivickas, E., & Papšienė, P. (2009). Investicijos į žmogiškąjį kapitalą: sėkmės strategija.
10. Černiauskas, N., Sologon, D. M., O'Donoghue, C., & Tarasonis, L. (2022). Income inequality and redistribution in Lithuania: The role of policy, labor market, income, and demographics. *Review of Income and Wealth*, 68, S131-S166.
11. Čiegis, R., Dilius, A., & Štreimikienė, D. (2020). *Pajamų nelygybės poveikio ekonomikos augimui ir darniam vystymuisi vertinimas Europos Sąjungos šalyse*. Vilniaus universiteto leidykla.
12. Drukker, D. M. (2003). Testing for serial correlation in linear panel-data models. *The stata journal*, 3(2),
13. Esping-Andersen, G. (1990). The three worlds of welfare capitalism. *Polity*.
14. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound). (2024). Collective bargaining in Slovenia. <https://www.eurofound.europa.eu/en/countries/slovenia/collective-bargaining>
15. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound). (2024). Collective bargaining in Lithuania. <https://www.eurofound.europa.eu/en/countries/lithuania/collective-bargaining>

16. Eurostat. (2026, February 5). 68% of people living in EU households own their homeEuropean Commission. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20260205-1>
17. Fox, J., & Monette, G. (1992). Generalized collinearity diagnostics. *Journal of the American Statistical Association*, 87(417),
18. Freeman, R. B. (1996). The minimum wage as a redistributive tool. *The Economic Journal*, 106(436), 639-649.
19. Garritzmann, J., Häusermann, S., Palier, B., & Fioritto, F. (2022). How Democracies Transform Their Welfare States. *The World Politics of Social Investment (Volume II). The Politics of Varying Social Investment Strategies*, 402-475.
20. Gaus, G., & Courtland, S. D. (2013). Liberalism. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2013 ed.). Stanford University.
21. Góes, C. (2016). *Testing Piketty's hypothesis on the drivers of income inequality: evidence from panel VARs with heterogeneous dynamics*. International Monetary Fund.
22. Guzi, M., & Kahanec, M. (2018). Income inequality and the size of government: A causal analysis (No. 2018-02). MUNI ECON Working Paper.
23. Hacibedel, M. B., Mandon, P., Muthoor, M. P. S., & Pouokam, N. (2019). Inequality in good and bad times: A cross-country approach. International Monetary Fund.
24. Hall, P. A., & Soskice, D. (2001). *Varieties of capitalism. The institutional foundations of comparative advantage* Oxford University Press. Oxford Islamic banking and finance, 329, 1996.
25. Hasell, Joe, et al. "Data Page: Top 1% - Share (Net National Wealth) (Estimated)." *Economic Inequality*, 2023, Data adapted from World Inequality Database (WID.world). <https://ourworldindata.org/grapher/wealth-share-richest-1-percent>
26. Hemerijck, A. (2020). Social investment as a policy paradigm, *Journal of European Public Policy*, 25:6, 810-827
27. Hope, D., & Limberg, J. (2022). The economic consequences of major tax cuts for the rich. *Socio-Economic Review*, 20(2), 539-559.
28. Joumard, I., M. Pisu and D. Bloch (2012), "Less Income Inequality and More Growth – Are They Compatible? Part 3. Income Redistribution via Taxes and Transfers Across OECD Countries", OECD Economics Department Working Papers, No. 926, OECD Publishing, Paris,
29. Kapur, D., & Subramanian, A. (2014, July 8). Piketty's wealth is not much about the rest of the world. *Foreign Affairs*. Council on Foreign Relations.

<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2014-07-08/pikettys-wealth-not-much-about-rest-world>

30. Karpuškienė, V., Davidovič, A., Davidovič, O., Majevska, K., Mečkovski, J., Meškelytė, S., Mociūnaitė, L., Rupeika, G., Šikšniūtė, N. (2017). *Ekonometrijos virtuvė (versija 1.0): Ekonometrijos mokomoji medžiaga studentams – studentams*. Vilnius: Vilniaus universitetas.,
31. Kierzenkowski, R. (2013). *Restructuring welfare spending in Slovenia* (OECD Economics Department Working Papers No. 1061). OECD Publishing.
32. Korpi, W., & Palme, J. (1998). The paradox of redistribution and strategies of equality: Welfare state institutions, inequality, and poverty in the Western countries. *American sociological review*,
33. Kump, N., & Kalar, B. (2024). *EUROMOD country report: Slovenia* (K. Grunberger, Ed.; JRC138002). Publications Office of the European Union
34. Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*, 45(1), 1–28
35. Lee, Dwight R. „Redistribution“. *ECONLIB CEE*.
36. Lemieux, T. (2008). The changing nature of wage inequality. *Journal of population Economics*, 21(1), 21-48.
37. Lieberman, E. S. (2005). Nested analysis as a mixed-method strategy for comparative research. *American political science review*, 99(3), 435-452.
38. Marcinkevičius, L. (2026, February 12). Unemployment benefits rise, but Lithuania still leads the EU in unemployment traps. 4liberty.eu. <https://4liberty.eu/unemployment-benefits-rise-but-lithuania-still-leads-the-eu-in-unemployment-traps/>
39. Milanovic, B. (1999). Explaining the increase in inequality during transition. *Economics of transition*, 7(2), 299-341
40. Milanovic, B. (2016). *Global inequality: A new approach for the age of globalization*. Harvard University Press.
41. Morel, N., Palier, B., & Palme, J. (2013). The social investment welfare state in Europe, 1990s and 2000s: economic ideas and social policies.
42. Navickė, J., & Lazutka, R. (2018). Distributional implications of the economic development in the Baltics: Reconciling micro and macro perspectives. *Social Indicators Research*, 138(1), 187-206.
43. Navicke, J. (2017). *Factors of the income inequality in the Baltics: Income, policy, demography* (No. EM11/17). EUROMOD Working Paper.

44. Norkus, Z. (2008). Kokia demokratija, koks kapitalizmas. Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu
45. Novokmet, F. (2017). Between communism and capitalism Essays on the evolution of income and heritage inequalities in Eastern Europe 1890-2015 (Czech Republic, Poland, Bulgaria, Croatia, Slovenia, Russia).
46. OECD (2019), “Redistribution of income and wealth”, in Government at a Glance 2019, OECD Publishing, Paris.
47. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) & Amsterdam Institute for Advanced Labour Studies (AIAS). (2025). Institutional characteristics of trade unions, wage setting, state intervention and social pacts (ICTWSS), version 2.0 [Data set]. OECD. <https://www.oecd.org/en/data/datasets/oecdaias-ictwss-database.html>
48. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2020). *OECD economic surveys: Slovenia 2020*. OECD Publishing.
49. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2019). *Negotiating our way up: Collective bargaining in a changing world of work*. OECD Publishing.
50. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2022). *OECD reviews of pension systems: Slovenia*. OECD Publishing
51. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2022). *OECD tax policy reviews: Lithuania 2022*. OECD Publishing. Psl. 153-154
52. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2026). *Taxing wages 2026: The progressivity of labour taxation in OECD countries*. OECD Publishing.
53. Paas, T., Masso, J., Rõõm-Hinnosaar, M., & Schumann, C. (2004). Income Inequality, Poverty and Unemployment as Main Social Consequences of Transitions Processes in the Baltic States. *Strategy of EU Enlargement. Background, Optimal Choices, Consequences*. Warsaw, 163-190.
54. Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (2018). Distributional national accounts: methods and estimates for the United States. *The Quarterly Journal of Economics*, 133(2), 553-609.
55. Piketty, T., Yang, L., & Zucman, G. (2019). Capital accumulation, private property, and rising inequality in China, 1978–2015. *American Economic Review*, 109(7), 2469-2496.
56. Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*. Harvard University Press.
57. Poje Rožič, A. (2025). Collective bargaining and minimum wage regime in Slovenia. In T. Müller (Ed.), *Collective bargaining and minimum wage regimes in the European Union: The transposition of the EU directive on adequate minimum wages in the EU27*. European Trade Union Institute (ETUI). Psl. 108-112

58. Pontusson, J., & Weisstanner, D. (2018). Macroeconomic conditions, inequality shocks and the politics of redistribution, 1990–2013. *Journal of European Public Policy*, 25(1), 31-58.
59. Razgūnē, A., & Lazutka, R. (2017). Labor share in national income: implications in the Baltic countries. *Review of economic perspectives*, 17(2), 121-139.
60. Rutkowski, J. J. (2006). Labor market developments during economic transition (Vol. 3894). World Bank Publications.
61. Saez, E., & Zucman, G. (2016). Wealth inequality in the United States since 1913: Evidence from capitalized income tax data. *The Quarterly Journal of Economics*, 131(2), 519-578.
62. Sarkhosh-Sara, A., Nasrollahi, K., Azarbayjani, K., & Bakhshi Dastjerdi, R. (2020). Comparative analysis of the effects of institutional factors and Piketty's Hypothesis on inequality: evidence from a panel of countries. *Journal of Economic Structures*, 9(1), 44.
63. Schieder, A., Andor, L., Maltschnig, M., & Skrzypek, A. (Eds.). (2023). Crisis and Progressive Politics: How to Make Hard Choices and Succeed?. Foundation for European Progressive Studies.
64. Stephens, M., Lux, M., & Sunega, P. (2015). Post-socialist housing systems in Europe: Housing welfare regimes by default? *Housing Studies*, 30(8), 1210–1234.
65. Sweezy, P. M. (2018). *Theory of capital development*. NYU Press.
66. Titma, M., & Murakas, R. (2004). Income inequalities in the Baltic states. *International Journal of Sociology*, 34(2), 39-71.
67. Vergara, D. (2022). Minimum wages and optimal redistribution. *arXiv preprint arXiv:2202.00839*.
68. World Inequality Database. WID.world, 2024, <https://wid.world/>
69. Wright, E. O. (2015). Class and inequality in Piketty. *Contexts*, 14(1), 58-61.
70. Zaidi, S. (2009). Main drivers of income inequality in Central European and Baltic countries. World Bank.
71. Zaidi, S. (2009). Main drivers of income inequality in central European and Baltic countries-some insights from recent household survey data. *World Bank Policy Research Working Paper*, (4815).

DIRBTINIO INTELEKTO NAUDOJIMO DEKLARACIJA

Vardas, pavardė: Deividas Šliokaitis

Studento pažymėjimo numeris:

2315155

Prašome pažymėti „x“ taikytiniems punktams:

☐ Aš **nenaudojau** dirbtinio intelekto įrankių pateikiamame darbe.

☒ Aš **naudojau** vieną ar kelis dirbtinio intelekto įrankius pateikiamame darbe.

Jei taip, kokius? ...ChatGPT.....

Dirbtinio intelekto įrankius naudoju kritiškai, kaip pagalbinę priemonę. Prisiimu visą atsakomybę už darbe pateiktą informaciją, argumentus ir galutinius darbo rezultatus.

(Parašas)

Deividas Šliokaitis

Prašome pažymėti „x“ taikytiniems punktams bei paaiškinti, kaip naudojote dirbtinį intelektą:

Aš naudoju dirbtinio intelekto įrankius šiam/-iems tikslui/-ams:

1. ☐ **Idėjų generavimui** (pavyzdžiui: argumentų ar kontra-argumentų generavimui, struktūros plano sudarymui, galimų tyrimo klausimų generavimui)

Paaiškinkite:

2. ☐ **Informacijos paieškai** (pavyzdžiui: papildomos literatūros ar kontekstinės informacijos paieškai)

Paašškinkite:

3. ☐ **Kaip rašymo asistentą** (pavyzdžiui: gramatinių ar stiliaus klaidų taisymui, vertimui, pastraipų perstruktūravimui ir pan.)

Paašškinkite:

4. ☒ **Vizualinės medžiagos kūrimui** (pavyzdžiui: naujo paveikslėlio, žemėlapių sukūrimui ar redagavimui)

Paašškinkite: Darbe naudojamos diagramos buvo kuriamos su ChatGPT.....

5. ☐ **Kaip mokymosi pagalbininką** (pavyzdžiui: papildomam medžiagos paaiškinimui paprastesne kalba, sąvokų ar teorinių koncepcijų palyginimui, žinių patikrinimo užduočių generavimui ir pan.)

Paašškinkite:

6. ☒ **Duomenų analizei** (pavyzdžiui: skaičiavimui, kodavimui, kokybinių ar kiekybinių duomenų vizualizacijai, lentelės ar grafiko sukūrimui)

Paašškinkite: Chat GPT buvo naudojamas rašant R-Studio skriptą kiekybinei duomenų analizei, t. y. paruošiant duomenų rinkinį, sudarant regresijos modelį, rekomenduojant ir atliekant reikalingus diagnostinius testus.

7. ☒ **Efektyvumo didinimui** (pavyzdžiui: tekstų santraukų kūrimui, išnašų formatavimui ir pan.)

Paašškinkite: Dalis išnašų, naudojamų darbe buvo generuotos ChatGPT pagalba.

8. ☐ **Kitu būdu.**

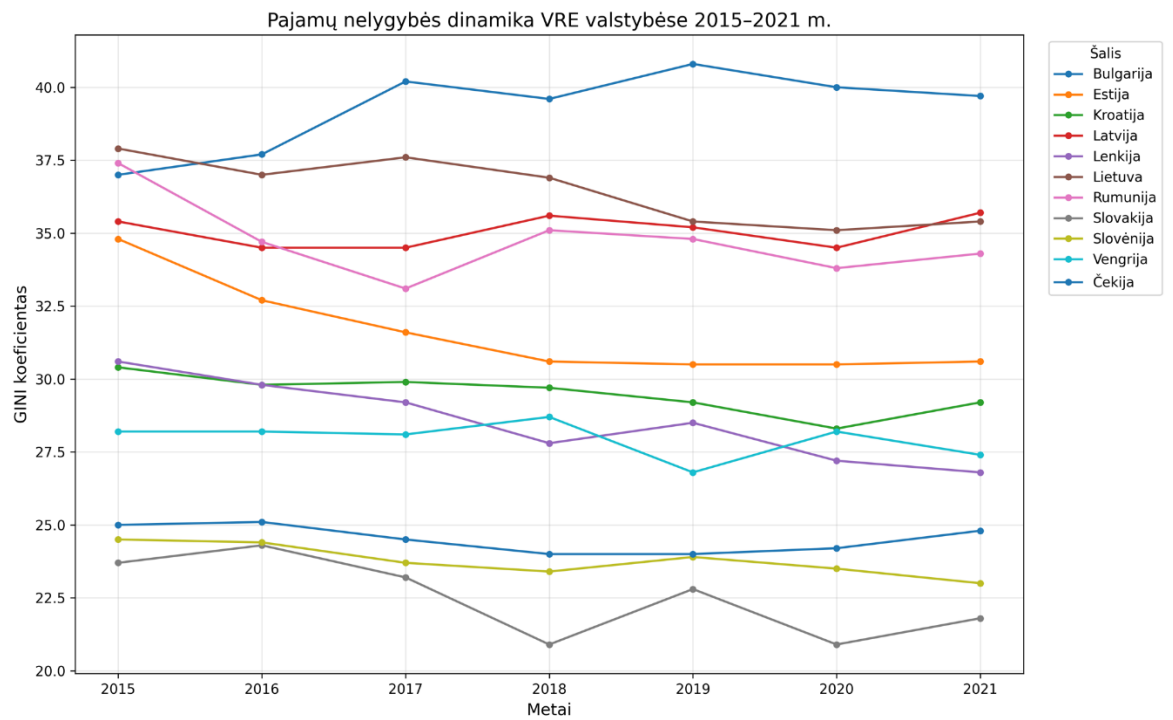
Paašškinkite:

9. Kokių žingsnių ėmėtės siekdami sumažinti dirbtinio intelekto daromų klaidų ar neatsakingo naudojimo tikimybę?

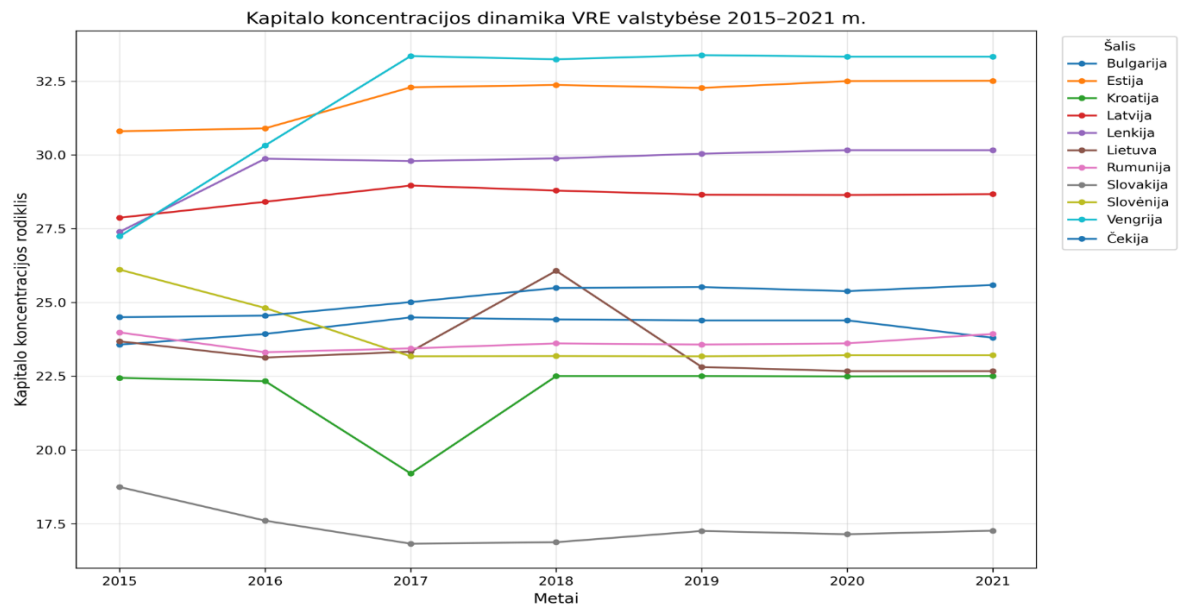
Paašškinkite: DI sugeneruotas rezultatas buvo patikrinimas rankiniu būdu – t. y. rezultatas/faktai sulyginami su viešuose šaltiniuose prieinama informacija, patikrinama ar DI tinkamai atvaizdavo pateiktus duomenis, patikrinama ar į tą pačią užklausą yra gaunamas toks pat rezultatas.

Priedai

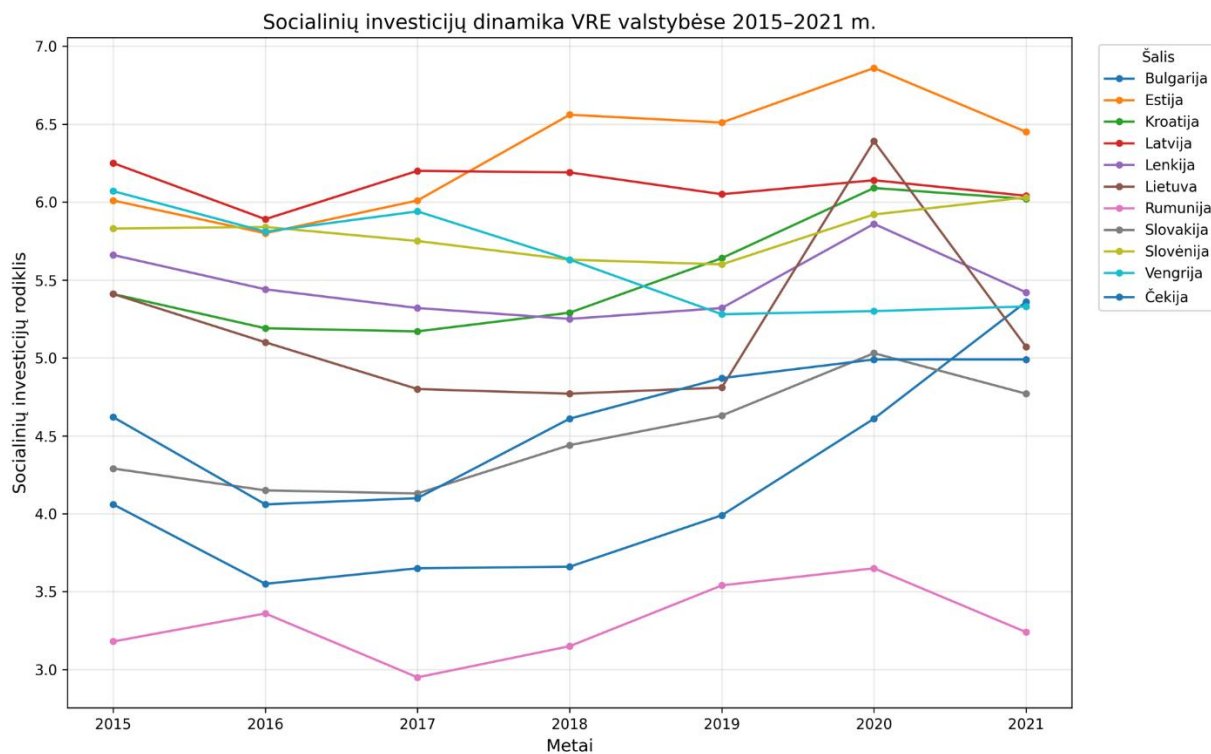
Lentelė Nr. 1

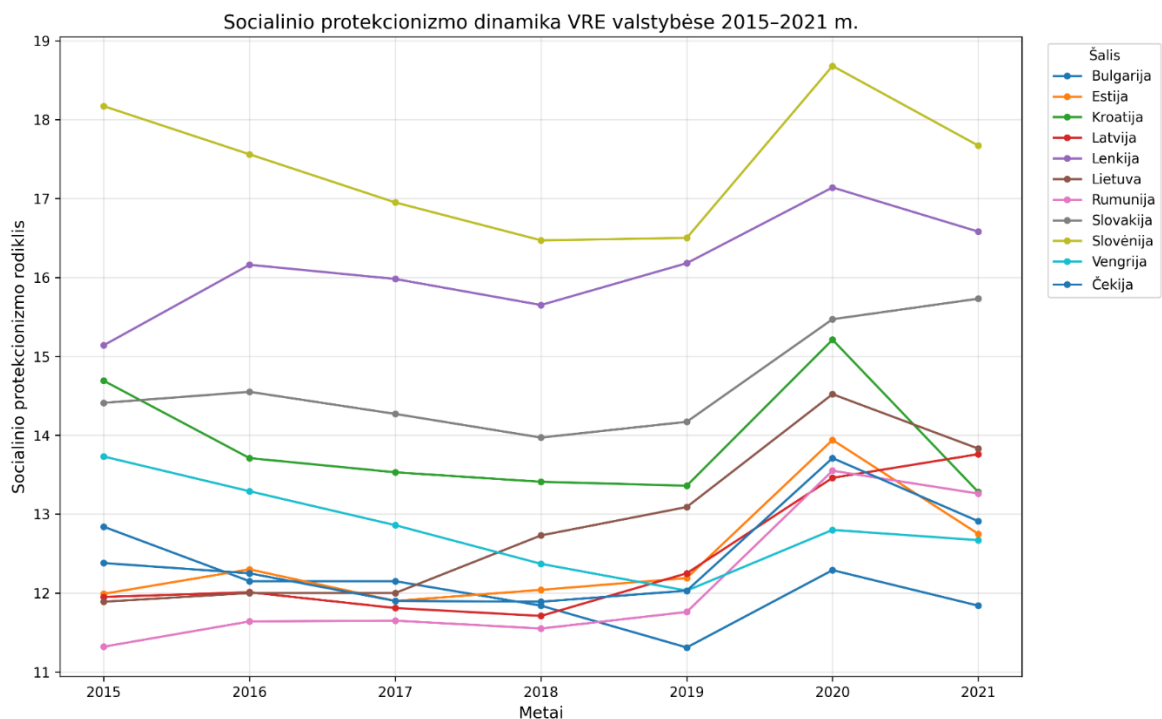
Lentelė Nr. 2

Lentelė Nr. 3

Lentelė Nr. 4

Lentelė Nr. 5

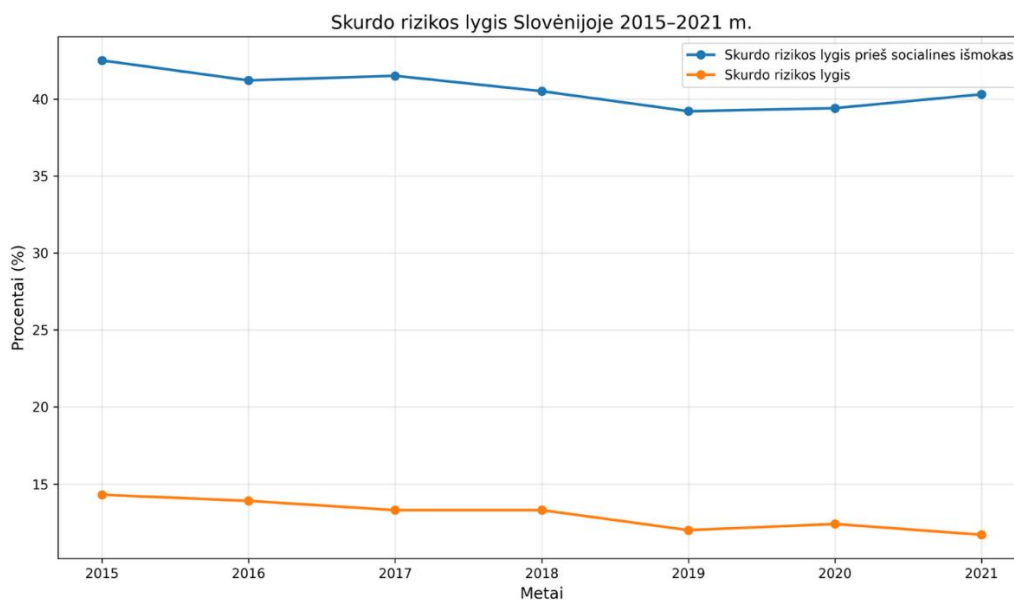
Pagrindinių Kintamųjų Aprašomoji Statistika (2015–2021)

Kintamasis	Vidurkis	Min.	Max.	Standartinis nuokrypis
Pajamų nelygybė	30.36	20.90	40.80	5.43
Kapitalo koncentracija	25.62	16.80	33.40	4.41
Socialinės investicijos	5.14	2.95	6.86	0.95
Socialinė apsauga	13.57	11.30	18.70	1.85
Log BVP	10.00	9.52	10.32	0.18
Nedarbas	6.45	2.00	16.20	2.49
Valstybės išlaidos	41.89	33.40	53.80	4.78

Lentelė Nr. 6

Kintamasis	Koeficientas	Standartinė paklaida
Kapitalo koncentracija (t–1)	0.033	(0.149)
Socialinės investicijos (t–1)	-0.722 †	(0.391)
Socialinė apsauga (t–1)	-0.691*	(0.311)
Logaritmuotas BVP (t–1)	3.581	(4.349)
Nedarbo lygis (t–1)	0.036	(0.159)
Valžios sektoriaus dydis (t–1)	0.436**	(0.139)
Metai 2017	-0.288	(0.484)
Metai 2018	-1.013	(0.752)
Metai 2019	-1.212	(1.003)
Metai 2020	-3.009**	(1.047)
Metai 2021	-2.773*	(1.320)

Lentelė Nr. 7

Duomenų rinkinys

country	year	gini	capital	si	sp	log_gdp	unemployment	gov_expenditure
Bulgaria	2015	37	23,57	4,06	12,84	9,517	10,1	40,4
Bulgaria	2016	37,7	23,93	3,55	12,15	9,576	8,6	34,8
Bulgaria	2017	40,2	24,49	3,65	12,15	9,638	7,2	34,8
Bulgaria	2018	39,6	24,42	3,66	11,84	9,697	6,2	37,1
Bulgaria	2019	40,8	24,39	3,99	11,31	9,765	5,2	36,5
Bulgaria	2020	40	24,39	4,61	12,29	9,768	6,1	41,4
Bulgaria	2021	39,7	23,8	5,36	11,84	9,891	5,2	41,5
Croatia	2015	30,4	22,44	5,41	14,69	9,746	16,2	47,6
Croatia	2016	29,8	22,33	5,19	13,71	9,796	13	45,9
Croatia	2017	29,9	19,2	5,17	13,53	9,861	11,1	44,3
Croatia	2018	29,7	22,5	5,29	13,41	9,914	8,3	45,2
Croatia	2019	29,2	22,5	5,64	13,36	9,977	6,6	46,4
Croatia	2020	28,3	22,49	6,09	15,21	9,914	7,4	53,8
Croatia	2021	29,2	22,5	6,02	13,28	10,068	7,5	48,2
Czechia	2015	25	24,5	4,62	12,38	10,111	5,1	41,7
Czechia	2016	25,1	24,55	4,06	12,25	10,144	4	39,4
Czechia	2017	24,5	25,01	4,1	11,9	10,212	2,9	38,5
Czechia	2018	24	25,49	4,61	11,89	10,257	2,2	40,1
Czechia	2019	24	25,52	4,87	12,03	10,309	2	40,4
Czechia	2020	24,2	25,38	4,99	13,71	10,281	2,6	46,3
Czechia	2021	24,8	25,59	4,99	12,91	10,325	2,8	45
Estonia	2015	34,8	30,8	6,01	11,99	9,971	6,4	39,3
Estonia	2016	32,7	30,9	5,8	12,3	10,007	6,8	38,9
Estonia	2017	31,6	32,29	6,01	11,9	10,075	5,8	38,9
Estonia	2018	30,6	32,37	6,56	12,04	10,136	5,4	38,8
Estonia	2019	30,5	32,27	6,51	12,19	10,182	4,5	39,1
Estonia	2020	30,5	32,5	6,86	13,94	10,166	6,9	44,7
Estonia	2021	30,6	32,51	6,45	12,75	10,249	6,2	42,1
Hungary	2015	28,2	27,24	6,07	13,73	9,871	6,6	50,4
Hungary	2016	28,2	30,32	5,81	13,29	9,882	5	46,7
Hungary	2017	28,1	33,35	5,94	12,86	9,924	4	46,6
Hungary	2018	28,7	33,24	5,63	12,37	9,993	3,6	45,9
Hungary	2019	26,8	33,38	5,28	12,03	10,051	3,3	45,8
Hungary	2020	28,2	33,33	5,3	12,8	10,031	4,1	51
Hungary	2021	27,4	33,33	5,33	12,67	10,119	4	48,1
Latvia	2015	35,4	27,87	6,25	11,95	9,762	9,9	40
Latvia	2016	34,5	28,41	5,89	12,01	9,794	9,7	38,8
Latvia	2017	34,5	28,96	6,2	11,81	9,852	8,7	39,6
Latvia	2018	35,6	28,79	6,19	11,71	9,915	7,4	40,7
Latvia	2019	35,2	28,65	6,05	12,25	9,95	6,3	39,7

Latvia	2020	34,5	28,64	6,14	13,46	9,948	8,1	44,3
Latvia	2021	35,7	28,67	6,04	13,76	10,066	7,6	46,5
Lithuania	2015	37,9	23,68	5,41	11,89	9,94	9,1	35,2
Lithuania	2016	37	23,13	5,1	12	9,97	7,9	34,5
Lithuania	2017	37,6	23,33	4,8	12	10,046	7,1	33,4
Lithuania	2018	36,9	26,07	4,77	12,73	10,116	6,2	33,8
Lithuania	2019	35,4	22,81	4,81	13,09	10,18	6,3	34,6
Lithuania	2020	35,1	22,67	6,39	14,52	10,179	8,5	42,3
Lithuania	2021	35,4	22,67	5,07	13,83	10,284	7,1	37,3
Poland	2015	30,6	27,39	5,66	15,14	9,873	7,7	41,5
Poland	2016	29,8	29,87	5,44	16,16	9,889	6,3	41,1
Poland	2017	29,2	29,79	5,32	15,98	9,939	5	41,1
Poland	2018	27,8	29,88	5,25	15,65	9,996	3,9	41
Poland	2019	28,5	30,04	5,32	16,18	10,058	3,3	41,4
Poland	2020	27,2	30,16	5,86	17,14	10,082	3,2	47,7
Poland	2021	26,8	30,16	5,42	16,58	10,173	3,4	43,6
Romania	2015	37,4	23,98	3,18	11,32	9,651	8,4	35,9
Romania	2016	34,7	23,31	3,36	11,64	9,717	7,2	34,8
Romania	2017	33,1	23,44	2,95	11,65	9,826	6,1	33,6
Romania	2018	35,1	23,61	3,15	11,55	9,899	5,3	34,6
Romania	2019	34,8	23,57	3,54	11,76	9,986	4,9	36,3
Romania	2020	33,8	23,61	3,65	13,55	9,99	6,1	41,7
Romania	2021	34,3	23,93	3,24	13,26	10,082	5,6	40
Slovakia	2015	23,7	18,74	4,29	14,41	9,984	11,5	44,1
Slovakia	2016	24,3	17,6	4,15	14,55	9,94	9,6	40,9
Slovakia	2017	23,2	16,82	4,13	14,27	9,942	8,1	39,8
Slovakia	2018	20,9	16,87	4,44	13,97	9,97	6,5	39,7
Slovakia	2019	22,8	17,25	4,63	14,17	10,004	5,7	40,6
Slovakia	2020	20,9	17,14	5,03	15,47	10,024	6,7	44,5
Slovakia	2021	21,8	17,26	4,77	15,73	10,106	6,8	44,8
Slovenia	2015	24,5	26,11	5,83	18,17	10,023	9	49,5
Slovenia	2016	24,4	24,81	5,84	17,56	10,057	8	46,9
Slovenia	2017	23,7	23,17	5,75	16,95	10,121	6,6	44,6
Slovenia	2018	23,4	23,18	5,63	16,47	10,174	5,1	44,1
Slovenia	2019	23,9	23,17	5,6	16,5	10,224	4,4	43,8
Slovenia	2020	23,5	23,21	5,92	18,68	10,191	5	51,8
Slovenia	2021	23	23,21	6,03	17,67	10,285	4,8	49,9